MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS

EKONOMIKOS IR FINANSŲ VALDYMO FAKULTETAS

EKONOMIKOS IR VERSLO INSTITUTAS

IRMA RAMONAITĖ

LIETUVOS UŽSIENIO PREKYBOS PLĖTRAI PALANKIŲ VEIKSNIŲ VERTINIMAS

Magistro baigiamasis darbas

Vadovė

prof. dr. R. Žitkienė

VILNIUS, 2016

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS

EKONOMIKOS IR FINANSŲ VALDYMO FAKULTETAS

EKONOMIKOS IR VERSLO INSTITUTAS

IRMA RAMONAITĖ

LIETUVOS UŽSIENIO PREKYBOS PLĖTRAI PALANKIŲ VEIKSNIŲ VERTINIMAS

Tarptautinės prekybos magistro baigiamasis darbas

Studijų programa 621N10005

Vadovė
prof. dr. R. Žitkienė
2016 05 02

Recenzentas

Atliko
TPRmns4-02 gr. stud.
I. Ramonaitė
2016 05 02

VILNIUS, 2016

TURINYS

ĮVADAS 7
1. UŽSIENIO PREKYBAI ĮTAKĄ DARANČIŲ VEIKSNIŲ IDENTIFIKAVIMAS 10
1.1. Globalizacijos, internacionalizacijos ir integracijos proceso veiksniai 10
1.2. Aplinkos poveikis užsienio prekybai 19
1.3. Užsienio prekybos apimtis veikiantys veiksniai 27
1.4. Užsienio prekybos politika ir skatinimo priemonės 38
2. UŽSIENIO PREKYBOS VEIKSNIŲ VERTINIMO METODOLOGIJA 45
2.1. Užsienio prekybos modeliai 45
2.2. Tyrimo metodologija 49
3. LIETUVOS UŽSIENIO PREKYBAI ĮTAKĄ DARANČIŲ VEIKSNIŲ VERTINIMAS 55
3.1. Lietuvos užsienio prekybos pokyčių 2004 - 2014 m. vertinimas 55
3.2. Ekspertinio tyrimo rezultatai 76
IŠVADOS 90
PASIŪLYMAI 93
LITERATŪRA 94
ANOTACIJA 99
ANNOTATION 100
SANTRAUKA 101
SUMMARY 102
PRIEDAI 103

LENTELĖS

1 lentelė. Globalizacijos sampratos vertinimas 12
2 lentelė. Globalizacijos padariniai 13
3 lentelė. Šalių ekonominės integracijos laipsniai 17
4 lentelė. Išoriniai ir vidiniai aplinkos elementai 20
5 lentelė. Užsienio prekybos išoriniai ir vidiniai veiksniai 27
6 lentelė. Veiksniai, lemiantys konkurencingumą ir ekonomikos augimą 30
7 lentelė. Prekybos balanso vertinimas 40
8 lentelė. Prekybos balanso deficito sprendimo priemonės 41
9 lentelė. Eksportui įtaką darančios ekonominės politikos priemonės 42
10 lentelė. Užsienio šalių patirtis eksporto rėmime 43
11 lentelė. Moksliniuose tyrimuose naudojami eksporto modeliai 45
12 lentelė. Ekspertų anketinės apklausos klausimų pagrindimas 51
13 lentelė. Lietuvos eksporto struktūra 2004 - 2014 m., % 58
14 lentelė. Lietuvos importo struktūra 2004 - 2014 m., % 59
15 lentelė. Prekybos veiksnių ir jų grupių Kendall W koeficiento ir hipotezių rezultatai 77
16 lentelė. Lietuvos prekybos sąlygų įtakos prekybos mastui svorio koeficientai 78
17 lentelė. Lietuvos Vyriausybės 2015 m. eksporto skatinimo politikos priemonių efektyvumo vertinimas 84
18 lentelė. Lietuvos 2015 m. eksporto skatinimo ekonominės politikos priemonės 84

PAVEIKSLAI

1 pav. Globalizacijos, internacionalizacijos ir integracijos sąvokų palyginimas 16
2 pav. Globalaus verslo aplinkos modelis 21
3 pav. Konkurencingumo koncepcijos lygmenys 29
4 pav. Importo ir eksporto motyvai 39
5 pav. Šalies užsienio prekybos plėtrai palankių veiksnių vertinimo modelis 48
6 pav. Lietuvos eksporto, importo apimtys ir prekybos balansas 2004 - 2014 metais (mln. EUR) 55
7 pav. Latvijos eksporto, importo apimtys ir prekybos balansas 2004 - 2014 metais (mln. EUR) 56
8 pav. Estijos eksporto, importo apimtys ir prekybos balansas 2004 - 2014 metais (mln. EUR) 57
9 pav. Lietuvos, Estijos ir Latvijos eksporto apimtys 2004 - 2014 metais (mln. EUR) 57
10 pav. Estijos eksporto struktūra, pagal BEC kategorijas 2000 - 2014 metais, % 59
11 pav. Danijos eksporto struktūra, pagal BEC kategorijas 2000 - 2014 metais, % 60
12 pav. Dienų ir procedūrų verslui pradėti rodiklių pokyčiai 2004 - 2014 m. Lietuvoje (kiekis) 63
13 pav. Kainos ir minimalaus kapitalo verslui pradėti rodiklių pokyčiai 2004 - 2014 m. Lietuvoje (% nuo pajamų 1 gyv.) 64
14 pav. Darbo jėgos skaičiaus pokyčiai 2004 - 2014 m. Lietuvoje (tūkst.) 64
15 pav. Nedarbo lygio pokyčiai 2004 - 2014 m. Lietuvoje (%) 65
16 pav. Darbo jėgos kainos ir darbo jėgos našumo pokyčiai 2004 - 2014 m. Lietuvoje 66
17 pav. Eksporto, importo ir ekonomikos atvirumo laipsnių pokyčiai 2004 - 2014 m. Lietuvoje 66
18 pav. Prekybos sąlygų rodiklio pokyčiai 2006 - 2014 m. Lietuvoje 67
19 pav. BVP ir tiesioginių užsienio investicijų pokyčiai 2004 - 2014 m. Lietuvoje (mln. EUR) 68
20 pav. Infliacijos lygio pokyčiai 2004-2014 m. Lietuvoje (%) 69
21 pav. Paraiškų patentui ir prekės ženklams registruoti kiekio (pateiktų rezidentų) pokyčiai 2004 - 2014 m. Lietuvoje 69
22 pav. Skiriamų lėšų tyrimams iš valstybės biudžeto kiekio pokyčiai 2004 - 2014 m. Lietuvoje (mln. EUR) 70
23 pav. Interneto vartotojų kiekio pokyčiai 2004 - 2014 m. Lietuvoje (% nuo populiacijos) 71
24 pav. Saugių interneto serverių kiekio pokyčiai 2004 - 2014 m. Lietuvoje (kiekis 1 mln. gyv.) 71
25 pav. Viešojo judriojo telefono ryšio aktyvių abonentų pokyčiai 2004 - 2014 m. Lietuvoje (kiekis 100 gyv.) 71
26 pav. Geležinkelių linijų ir automobilių kelių pokyčiai 2004 - 2014 m. Lietuvoje (km) 72
27 pav. Žaliavų importo (SITC 2+4) pokyčiai 2004 - 2014 m. Lietuvoje (mln. EUR) 72
28 pav. Energijos importo (SITC 3) pokyčiai 2004 - 2014 m. Lietuvoje (mln. EUR) 73
29 pav. Naudingų iškasenų gavybos (naftos) pokyčiai 2004 - 2014 m. Lietuvoje (tūkst. tonų) 74

30 pav. Elektros pagaminimo iš atsinaujinančių šaltinių pokyčiai 2004 - 2014 m. Lietuvoje..... 74
31 pav. Ariamos žemės ploto pokyčiai 2004 - 2014 m. Lietuvoje (% nuo viso valstybės žemės ploto) 75
32 pav. Globalizacijos rodiklių pokyčiai 2004 - 2014 m. Lietuvoje (procentilis visų pasaulio šalių)... 75
33 pav. Ekspertų patirtis įvairiuose valstybės sektoriuose (kiekis)..... 76
34 pav. Valstybės sektorių įtaka prekybos veiksnių grupėms..... 86
35 pav. Kliūtys užsienio prekybos konkurencingumui per artimiausius dvejus metus (proc.)..... 88

ĮVADAS

Temos aktualumas. Tarptautinė prekyba - vienas dinamiškiausių ir svarbiausių pasaulinio ūkio globalizacijos veiksnių. Dabartinėmis sąlygomis nei viena šalis negali pasiekti ekonominio augimo, aktyviai nedalyvaudama tarptautinėje prekyboje.

Tarptautinės prekybos apimtys priklauso tiek nuo bendro pasaulio prekybos lygmens, tiek nuo labiau specifinių veiksnių, kaip šalyje esančių gamtinių išteklių gausa, šalies vidaus rinkos dydis, šalia esančių kaimyninių šalių rinkos. Lietuvos atveju, nuo įstojimo į Europos Sąjungą (ES) užsienio prekybos apimtys ženkliai didėjo ir užsienio prekybos veiksniai iš pirmo žvilgsnio gerėjo, tačiau prekybos balanso deficitas iškilo kaip problema Lietuvos užsienio prekybos kontekste.

Pasak Lietuvos Respublikos Ūkio ministerijos (2014) patvirtintų Lietuvos eksporto plėtros 2014 - 2020 metų gairių, ,,Lietuvos 2014 – 2020 m. Europos Sąjungos struktūrinės paramos panaudojimo pagrindinis tikslas – skatinti ekonomikos konkurencingumą, apimantį ir į eksportą orientuotos ekonominės veiklos, sukuriančios didesnę pridėtinę vertę ir naudojančios pažangiąsias technologijas, plėtrą. Prekių ir paslaugų eksportas padeda didinti BVP, užtikrina Lietuvos ekonomikos augimą.“ (p. 3). Galima teigti, kad užsienio prekyba turi didelę reikšmę Lietuvos ekonomikai, tačiau svarbu įvertinti užsienio prekybos veiksnius, jų įtaką užsienio prekybos apimtims, kad būtų galima sumažinti iškylančias problemas ir gerinti šalies užsienio prekybos balansą.

Darbo naujumas. Lietuvoje užsienio prekyba yra dažniausiai nagrinėjama kaip importo ir eksporto veikla, skaičiuojamas veiklos balansas. Eksporto ir importo raidą nagrinėja O. G. Rakauskienė (2006); importo, eksporto reguliavimo priemones plačiai aptaria D. Bernatonytė (2008; 2011); eksporto plėtros pokyčius – A. Jakutis ir kt. (2007); Lietuvos eksporto partnerius analizuoja R. Ginevičius ir kt. (2005); tarptautinį konkurencingumą ir Lietuvos eksporto politiką nagrinėja R. Vilpišauskas (2004); prekybos politiką - J. Vijeikis ir G. Mačys (2010); eksporto konkurencingumą - E. Meilienė, V. Snieška (2005; 2010), R. Rudzkis, V. Kvedaras (2003). Autorių darbuose akcentuojama, kad taikant tam tikras užsienio prekybos ribojimo ar skatinimo priemones yra reguliuojami šalies gamybos ir vartojimo mastai bei prekybos apimtys. Tačiau, pastebimas nepakankamas prekybos veiksnių, jų kaitos ir įtakos Lietuvos užsienio prekybos apimtims ištirtumas. Užsienio autoriai: Ward P. T. et al. (1995); Sourdin P., Pomfret R. (2012), Brenton P., Newfarmer R. (2015), Van den Berg H., Lewer J.J. (2007); Wild J. J. et al. (2008), Hamilton L., Webster P. (2012) daugiausia dėmesio skiria globalizacijos, tarptautinių verslo aplinkų, sąlygų ir konkurencingumo nagrinėjimui. Tačiau, užsienio autorių darbuose pasigendama išsamių tyrimų apie mažiau pažengusių ekonomikų (kaip Lietuvos) užsienio prekybos plėtrai palankius veiksnius.

Šalies užsienio prekybos apimtims įtakos turi veiksniai, kurie yra veikiami tarptautinės aplinkos, valstybės vykdomos politikos, nevyriausybinių organizacijų veiklos, eksportuojančių įmonių strategijų

ir aktyvumo. Šių veiksnių tinkamas reguliavimas, skatinimas, tausojimas, be abejonės, gerina užsienio prekybos plėtrą. Tik identifikavus pagrindinius ir svarbiausius užsienio prekybos plėtrai įtaką darančius veiksnius, galima užtikrinti stabilią ir gerėjančią užsienio prekybą bei pagerinti valstybės ekonominius rodiklius. Todėl, šiame darbe parengta metodologija ir suformuotas teorinis modelis padeda atlikti užsienio prekybos plėtrai palankių veiksnių vertinimą, taip pat, atsižvelgiant į gautus tyrimo rezultatus, parengti siūlymai, kaip būtų galima gerinti užsienio prekybos plėtrą (eksportą).

Tyrimo objektas - užsienio prekybos plėtros veiksniai.

Tyrimo problema. Kokie veiksniai palankūs Lietuvos užsienio prekybos apimtims?

Tikslas. Atlikti mokslinės literatūros analizę apie užsienio prekybos veiksnius ir įvertinti Lietuvos užsienio prekybos plėtrai įtaką darančius veiksnius.

Darbo uždaviniai. Nurodytam tikslui pasiekti iškelti šie uždaviniai:

- išanalizuoti mokslinę literatūrą apie užsienio prekybai įtaką darančius veiksnius ir priemones;
- parengti užsienio prekybos plėtrai palankių veiksnių vertinimo metodologiją bei suformuoti ir pagrįsti teorinį modelį;
- įvertinti užsienio prekybos pokyčius Lietuvoje 2004 - 2014 metais, atlikti empirinį tyrimą ir patikrinti Lietuvos užsienio prekybos plėtrai palankių veiksnių vertinimo modelį;
- pateikti tyrimo išvadas ir pasiūlymus.

Tyrimo metodai. Darbe taikomi lyginamosios, sisteminės analizės metodai, atliekama mokslinės literatūros, dokumentų ir statistinių duomenų analizė. Atliekant empirinį tyrimą naudojamas tyrimo metodas - ekspertų apklausa ir kiekybinė duomenų analizė (matematinio, statistinio apdorojimo metodai), kurie įgalino įvertinti užsienio prekybos veiksnių įtaką užsienio prekybos apimtims, eksporto skatinimo priemonių efektyvumą, sektorių įtaką prekybos veiksnių grupėms, prekybos konkurencingumo kliūtis.

Darbo struktūra. Nurodytam tikslui pasiekti ir uždaviniams įgyvendinti buvo pasirinkta tokia darbo struktūra: įvadas, trys skyriai, išvados ir pasiūlymai.

Pirmame skyriuje atliekama mokslinės literatūros analizė akcentuojant užsienio prekybos veiksnius, t. y. analizuojami globalizacijos, internacionalizacijos ir integracijos proceso veiksniai, nagrinėjamos tarptautinio verslo aplinkos ir jų poveikis užsienio prekybai, išskiriami užsienio prekybos plėtrai svarbūs veiksniai, nagrinėjama užsienio prekybos politika ir skatinimo priemonės.

Antrame skyriuje pateikiama užsienio prekybos modelių apžvalga, remiantis modeliais ir mokslinėje literatūroje išryškintų užsienio prekybos veiksnių analize, sudaromas teorinis šalies užsienio prekybos plėtrai palankių veiksnių vertinimo modelis, taip pat, pateikiama ir pagrindžiama empirinio tyrimo metodologija, kurioje pagrindžiami tyrimo metodai ir organizavimo procesas.

Trečiame skyriuje pateikiamas Lietuvos užsienio prekybos pokyčių 2004 - 2014 m. laikotarpyje vertinimas bei ekspertinio vertinimo rezultatai. Ekspertų nuomonė padėjo atskleisti pagrindines kliūtis užsienio prekybai, įvertinti veiksnių įtaką Lietuvos užsienio prekybos apimtims, nustatyti eksporto skatinimo priemones, valstybės sektorių įtaka užsienio prekybos veiksnių grupėms. Patikrintas ekspertų vertinimų suderinamumas, apskaičiuojant Kendall konkordancijos koeficientus.

Darbe naudoti literatūros šaltiniai. Teorinėje dalyje daugiausiai naudotasi užsienio bei Lietuvos autorių moksliniais darbais. Analitinėje darbo dalyje remiamasi daugybe patikimų statistinių ir analitinių šaltinių: tarptautiniai šaltiniai (Europos Komisijos publikacijos, Pasaulio Ekonomikos Forumas, Pasaulio Bankas, Pasaulio Intelektinės Nuosavybės Organizacija, Pasaulio Prekybos Organizacijos publikacijos, Eurostatas ir kt.), nacionaliniai šaltiniai (Ūkio ministerija, Lietuvos statistikos departamentas, Lietuvos bankas), taip pat, remiamasi moksliniais straipsniais, publikacijomis.

Darbo teorinė reikšmė. Įvertinus moksliniuose šaltiniuose pateikiamus užsienio prekybos plėtrai įtaką darančius veiksnius, susistemintos ir išskirtos septynios pagrindinės veiksnių grupės: politiniai - teisiniai veiksniai, ekonominiai - finansiniai veiksniai, sociokultūriniai veiksniai, ekologiniai veiksniai, infrastruktūros veiksniai, inovaciniai - technologiniai veiksniai, globalizacijos veiksniai; išskirti pagrindiniai rodikliai, leidžiantys įvertinti minėtas užsienio prekybos apimtis veikiančias veiksnių grupes; išnagrinėtos politikos priemonės ir užsienio prekybos modeliai.

Darbo praktinė reikšmė. Atlikus tyrimą ir išanalizavus užsienio prekybos veiksnių grupes pagal išskirtus rodiklius, patvirtinamas suformuot šalies užsienio prekybos plėtrai palankių veiksnių vertinimo modelio patikimumas. Šio modelio pagrindas - užsienio prekybos veiksnių grupių sistema, pagal kurią yra įvertinta užsienio prekybos veiksnių įtaka užsienio prekybos apimtims.

1. UŽSIENIO PREKYBAI ĮTAKĄ DARANČIŲ VEIKSNIŲ IDENTIFIKAVIMAS

Tarptautinis verslas XX a. pabaigoje tapo visuotiniu fenomenu. Šiandien be tarptautinio verslo plėtojimo, savo veiklos negali įsivaizduoti daugelis pasaulio verslininkų. Neatsiejama tarptautinio verslo dalis, jo pagrindinis bruožas – tarptautinė prekyba. Globalizacijos procese įmonės gali internacionalizuoti veiklą, kartu didinti gamybos, kapitalo, paslaugų bei prekybos apimtis rinkose. Todėl, ypač svarbu suvokti tarptautinės prekybos reikšmę tarptautinio verslo, globalizacijos, valstybių vystymosi kontekste.

1.1. Globalizacijos, internacionalizacijos ir integracijos proceso veiksniai

Svarbu pažymėti, kad literatūroje pateikiamos „tarptautinės prekybos“ ir „užsienio prekybos“ sąvokos. Užsienio prekyba yra tarptautinis pirkimo-pardavimo procesas (Rakauskienė, 2006). Ji apima eksportą, importą, tranzitą bei glaudžiai siejasi su tiesioginėmis užsienio investicijomis. Pasak Jakučio (2000), „dar palyginti neseniai užsienio prekyba buvo suvokiama kaip paprasta prekių ir paslaugų pasikeitimo tarp valstybių visuma. Šiuo metu tai nepalyginamai sudėtingesnis fenomenas. Jis suvokiamas kaip tarptautinių integracinių procesų svarbiausia sfera“ (p. 242).

Pasak Bernatonytės (2011), „Tarptautinė prekyba (angl. *international trade)* - tai pardavimo ir pirkimo procesas, vykstantis tarp įvairių šalių pardavėjų, pirkėjų ir tarpininkų.“ (p. 14). Būtiniausi proceso bruožai pasireiškia: vykimu tarp dviejų ar daugiau valstybių, kadangi tik vykdant prekybą už šalies sienų, prekyba, kaip objektas, tampa valstybės socialinės ir ekonominės politikos objektu; įvairios valiutos naudojimu, kuriai būdingi kursų svyravimai. Anot Startienės (2002) tarptautiniai prekybiniai santykiai tarp šalių apima šias pagrindines sritis:

- prekybą prekėmis – kuomet prekių srautas yra susijęs su materialinių gėrybių importu ir eksportu, prekių tranzitu ir tranzitine prekyba (pvz., vienai valstybei parduodami kitoje valstybėje gaminti dviračiai);
- paslaugų judėjimą – kuomet suteikiamų paslaugų srautas apjungia prekių ir žmonių transportavimą, konsultacijas, draudimą, licencijas ir t.t. (pvz., vienos valstybės transporto įmonė X teikia krovinių pervežimo paslaugas kitos valstybės įmonei Y);
- kapitalo judėjimą – šiuo atveju, kapitalo srautas apima įsipareigojimų bei skolinimų užsienio atžvilgiu pasikeitimus (pvz., tiesioginės investicijos, kreditai);
- mokėjimus – į tokį mokėjimų srautą įeiną operacijų atlikimas per bankus, gaunant ir vykdant mokėjimus su užsieniu. Srauto pagrindas – įvykę sandoriai.

Tarptautinės prekybos vykdymo, kaip proceso, ekonominėmis prielaidomis laikomos skirtybės gamybos atžvilgiu. Pabrėžiamas skirtingų gamybos sąlygų, skirtingų gamybos našumo lygių bei skonių ir prioritetų įvairovės svarbumas. Skirtingos gamybos sąlygas lemia gamtos, klimato skirtumai, šalies apsirūpinimas ištekliais. Šie aspektai lemia tai, kad viena šalis gaminti renkasi vienokias prekes, kita kitokias, tas pats taikoma ir teikiamų paslaugų atžvilgiu. Pavyzdžiui, ties pusiauju esančios šalys natūraliai specializaciją telkia į tropinių vaisių auginimą, kai tuo tarpu, šiaurės klimato šalys tenkinasi turizmo paslaugomis, siūlydamos slidinėjimą ir pan. Žvelgiant į skirtingus gamybos našumo lygius, iškart aišku, kad bet kuri šalis naudodama pažangesnes technologijas, gamins tai, kas jai seksis geriau. Nuo to priklauso ir gamybos kaštai, kuriuos sudaro darbo jėga, gamybos išlaidos, transportavimas, technologija ir t.t. Kalbant apie trečią tarptautinės prekybos prielaidą - skonių ir prioritetų įvairovę, yra žinoma, kad net jei visame pasaulyje gamybos sąlygos ir būtų vienodos, valstybės siektų tarpusavyje prekiauti. Nors šios pagrindinės prielaidos, suvokiamos kaip esminės sąlygos tarptautinei prekybai vykti.

Terminas ,,tarptautinė prekyba“ taikomas analizuojant prekybos apimtis tarp dviejų ar daugiau šalių, o ,,užsienio prekyba“ atskleidžia tam tikros valstybės ekonominio bendradarbiavimo perspektyvas. Toks ,,užsienio prekybos“ suvokimas perteikia vidaus, geocentrišką požiūrį - ,,mes“ (šalies vidinis sektorius) lyginant su ,,jais“ (užsienio sektorius). Todėl, toliau darbe identifikuojant esminius užsienio prekybai įtaką darančius veiksnius, bus analizuojami ir globalūs procesai, svarbūs šalių ekonominei raidai (neišskiriant atskirų sektorių ypatumų); prekybos politikos; skatinimo priemonės bei pavienių veiksnių įtaka. Tyrimo dalyje daugiau naudojama ,,užsienio prekybos“ sąvoka, nes nustatomi veiksniai darantys įtaką Lietuvos užsienio prekybos rodikliams.

Kaip teigia Europos Komisija (2014), stiprėjanti tarptautinė ekonominė integracija, vadinamoji globalizacija, teikia daug galimybių: Europos Sąjungos (ES) įmonės gauna galimybę lengviau patekti į naujas ir augančias rinkas ir naudotis finansavimo bei technologijų šaltiniais; ES vartotojai gauna didesnę pigesnių prekių pasiūlą. Tai atveria Europos Sąjungai daug didesnio produktyvumo ir faktinio darbo užmokesčio perspektyvas. Europos Komisijos vertinimu, maždaug penktadalis ES - 15 šalių gyvenimo lygio augimo per pastaruosius 50 metų yra globalizacijos nuopelnas. Kaip tik dėl šios priežasties ES tvirtai stoja už didesnį ekonominį atvirumą. ES prekybos politika yra svarbi pasaulio prekybos liberalizavimo valdymo priemonė.

Mokslinėje literatūroje nagrinėjant globalizaciją yra pateikiamos įvairios definicijos. Mokslininkai akcentuoja skirtingus šio proceso aspektus (1 lentelė).

1 lentelė. Globalizacijos sampratos vertinimas

Autorius, metai	**Globalizacijos samprata**
D. Held et al., 2002	Globalizacija - procesų visuma, apimanti socialinių santykių bei sandorių (vertinant jų intensyvumą, greitį, įtaką) erdvinės sandaros transformaciją, sukurianti tarpregioninius veiklos, tarpusavio sąveikos ir galios tinklus ir panaudojimo srautus. **Vertinama proceso geografinė erdvė.**
S. Fisher, 2003	Ekonominė globalizacija - nuolat vykstantis didesnės ekonominės priklausomybės tarp valstybių procesas, kuris pasireiškia per gamybos išplėtimą už valstybės sienų ir jos paskirstymą tarp skirtingų šalių, intensyvėjančius darbo jėgos srautus ir didėjančias, valstybių sienas kertančias prekių, paslaugų ir tarptautinių finansų srautų apimtis. **Vertinamas ekonominis aspektas ir srautai tarptautiniu mastu.**
M. Wolf, 2004	Globalizacija - ekonominės veiklos integracija per rinkas, kurios peržengia valstybių sienas. **Vertinama ekonominės veiklos plėtra tarptautinėse rinkose.**
J. E. Stiglitz, 2006	Ekonominė globalizacija - glaudesnė pasaulio valstybių ekonominė integracija, pasireiškianti per didėjančius paslaugų, prekių, kapitalo ir darbo srautus. **Vertinama ekonominės veiklos plėtra tarp šalių.**
B. N. Ghosh, H. M. Guven 2009	Neoliberali globalizacija - bandymas rinkų plėtros ir atviros prekybos būdu pasiekti kapitalistinę integraciją. **Vertinami prekybos plėtros būdai.**

Šaltinis: sudaryta darbo autorės.

Paprastai, literatūroje išskiriamos pagrindinės penkios sritys, kuriose globalizacija pasireiškia: ekonominė, kultūrinė, politinė, socialinė, informacinė. 1 lentelėje pateikiamas globalizacijos sampratos vertinimas, atspindintis tai, kad reiškinys yra sudėtingas ir nėra vienos nuomonės apie jį (žr. 1 lent.).

Ekonomiškai, globalizacija yra suvokiama kaip produkto ar paslaugos vystymasis pasaulio mastu. Pagrindinis šių procesų veikėjas yra transnacionalinės korporacijos, kurios vykdo savo veiklą atitinkamu būdu „peršokdamos“ šalies sienas. Dabartinė globalizacija yra procesas vedantis link ekonominių sienų išnykimo tarp šalių ar grupių. Šis procesas yra vykdomas dviem būdais: 1) ekonominių sienų panaikinimas, ar jų silpninimas tam tikrais tarpvyriausybiniais susitarimais, kai dvi ar daugiau šalių susitaria dėl palankesnių sąlygų užsienio prekėms patekti į jų rinkas; 2) naujų rinkos mechanizmų kūrimas ir vystymas virš tradicinių ekonominių sienų. Pirmas būdas yra kaip šalių atsakas į rinkų užkariavimą tarptautinių kompanijų, pasitelkiant rinkos mechanizmus. Tai veda link regioninės integracijos grupių susiformavimo, pvz., kaip Europos Sąjunga. Tokie susigrupavimai gali būti laikomi kaip žingsnis pirmyn tikros globalios ekonomikos (Žitkienė, Žitkus, 2012). Mokslinėje literatūroje autoriai pateikia nemažai skirtingų globalizacijos padarinių (žr. 2 lent.).

2 lentelė. Globalizacijos padariniai

Autorius, metai	Globalizacijos padariniai
Stounhouse, 2000	1.Ekonominiai veiksniai – didėjančios pajamos, pasaulinė prekyba, pasaulinės finansų rinkos, rinkos jėgos, pasaulinė konkurencija. 2.Politiniai veiksniai – sumažinti prekybos barjerai, intelektinės nuosavybės teisės, privatizacija, regioninių prekybos blokų plėtojimasis, nauji techniniai standartai. 3.Socialiniai veiksniai – vartotojų teisių gynimas, vartotojų skonių supanašėjimas, mokymas ir žinios. 4.Technologiniai veiksniai – industrializacija, transporto evoliucija, informacijos pereinamumas, komunikacijos proceso vystymasis. **Vertinami ekonominiai, politiniai, socialiniai, technologiniai veiksniai, jų vystymosi kryptis.**
Pugačiauskas, 2000	1.Tarptautinės konkurencijos kokybinio pobūdžio kitimas ir apimties augimas - naujausios technologijos leidžia konkuruoti tose srityse, kur anksčiau valstybių ar regionų ribose buvo galima išlaikyti monopolijas. 2.Inovacijų kaupimasis, keičiantis prekių gamybą paslaugų kūrimu, o tradicinėms įmonėms suteikiantis lankstumo (kitaip negu pirmajai sąlygai, antrajai, kad ji padarytų realų poveikį valstybės ekonomikai, būtinas tam tikras valstybės (de)reguliacinis pagrindas). 3.Strateginiai aljansai ir transnacionalizacija, leidžianti apjungti galimybę plėsti gamybą į įvairius geografinius regionus su lankstumu bei specifinių žinių pritaikymu. Visa tai sukuria naują tarptautinį darbo pasidalijimą. **Vertinami tarptautinės konkurencijos didėjimo, inovacijų vystymosi, strateginių aljansų kūrimosi aspektai.**
Makarevich, 2007	1.Multinacionalinių korporacijų (MNE) bei finansinio kapitalo hegemonija. 2.Ekonominių ir politinių funkcijų perskirstymas tarp nacionalinių valstybių, transnacionalinių korporacijų ir tarptautinių organizacijų. 3.Viršvalstybinio reguliavimo dominavimas bei nacionalinio reguliavimo vaidmens mažėjimas. **Vertinamas multinacionalinių korporacijų, pasaulinių finansų rinkų vaidmuo nacionalinių ūkių vystymuisi bei nacionalinio vaidmens mažėjimas.**
Žitkienė, Žitkus, 2007	1.Naujas pasaulio pasidalijimas: „triados“ susiformavimas. 2.Globalios ekonomikos gimimas: nauja globali ekonomika. 3.Rinkos išsiplėtimas: dėl palyginamai sumažėjusių transportavimo kainų, produkcija gali būti pasiekiama bet kurioje pasaulio vietoje. 4.Konkurencija globalizacijoje: specifinėje rinkoje gamintojų susidomėjimas ne tik vietos, bet ir tarptautinėmis kompanijos gali sukelti konfliktą. **Vertinami ekonominių blokų kūrimosi, globalios ekonomikos formavimosi, rinkų išsiplėtimo ir konkurencijos didėjimo aspektai.**

Šaltinis: sudaryta autorės.

Apibendrintai globalizacijos procesai įtakos turi: ekonominiams veiksniams (kaip pajamų didėjimas, pasaulinė prekyba, finansų rinkos); politiniams veiksniams (mažinami prekybos barjerai, regioninių prekybos blokų plėtimasis); socialiniams veiksniams (vartotojų teisės, skonių supanašėjimas); technologiniams veiksniams (industrializacija, transporto evoliucija, komunikacijos infrastruktūros vystymasis, inovacijos); konkurencijai (peržengiamos regionų ribos, rinkų išsiplėtimas).

Rakauskienės (2006) nuomone, vis sudėtingesnėje globalizacijos veikiamoje tarptautinio verslo aplinkoje tarptautinė prekyba yra viena globalizacijos pagrindinių skatinamųjų jėgų, todėl jos plėtra tampa svarbia ir būtina ekonominio augimo ir vystymosi sudedamąja dalimi. Pastebima, kad tarp

nepriklausomų ekonominių vienetų, plėtojant ekonominius ryšius, būdingiausia yra prekyba, todėl tai - jautriausias ekonominės aplinkos pokyčių indikatorius.

Globalizacijos procese prekyba prekėmis, paslaugomis, idėjomis yra labiau paplitusi, dažnesnė, greitesnė ir atnešanti gilesnes pasekmes politinėms, ekonominėms, socialinėms, religinėms ir kultūrinėms institucijoms, identitetams ir vertybėms kaip niekados prieš tai (Kelly, Grant, 2005). Kaip teigia Stiglitzas (2002) ,,Aš tikiu, kad globalizacija – barjerų panaikinimas laisvai prekybai ir artimesnė integracija nacionalinėms ekonomikoms – gali būti tinkama jėga gerovei sukurti, ir, kad tai turi potencialą praturtinti kiekvieną pasaulyje, ypač vargšus. Bet, aš, taip pat, tikiu, jei tai yra tas atvejis, kaip globalizacija buvo valdoma, įskaitant tarptautinės prekybos susitarimus, kurie sužaidė tokią didžiulę rolę, panaikinant tuos barjerus ir politikas, kurios buvo priskirtos besivystančioms šalims globalizacijos procese, reikėtų radikaliai iš naujo viską persvarstyti“ (p. 9 - 10).

Ne veltui, sakoma, kad šiuo metu vyksta globalizacijos eros vystymosi procesas, kuomet valstybės savo gerbūvį gali kelti nepatirdamos kapitalo, darbo, žmonių ir kt. išteklių trūkumo. Tačiau, šalys tampa priklausomos nuo pasaulio rinkos būklės. Ir nors valstybės naudojasi integracijos teikiamais privalumais, neatsiejamai, turi prisiimti ir proceso riziką, kaip pavyzdžiui, užsienio šalių ekonominė rizika paveikia ir kitas valstybes. Kadangi globalizacijos era atvėrė iki tol nematytų galimybių verslui, laimėjo tos šalys, kuriose pirmiausia tos galimybės buvo įžvelgtos ir jomis pasinaudota. Daugelis kitų mažesnių pasaulio valstybių gavo ,,prisitaikėlio“ statusą, kuomet turėjo derintis prie šalių, pirmiau įžengusių į tarptautinę rinką bei taikytis su diktuojamomis sąlygomis (Langvinienė ir kt. , 2010).

,,Atsižvelgdami į tarptautinių bendrovių skirtingas strategijas ir jų kryptis mokslininkai (Phatak et al. 2005, Faulkner, Campbell, 2006; Wall, Rees, 2004; Sekliuckienė, 2008) išskyrė tokius pagrindinius tarptautinių bendrovių tipus:

- tarptautinė eksportuotoja;
- daugianacionalinė (multivietinė) bendrovė;
- globali bendrovė;
- transnacionalinė bendrovė.“ (Langvinienė ir kt. , 2010, p. 16).

Tačiau, šiandienos pasaulyje, vis dažniau nagrinėjamas naujas įmonių strategijos tipas – globaliai lokali įmonė, kitaip dar vadinama ,,glokali“, kuomet susijungia globalios ir daugianacionalinės įmonės ypatybės: ekonominio efektyvumo siekimas visose srityse globaliai bei greitas ir tinkamas reagavimas į kintančias vietinės aplinkos sąlygas. Tokios bendrovės sėkmingai vysto savo veiklą ir užima didžiausias pasaulio rinkas, nors tokios strategijos naudojimas yra naudingas ne tik bendrovėms, gaunančioms didesnį pelną, bet ir klientams, kadangi patenkinami jų norai.

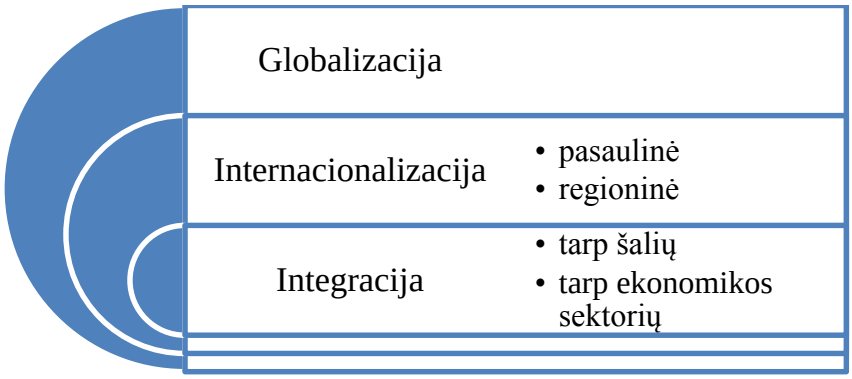
Tarptautines bendroves kasdien veikia įvairūs veiksniai, kurie priverčia jas keistis, globalizuoti savo veiklą prekybos apimčių didinimui. Langvinienė ir kt. (2010) išskiria tokius veiksnius:

1. Politiniai – globali visuomenės kaita lemianti unifikaciją, kaip pvz., Šiaurės Amerikos laisvosios prekybos sutartis, Europos Sąjungos susikūrimas. Verslo globalizaciją skatina: mažėjančios prekybos kliūtys bei ribojimai užsienio investicijoms, naujos rinkos eksportui, padidėjusi galimybė pradėti gamybos procesus užsienio šalyje; ekonominės konkurencijos galimybės;
2. Technologijos – naujausios technologijos leidžia greičiau skleisti idėjas ir jomis mainytis su užsienio šalimis, atverti internetinę rinką, perduoti žinias apie produktą ir paslaugas užsienio gyventojams; reklamos sklidimas užsienio kanalais generuoja naują paklausą; globali komunikacija leidžia valdyti produktus ir dizaino funkcijas globaliu mastu. Neribotos galimybės atsiveria mažoms įmonėms, neturinčioms didelių resursų, kai jos gali konkuruoti su didelėmis įmonėmis, pasinaudodamos naujausiomis technologijomis ir plėsdamos paslaugų spektrą verslas verslui;
3. Rinka – įmonės tapdamos globaliomis ir pačios globalizuojasi, kuomet ima vartoti ne vien savo šalies produktus ir paslaugas, bet ir tos šalies, kurioje yra įsteigusi verslą;
4. Sąnaudos – visuomet siekiama masto ekonomijos, o tai lengviau padaryti nusprendus gaminti valstybėse, kuriose gamybos sąnaudos mažesnės;
5. Konkurencija – neišvengiamas veiksnys, vis didėjantis įvairiose verslo srityse. Vietinės įmonės nebegali apsaugoti savo rinkos nuo užsienio konkurentų, kadangi įsisteigia didesnių rinkų sąjungos, kaip pvz., Europos Sąjunga, kuri lėmė vienos rinkos susikūrimą. Taigi, įmonės priverstos ieškoti būdų plėsti rinką už šalies ribų, norint išlaikyti konkurencingumo lygį.

Pasak Šliburytės ir Masteikienės (2012) „Atkreiptinas dėmesys, kad ne atskiros, nors ir reikšmingos, jėgos, o bendras jų derinys skatina Europos pereinamosios ekonomikos šalių ekonomikos subjektus ieškoti plėtros galimybių už savo šalies rinkos ribų (globalizuotis). Anot mokslininkės Jatuliavičienės (2009), globalios ekonomikos sisteminis suvokimas į pirmąją vietą iškelia globalios rinkos vartotoją, nes besiformuojančioje globalios ekonomikos erdvėje, pasauliui tampant viena rinka, vartotojas tampa pagrindine globalizacijos skatinamąja jėga. Todėl, darytina išvada, kad Europos pereinamosios ekonomikos šalių ekonomikos subjektai įsitraukdami į integruotas tiekimo ir gamybos sistemas tarptautiniu mastu palaipsniui tampa internacionalizuoti ir vis labiau globalizuoti.“ (p. 1433).

Mokslinėje literatūroje kaip globalizacijos sinonimai dažnai nurodomos ir internacionalizacijos, regionalizacijos ir integracijos sąvokos, nes jos, taip pat, reiškia vienodėjimą, intensyvėjimą. Tai ypač pasireiškia analizuojant ekonominį globalizacijos aspektą ir prekybą. Internacionalizacija yra visų šiuolaikinio socialinio, ekonominio, politinio ir kultūrinio gyvenimo santykių, veiklos ir ryšių stiprėjimas, susipynimas ir jungimasis į vieną sistemą regioniniu arba globaliu mastu, tai reiškia, kad

internacionalizacijos procesai apibrėžia santykių išsiplėtimą už nacionalinės valstybės ribų, vyksta tarp kelių valstybių. Tuo tarpu, integracija reiškia jungimąsi į vieną sistemą mikroekonominiu (įmonių, ūkio šakų lygiu) arba makroekonominiu lygiu ir gali vykti tiek šalyje, tiek tarp valstybių (regioninė integracija). Globalizacija nuo regioninės integracijos pagrinde skiriasi: 1) tuo, kad regioninė integracija apibrėžta geografiškai, globalizacija yra pasaulinė; 2) politiniu aspektu regioninis valdymas labiau institucionalizuotas nei pasaulinis (pvz., ES institucinė sandara ir valdžia lyginant su PPO organizacija ir valdymu); regioninės integracijos procesai yra labiau išvystyti nei globalizacijos (Urbšienė, 2011). Galima teigti, kad trys terminai: globalizacija, internacionalizacija ir integracija reiškia skirtingus procesus, bet aiškios ribos tarp jų nėra, tačiau globalizacija yra plačiausias terminas (žr. 1 pav.).

Šaltinis: sudaryta pagal Urbšienę, 2011, p. 209.

1 pav. Globalizacijos, internacionalizacijos ir integracijos sąvokų palyginimas

Analizuojant integraciją, paprastai skiriamos dvi integracijos formos: ekonominė ir politinė. Plačiau nagrinėjant integraciją pagal mastą ir sprendžiamų problemų sudėtingumą, integracija gali būti (Droždz, 2010):

1. *Globalinė* (pvz., PPO, Tarptautinis valiutos fondas (TVF), Jungtinių Tautų Organizacija (JTO), Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacija (EBPO) ir kt.),
2. *Regioninė* (pvz., ES, Šiaurės Amerikos laisvosios prekybos sutartis (NAFTA), Pietryčių Azijos tautų organizacija (ASEAN) ir kt.) .

Tiek globalinė, tiek regioninė integracija nusako tą patį procesą – ūkinės (ir socialinės, politinės, kultūrinės, bet kur kas mažesniu mastu) veiklos internacionalizavimąsi. Regioninė integracija yra būdas įgyvendinti globalizaciją pagal tam tikro regiono šalių nacionalinius interesus, maksimaliai pasinaudojant vietinėmis galimybėmis ir atsižvelgiant į vietos specifiką, kitaip tariant - minimizuojant destrukcinį poveikį, kurį daro nevaldomas globalizacijos procesas. Vilpišauskas (2003) ekonominę integraciją tapatina su kliūčių tarptautinei prekybai šalinimu ir vykdomos ekonominės politikos skirtingose šalyse derinimu. Autorius teigia, kad skirtingų valstybių ekonominės politikos derinimas,

pavyzdžiui, standartų vienodinimas ar tų pačių konkurencijos taisyklių numatymas vadinamas pozityvia integracija. Toliau pažengusi integracija apima ne tik kliūčių tarptautinei prekybai šalinimą, bet ir kliūčių žmonių judėjimui ar paslaugų teikimui panaikinimą. Šalių ekonominės integracijos laipsniai pateikiami 3 lentelėje.

3 lentelė. Šalių ekonominės integracijos laipsniai

Integracijos požymis	Integracijos laipsnis				
	Laisvosios prekybos zona	Muitų sąjunga	Bendroji rinka	Ekonominė sąjunga	Politinė sąjunga
Muitų tarifų sumažinimas arba panaikinimas	+	+	+	+	+
Bendrieji išoriniai prekybos su trečiosiomis šalimis tarifai		+	+	+	+
Laisvas darbo ir kapitalo judėjimas			+	+	+
Harmonizuota ekonominė politika				+	+
Politinė integracija					+

Šaltinis: sudaryta pagal Droždz, 2010, p. 14

Šalies užsienio prekybos plėtrai ypač svarbus integracijos laipsnis - muitų sąjunga. „2008 m. ES „Muitų sąjungos raidos strategijoje“ nustatyti muitų sąjungos strateginiai tikslai: 1) ES apsauga ir 2) parama ES konkurencingumui. Šie tikslai tebegalioja ir galios ateityje. Šių tikslų turėtų būti siekiama vienodai ir veiksmingai, taikant veiksmingą ir efektyvią kontrolę, glaudžiai bendradarbiaujant muitinės administracijoms, taip pat joms bendradarbiaujant su kitomis institucijomis, įmonėmis ir su tarptautiniais partneriais“ (Europos Komisija, 2012, p. 5). Kaip matoma, tarp pagrindinių strateginių ES muitų sąjungos tikslų išryškėja ES bloko konkurencingumas. Todėl galima teigti, kad muitų sąjunga suteikia pranašumą ir naudos ne vien valstybei narei, bet visai sąjungai, kitų sąjungų, ar pavienių valstybių atžvilgiu.

Yra pastebima, kad tarp šalių kooperacijos proceso varančiųjų jėgų, faktoriai susiję su Europos integracija yra dominuojantys. ES reikalauja abiejų šalių, norinčių kooperuotis, laikytis laisvo judėjimo įstatymo, t.y. laisvas judėjimas prekėms, paslaugoms, darbo jėgai, kapitalui, taip pat, privaloma laikytis kitų bendrų reikalavimų, numatytų visoms ES šalims narėms. Tai ne tik stipriai prisideda prie sparčių prekybos mainų tarp abiejų valstybių, tačiau, taip pat, sukuria galimybes įsitraukti į kitas iniciatyvas, kurios koordinuojamos ES (Žitkus, Žitkienė, 2014).

Pukelienė ir Glinskienė (2000) nurodo tokią ekonominės integracijos naudą sąjungos šalims, dalyvaujančioms paprastinant tarpusavio užsienio prekybos sąlygas:

- šalims, sąjungos narėms netaikomi importo muitai atpigina produkciją ir sudaro palankesnes sąlygas plėtotis užsienio prekybai;
- išauga potencialių vartotojų rinkoje skaičius;
- ekonominė integracija suteikia sąjungos šalims narėms galimybę reguliuoti importą vienodais išoriniais muito tarifais;
- plečiasi rinka;
- mažėja pagrindinių prekių ir paslaugų gamintojų monopolinė jėga;
- krinta mažmeninės kainos;
- masto ekonomijos pasiekimas didina atskirų sektorių konkurencingumą;
- bendroje rinkoje išorinė gamybos masto ekonomija gaunama, leidžiant gamybos veiksniams laisvai judėti iš vienos šalies į kitą, panaudojant pigesnį kapitalą, kvalifikuotą darbo jėgą, aukštesnes technologijas.

Tačiau, vystant šalių ekonominę integraciją bei plėtojant tarpusavio prekybą, susiduriama ir su daugybe prieštaravimų ir problemų (Droždz, 2010):

1) iš esmės vartotojams naudingas importas, o ne eksportas: padidėja prekių įvairovė ir vartojimas, sumažėja jų kainos. Gamintojams naudinga eksportuoti prekes, nes jie gauna papildomų pajamų, o importas daro neigiamą įtaką jų veiklai, nes mažina gamybą, o kartu – ir užimtumą;

2) vykstant intensyviai užsienio prekybos plėtrai, vidaus rinkoje gali susidaryti disbalansas, kadangi skatinant vietinės produkcijos eksportą, skatinamas ir importas. Pastebimas paradoksalumas, kadangi kuo daugiau išvežama vietinių maisto produktų, tuo daugiau į šalį įvežama importinių;

3) Problema yra ir tai, kai į šalį dažnai įvežamos pigios nekokybiškos, o iš šalies išvežamos geros kokybės prekės, nes jos dėl aukštesnių kainų negali konkuruoti su pigiomis įvežtinėmis;

4) eksportuotojai susiduria su prekių importo kliūtimis (importo muitais, aukštais higienos ir kokybės standartais);

5) tarptautinei prekybai didelę įtaką daro politinis ir ekonominis nestabilumas šalyse, su kuriomis prekiaujama. Nestabili ekonominė, politinė situacija, ypač pereinamojo laikotarpio ar besivystančiose šalyse, kuriose politinė santvarka nenusistovėjusi, trukdo vystytis užsienio prekybos santykiams. Tokiu atveju dažnai tarptautinių ryšių plėtojimas reikalauja įgaliotų valdžios atstovų įsikišimo;

6) didelės įtakos užsienio prekybos plėtrai turi šalių kultūriniai skirtumai, skirtinga verslo etika ir nusistovėjusios tradicijos. Teisinių skirtumų(komercinės teisės, prekių saugumo reikalavimų) suderinimui reikia daugiau laiko;

7) nors pasaulyje stebimas rinkų suartėjimas, fizinius atstumus įveikti reikia, dėl to atsiranda didesnės transporto ir paskirstymo sąnaudos. Didesnis atstumas iki vartotojų, ilgesnis atsiskaitymo už prekes terminas reikalauja papildomų laiko ir finansinių sąnaudų;

8) valiutų kurso svyravimai sunkiai prognozuojami ir gali tapti pagrindiniu nuostolių šaltiniu, sudarant išankstines prekių tiekimo sutartis.

Mokslinėje literatūroje teigiama, kad dabartinė globalizacija yra procesas vedantis link ekonominių sienų išnykimo tarp šalių ar grupių. Globalizacijos procese prekyba prekėmis, paslaugomis, idėjomis yra labiau paplitusi, dažnesnė, greitesnė ir atnešanti gilesnes pasėkmes: ekonominiams veiksniams (kaip pajamų didėjimas, pasaulinė prekyba, finansų rinkos); politiniams veiksniams (mažinami prekybos barjerai, regioninių prekybos blokų plėtimasis); socialiniams veiksniams (vartotojų teisės, skonių supanašėjimas); technologiniams veiksniams (industrializacija, transporto evoliucija, komunikacijos infrastruktūros vystymasis, inovacijos); konkurencijai (peržengiamos regionų ribos, rinkų išsiplėtimas). Pažymima, kad šiandien užsienio prekybai svarbus integracijos procesas pasireiškia dvejomis formomis - globalia (organizacijų kaip PPO, TVF, JTO veikimas); regionine (regioninių blokų kaip ES, NAFTA, EFTA kūrimasis). Nors plėtojant šalių tarpusavio prekybą integracijos sąlygomis susiduriama ir su nemažai problemų, pažengusia ir pozityvia integracija laikomas ne tik kliūčių tarptautinei prekybai šalinimas, bet ir kliūčių žmonių judėjimui ar paslaugų teikimui panaikinimas.

1.2. Aplinkos poveikis užsienio prekybai

Tarptautiniu lygiu veikiančias bendroves veikia ne tik globalizacijos, internacionalizacijos, integracijos veiksniai, bet tolygiai ir tarptautinė aplinka. Tarptautinę aplinką sudaro vietinės ir užsienio aplinkos jėgų sąveika. Įmonės turi būti pasiruošusios susidoroti su skirtingomis šalių kalbomis, skirtingomis prekybos sąlygomis, valiutomis, nestabiliais valiutų kursais. Turint tokį kompleksiškumą įvairių veiksnių, įmonėms gali būti sunku identifikuoti būtent tas jėgas, kurios turi ypač svarbią įtaką ir tos, kurios gali būti saugiai ignoruojamos.

Norint valdyti aplinkas, pirmiausia reikia suvokti aplinkos kaip termino sampratą. Apskritai, verslo aplinka susideda iš daugybės jėgų, kurių įmonė negali valdyti (Ward et al., 1995). Nevaldomas jėgas galima vadinti išorės jėgomis, o elementai, kuriuos galima iš dalies valdyti, yra vidinės įmonės jėgos (žr. 4 lent.).

4 lentelė. Išoriniai ir vidiniai aplinkos elementai

Išorės jėgos (nevaldomos)	**Vidaus jėgos (iš dalies valdomos)**
Konkurencinės – konkurentų skaičius, rūšys.	Produkcija – kapitalas, gamtiniai, žmogiškieji ištekliai.
Paskirstymo – agentūros, platinančios paslaugas ir prekes.	Organizacijos veiklos funkcijos – gamybos, personalo, finansų valdymo bei rinkodaros.
Ekonominės – BNP, darbo sąnaudos, žmogiškųjų išteklių poreikis.	
Socioekonominės – žmonių populiacija ir pasiskirstymas.	
Finansinės – infliacija, mokesčių politika, pelno norma.	
Fizinės – klimatas, gamtiniai ištekliai.	
Teisinės – užsienio ir vietiniai įstatymai, kurie reguliuoja tarptautinių įmonių veiklą.	
Politinės – valdžios formos, tarptautinės organizacijos.	
Sociokultūrinės – tikėjimas, vertybės, kultūros elementai.	
Technologinės – techniniai gebėjimai ir įranga, veikianti išteklių perdirbimo į produktus procesus.	
Darbo – sudėtis, gebėjimai.	

Šaltinis: sudaryta pagal Langvinienę ir kt.,2010, p. 18-19

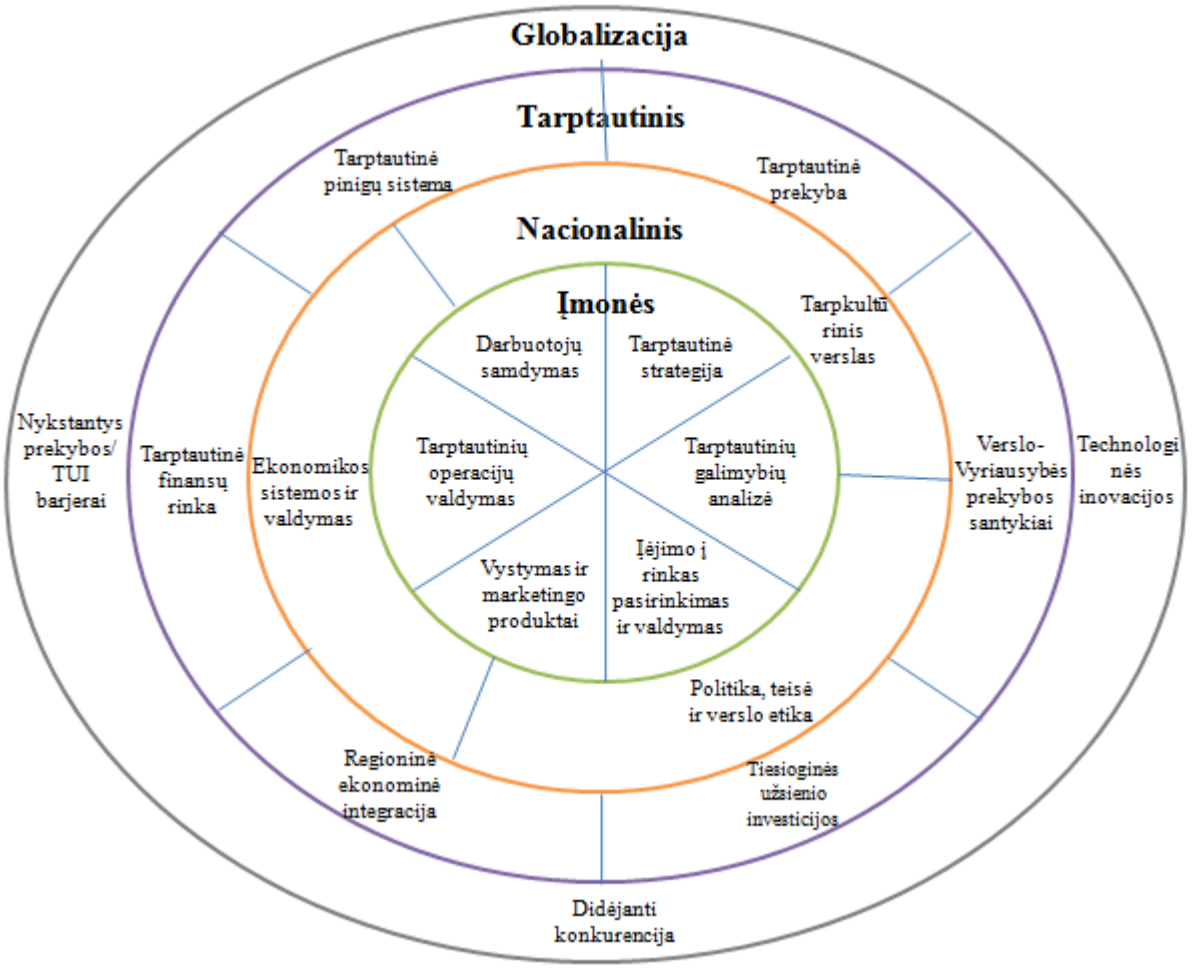
Autoriai Hamiltonas ir Websteris (2012), išskiria verslo aplinkas į makroekonominę ir mikroekonominę, dar kitaip vadinamą išorinę ir vidinę aplinkas. Pasak jų, išorinė aplinka yra radikaliai besikeičianti ir tampa mažiau nuspėjama dėl: 1) *globalizacijos greičio*; 2) *informacinių technologijų revoliucijos;* 3) *augančio ekonominio ir politinio svorio,* tokių rinkų kaip Kinijos, Indijos, Rusijos; 4) *tarptautinės institucijos* kaip Pasaulio Prekybos Organizacija ir Europos Sąjunga tampa svarbiomis įtakos turėtojomis globalioje aplinkoje; 5) taipogi ir *nevyriausybinės organizacijos su savo opozicija dėl laisvos prekybos ir investicijų,* bei jų sėkmė dėl aplinkos apsaugos veiksnių gynimo, įkeliant juos į pirmuosius politikos diskutuojamus klausimus, kaip klimato kaita. Taigi, įmonėms darosi vis sunkiau analizuoti, prižiūrėti ir atsakyti į išorinės aplinkos veiksnius, kadangi juos sudaro daugybė skirtingų jėgų, tiek nacionalinių, tiek tarptautinių. Galimybė įvertinti išorines jėgas yra gyvybiškai svarbi, nes aplinka kuria galimybes įmonėms pasiekti jų tikslus, pelną ir augimą bei priešingai tam tikros jėgos gali netgi sužlugdyti įmones ir jų tarptautinę veiklą.

Augimo kompleksiškumas ir turbulencija aplinkoje lemia tai, kad įmonės žymiai sunkiau gali nuspėti paklausą. Tai veda į konkurenciją, kuri tampa nepažabojama, sutrumpina sprendimų priėmimo laiką, sukelia riziką produktų senėjimui, priverčia verslus greitinti inovacijų procesą.

Makroaplinka gali būti suklasifikuota į tam tikras aplinkas: 1) politinę ir įstatymų; 2) ekonominę ir finansų; 3) socio-kultūrinę; 4) technologinę; 5) ekologinę. Kiekviena iš šių aplinkų gali būti tiriama kaip nepriklausomi elementai, tačiau dažnai pokyčiai vienoje aplinkoje gali turėti įtaką kitoms aplinkoms (Hamilton, Webster, 2012). Todėl, būtina būtų apžvelgti kiekvieną iš aplinkų, kad būtų galima susidaryti bendrą vaizdą, kaip makroaplinka veikia šalies, įmonių tarptautinę prekybą.

Pasak Wild et al. (2008), „Tarptautinis verslas yra ypatingas, nes susideda iš dinamiškos, integruotos sistemos, kuri koreliuoja kartu keturis atskirus elementus:

1) globalizacijos jėgos;
2) tarptautinė verslo aplinka;
3) daug nacionalinių verslo aplinkų;
4) tarptautinis įmonės valdymas.“ (p. 29).

Šaltinis: pagal Wild et al, 2008, p. 31.

2 pav. Globalaus verslo aplinkos modelis

Autoriai globalaus verslo aplinką (žr. 2 pav.) išskiria į keturis lygmenis (aplinkas), kurių kiekvieną sudaro atskiri tarptautiniam/globaliam verslui svarbūs įtakos veiksniai. Globalizaciją varantys į priekį veiksniai: technologinės inovacijos, nykstantys prekybos ir investicijų barjerai, auganti konkurencija. Nacionalinė verslo aplinka susideda iš: kultūrinių, politinių, ekonominių, teisinių charakteristikų, kurios apibūdina verslo aktyvumą iki valstybės sienų. Toks nacionalinių charakteristikų paketas gali kisti priklausomai nuo valstybės, tačiau beveik visam pasauliui įsitraukus į globalizacijos procesą, verslo aplinkos supanašėja. O štai, tarptautinė verslo aplinka veikia taip, kaip įmonės valdo savo operacijas. Nei viena įmonė neturi imuniteto įvykiams tarptautinėje verslo aplinkoje, kaip pavyzdys - vis labiau atsiveriančios valstybių sienos. Paskutinis elementas - tarptautinis

įmonės valdymas - yra visai kitoks nei įprastas nacionalinės įmonės valdymas. Kompanijos įtrauktos į tarptautinį verslą, turi žaisti pagal kiekvienos rinkos skirtingas taisykles. Tačiau, kontekstas tarptautinio įmonės valdymo išlieka apibūdintas nacionalinio verslo aplinkos elementų.

Iš tarptautinių ir verslo aplinkų galima suformuoti pagrindines veiksnių grupes, turinčias įtakos užsienio prekybai: 1) politinę ir įstatymų; 2) ekonominę ir finansų; 3) socio-kultūrinę; 4) technologinę; 5) ekologinę. Svarbu kiekvieną jų apžvelgti ir identifikuoti užsienio prekybos veiksnių vertinimui pasitarnaujančius veiksnius.

Politinės ir teisinės aplinkos įtaka

Politinė ir teisinė aplinka susideda iš įvairių politinių ir teisinių sistemų, pagal kurias veikia verslas. Politika ir teisiniai aspektai apjungiami dėl to, kad politinės institucijos kaip parlamentas, ar vyriausybė leidžia įstatymus ir reguliuoja jų laikymąsi. Politiniai režimai varijuoja nuo liberalaus demokratinėse sistemose, iki komunistinio, diktatoriško. Kai kurios industrijos, ypač turi telkti dėmesį į politinę aplinką, kaip pavyzdžiui energetinis sektorius, kadangi tai labai politiškai jautrus sektorius (politikai sprendžia, ar bus leidžiama ieškoti, iškasti tam tikrus rezervus). Ypač pavojinga, kai šalys kaip Rusija pasiima kontrolę savo energijos rezervų ir gali manipuliuoti nuo jų priklausančiomis valstybėmis. Verslas, taip pat, labai skiria dėmesį vidinei/šalies valdžiai, vyriausybei, kad apsisaugotų nuo išorės/užsienio grėsmių. Kai kuriose šalyse tai pasireiškia vietinių įmonių protekcionizmu nuo užsienio konkurentų. Įmonės, taip pat, turi kreipti dėmesį į politinę ir teisinę galią tarptautinių institucijų tokių kaip PPO, ES ir kitų regioninių prekybos blokų (Hamilton, Webster, 2012).

Pasak WTO (2013), yra įžvelgiama teigiama koreliacija tarp importo ir eksporto vertės bei labiau demokratinės vyriausybės formos. Galima pridurti, kad turtingesnės valstybės yra labiau demokratiškos ir atviros prekybai. Taip pat, pastebima, kad šalys, kurios daugiau prekiauja yra labiau demokratiškos. Tačiau, tiek valdžios forma, tiek prekybos apimtys gali būti kartu sąlygojamos šalies išsivystymo lygio. Mokslininkai Mansfieldas ir Milneris (2012), pateikia empirinius įrodymus, kad tikimybė, jog šalis pasirašys laisvos prekybos susitarimą didėja pagal jos demokratijos lygį.

Apžvelgiant politinių ir teisinių veiksnių įtaką užsienio prekybai, į vertinimą įtraukiami politiniai ir teisiniai aspektai apjungiami dėl to, kad politinės institucijos kaip parlamentas, ar vyriausybė leidžia įstatymus ir reguliuoja jų laikymąsi.

Ekonominės ir finansinės aplinkos įtaka

Ekonominė ir finansinė aplinka apima jėgas, kurios veikia ekonomikos sritis kaip ekonomikos augimo tempas, palūkanų normos, valiutų kursų normos, infliacija bei politika, kuri ir veikia šiuos kintamuosius. Ekonomikos augimo tempas yra svarbus dėl to, kad jis indikuoja greitį, kuriuo kyla paklausa prekėms ir paslaugoms ir kaip tai kinta. Greito augimo ekonomikose, pajamos ir pirkimo

galia yra greitai auganti, vedanti prie paklausos augimo. Kaip pavyzdys, priešingai, lėtas augimas, reiškia, kad rinkos nesiplečia taip greitai ir nėra patrauklios verslui. Ir vargingos šalys pastaraisiais metais rodo neblogą pažangą augimo tempuose, jos vis dar skaitomos kaip sudarančios mažą proporciją pasaulio įplaukų bei perkamosios galios, nurodant, kad didžiosios rinkos lieka turtinguose regionuose.

Būtina pažymėti, kad verslas taipogi, gali būti paveiktas nestabilumo ekonominės ir finansinės aplinkos. Per 20 pastarųjų metų buvo septyni ekonominių neramumų periodai:

- JAV akcijų rinkos žlugimas 1987 m.;
- Krizė Europos Pinigų Sistemoje 1992 m., kai sterlingai ir Italijos liros buvo panaikintos bei keletas kitų valiutų buvo devalvuotos;
- Rusijos įsipareigojimų nevykdymas dėl skolos grąžinimo ir ilgalaikio kapitalo valdymo žlugimas 1998 m.;
- Finansų krizė Rytų Azijoje vėlyvoje 1990-mečio pabaigoje;
- Interneto burbulo sprogimas (angl. dotcom crash) 2000 m.;
- Įtaka įvykusių atakų Dvynių Bokštams 2001 m.;
- 2007/8 metų finansų krizė (Hamilton, Webster, 2012, p. 110-111).

Šie įvykiai įvyko greitai ir netikėtai ir vien dėl globalizacijos, geografiškas paplitimas sukėlė neužtikrintumą versle ir finansuose. Rinkos tapo nestabilios ir rizikingos. Dėl to, gali tapti žymiai sunkiau ir brangiau verslui ir finansinėms institucijoms pasiskolinti pinigų. Taipogi, po tokių įvykių vartotojai tampa mažiau nusiteikę investuoti ar pirkti prekes ir paslaugas. Negalėjimas skolintis gali atvesti prie to, kad kompanijos nebeužsiims verslu.

Kalbant apie ekonomines institucijas, WTO (2013) pastebi, kad ekonominių institucijų kokybė ir užsienio prekyba yra teigiamai susiję. Nuosavybės teisės, efektyvūs įstatymai leidžia ekonominiams veikėjams kurti prekybinius santykius, kuriuose taisyklės ir asmeninės pozicijos yra aiškiai suvokiamos. Tokios institucijos kuria iniciatyvas keistis prekėmis ir paslaugomis, kadangi jie sumažina transakcijos kainas, susijusias su neužtikrintumu ir sąžiningumo trūkumu. Tiriant korupcijos ir netobulų kontraktų vykdymą prekyboje, atrandama, kad institucijų kokybė mažina prekybos prekių kainą ir didina prekybos srautus. Tuo pačiu galima paaiškinti, kodėl aukštų pajamų, gausios kapitalu šalys neproporcingai prekiauja vienos su kitomis, negu su žemų pajamų, darbo jėga gausiomis šalimis. Jos paaiškina, kad efektyvios ekonominės institucijos aukštų pajamų valstybėse sumažina transakcijų kainas prekyboje, lyginant su besivystančiomis šalimis.

Kadangi, ekonominė ir finansinės aplinkos glaudžiai susijusios, jas tikslinga įtraukti į užsienio prekybos veiksnių įtakos užsienio prekybos mastui vertinimą kaip vieną veiksnių grupę.

Sociokultūrinės aplinkos įtaka

Sociokultūrinė aplinka yra suvokiama kaip socialinių organizacijų ir visuomenės struktūra. Aplinkos charakteristika gali varijuoti priklausomai nuo visuomenės. Socialiniai aspektai apima: pajamas, paskirstymą, darbo ir nedarbo struktūrą, gyvenimo ir darbo sąlygas, sveikatą, švietimą, populiacijos charakteristikas, įskaitant dydį ir pasiskirstymą pagal amžių, lytį, etninę grupę, socialinę klasę, urbanizacijos lygį ir t.t. Kultūriniai aspektai apima: kalbą, religiją, vertybes ir nuostatas, socialinius santykius, gyvenimo būdą. Kaip pavyzdį, galima pateikti pakuotės gamybą, kuri turi būti su daugybe kalbų, arba ingredientų keitimas maisto produkte dėl skirtingų mitybos įpročių, gali sukelti papildomas išlaidas verslui.

Demografiniai pokyčiai ypač svarbūs eksportui, kadangi tai lemia, rinkų dydžius, kurie gali sukelti paklausą ir pasiūlą eksporto/importo procesuose. Tikimasi, kad pasaulio populiacija pasieks 8.3 milijardų lygį iki 2030 metų, bei 9.3 milijardų lygį iki 2050 metų. Didžiausias populiacijos prieaugis numatomas besivystančiose šalyse. Išsivysčiusiose šalyse, demografijos kilimas jau yra pasiekęs aukščiausią kilimo tašką ir didelių pokyčių nesitikima, labiau susiduriama su gyventojų senėjimu ir gimstamumo mažėjimu, kas sąlygoja darbo jėgos mažėjimą. Kai kurios studijos rodo, kad šalis su mažesniu demografiniu augimu, tampa palyginamai turtingesne kapitalu šalimi ir šalis su greitesniu populiacijos augimu palyginamai tampa turtingesne darbo jėga šalimi (WTO, 2013).

Į užsienio prekybos veiksnių įtakos užsienio prekybos mastui vertinimą įtraukiama sociokultūrinės aplinkos veiksnių grupė.

Technologinės aplinkos įtaka

Technologinė aplinka yra suvokiama kaip žinojimas, kaip kažką pagaminti (know-how) arba idėjų grupė prieinama visuomenei. Šiuo metu verslas yra susidomėjęs pažanga žiniose, kurias būtų galima pritaikyti komercijoje. Technologijos verslui gali padėti: panaudoti naujas idėjas naujų produktų gamybai ar esamų pagerinimui; įeiti į naujas rinkas; padidinti pajamas; sumažinti išlaidas; padidinti pelną. Technologiniai privalumai, yra vieni tų, kurie nepamainomai pakeičia verslų egzistavimą bei tai, kaip jie veikia.

Technologiniai skirtumai tarp valstybių yra svarus veiksnys kalbant apie pajamų lygį ir prekybą. Empiriniai tyrimai parodė, kad akumuliacija fizinio ir žmogiškojo kapitalo gali tik dalinai paaiškinti skirtingus pajamų lygius tarp valstybių (Easterly, Levine, 2001; Prescott, 1998) ir skirtingus prekybos modelius. Likusios dalies paaiškinimą linkstama priskirti technologiniams skirtumams tarp šalių, kai technologija yra apibūdinama kaip informacija ar žinios, reikalingos produkcijos gamybai. Technologinis progresas, be abejonės, yra didžiausias faktorius, paaiškinantis greitą augimą pajamų įplaukose nuo XIX amžiaus. Todėl, logiška, kad technologinis progresas bus pagrindinis faktorius paaiškinantis ateities modelius prekybai ir augimui. Šalies technologinis lygis yra apibrėžiamas ne tik

viduje sukurtomis inovacijomis, bet ir technologijų iš užsienio adaptavimu. Nors pastarosios labiau svarbios aukštų pajamų šalims, kaip JAV, tačiau tai labiausiai paveikia technologinį progresą vidutinių ir žemų pajamų šalyse (WTO, 2013).

Technologija, taip pat, kelia ir daug neužtikrintumo klausimų. Kai įmonė nusprendžia kiek investuos į tyrimus ir vystymą, jie svarsto, kokios ekonominės grąžos iš inovacijos galima tikėtis. Įmonės gali išleisti daugybę resursų tyrimams ir vystymui, panaudoti naują technologiją produkto kūrime ir pralenkti konkurentus, tačiau tai negarantuoja sėkmės. Nors technologinio užtikrintumo negalima aklai tikėtis, tačiau mėginti verta, kadangi įmonės teikiančios prekės ir paslaugos, besinaudojant naujausiomis technologijomis, sukuria didžiausią pridedamąją vertę sukuriančių produktų. Be to, pastebima, kad kuo didesnės grąžos yra tikimasi iš kiekvieno investuoto piniginio vieneto į tyrimus ir vystymą, tuo didesnė iniciatyva kyla investuoti į inovaciją. Pastebima, kad išlaidos moksliniams tyrimams ir eksperimentinei plėtrai (MTEP) didina eksportuojamos produkcijos konkurencingumą tarptautinėje arenoje, tuo tarpu, mažas investavimas į mokslo tiriamuosius darbus gali turėti įtakos prastesnei inovacijų sklaidai, šalies pramonės technologiniam atsilikimui (Lederman, Maloney, 2003).

Tarp technologijos ir užsienio prekybos yra pastebimas dvipusis ryšis, kuomet tiek prekyba veikia technologijas, tiek technologijos veikia prekybą. Tačiau, koncentruojantis į technologijos poveikį prekybai, atkreiptinas dėmesys, kad technologija leidžia valstybei eksportuotojai turėti pranašumą prieš kitas valstybes, kadangi ji pateikia pranašesnį produktą, tokį, kurio kitos neturi, arba dėl technologijos gali sumažinti kainą. Kainos sumažinimas jau pasireiškė transportavime, komunikacijoje (internetas), informacijos prieigoje. Taipogi, būtina pabrėžti, kad žvelgiant į prekybos modelius, technologiją būtų galima perduoti į partnerių kompaniją užsienyje, tačiau kartais technologijos perdavimas tam tikrai rinkai yra pernelyg brangus ir šaliai apsimoka tą technologiją naudoti vidaus rinkoje, kad pagamintų produkciją, o tada ją eksportuoti.

Kadangi paaiškėjo, jog technologija leidžia valstybei eksportuotojai turėti pranašumą prieš kitas valstybes, į užsienio prekybos veiksnių įtakos užsienio prekybos mastui vertinimą tikslinga įtraukti technologinės aplinkos veiksnių grupė.

Ekologinės aplinkos įtaka

Pastaraisiais dešimtmečiais ypač aktualiu klausimu visuomenėje yra iškelta žmogaus, ekonominės sistemos ir planetos natūralios ekologinės aplinkos sąveika. Verslas naudoja daugiausia natūralių gamtos išteklių bei daro poveikį ekologinei aplinkai. Poveikis ozono sluoksniui, globaliam atšilimui, jūros lygio pakilimui, vyksta dėl energijos sukūrimo, industrijų, transporto, ir žemės ūkio sektorių veiklos. Ekologiniai iššūkiai yra globalus fenomenas. Globalus atšilimas neapsieina valstybės sienomis, kadangi tai daro įtaką visam pasauliui. Yra paplitęs pripažinimas, kad ekonominis augimas

kenkia gamtinei aplinkai ir kad visuomenei reikia pereiti prie natūralių šaltinių ir aplinkos, kad išsaugoti aplinką ateities kartoms. Taigi, pastaruoju metu vis didėja spaudimas politinei aplinkai, kad būtų imamasi priemonių kovoti su ekologinėmis grėsmėmis. Yra įžvelgiama daugybė galimų politikų atsakymų šiuo klausimu, kas, be abejonės, paveiktų verslą:

1) apmokestinti teršėjus;
2) subsidijuoti įmones, kurios sugeba sumažinti veiklas, kurios kenkia aplinkai, kaip pasirenkant atsinaujinančius energijos šaltinius;
3) naudoti reguliacines priemones, kad kontroliuoti teršalų kiekį, kurį sukuria įmonės;
4) remti aplinkai draugiškų technologijų kūrimą (Hamilton, Webster, 2012).

Kalbant apie energijos poveikį eksportui, pasak standartinės Hekšerio-Ohlino teorijos, yra nuspėjama, kad valstybės, kurios yra turtingos tam tikrais faktoriais, eksportuos produkciją, kuri naudoja tuos faktorius. Tai galima pritaikyti ir kalbant apie šalies galimybes, natūralius resursus (naudingosios iškasenos). Kadangi, vienos šalys turi labai menkus naudingųjų iškasenų šaltinius, lyginant su kitomis valstybėmis, mokslininkai teigia, kad svarbu įžvelgti ariamos žemės panaudojimo potencialą (WTO, 2013). Kadangi, pastebima teigiama koreliacija tarp šalies ariamos žemės ploto tenkančio vienam žmogui ir žemės ūkio eksporto, galima daryti išvadą, kad žemės ūkio prekių eksportas į ariamos žemės trūkumu pasireiškiančias valstybes būtų protingas žingsnis eksporto didinimui.

Kitas svarbus dalykas yra šalių apsirūpinimas naftos ištekliais. Kadangi, energijos kainų pokyčiai stipriai veikia prekių eksportą ir importą priklausomai nuo energijos naudojimo intensyvumo. Nors nėra standartizuoto sąrašo energijai jautrių produktų ar industrijų, tačiau, pasak ES duomenų, tokios prekės būtų aliuminis, geležis ir plienas, chemikalai, stiklas, keramika, statybos gaminiai (cementas), popierius. Visos prekės yra vienodai jautrios energijos kainų pokyčiams, todėl pakilus energijos kainai, kiltų ir šių produktų kainos. Palaipsniui tai mažintų paklausą tokiems produktams ir mažintų jų paplitimą tarptautinėje prekyboje. Kuo labiau neelastinga paklausa, tuo mažiau pasireikš poveikis aukštų energijos kainų. Naftos kainų nestabilumas gali sumažinti prekybos srautus, kadangi tai didina riziką, su kuria susiduria importuotojai (WTO, 2013).

Taigi, į užsienio prekybos veiksnių įtakos užsienio prekybos mastui vertinimą naudinga įtraukti ekologinės aplinkos veiksnių grupę.

Apibendrinant, tarptautiniu lygiu veikiančias bendroves veikia ne tik globalizacijos, internacionalizacijos, integracijos veiksniai, bet tolygiai ir tarptautinė aplinka. Autoriai išskiria verslo aplinkas į makroekonominę ir mikroekonominę, dar kitaip vadinamą išorinę ir vidinę aplinkas. Pasak jų, išorinė aplinka yra radikaliai besikeičianti ir tampa mažiau nuspėjama dėl: *globalizacijos greičio*; *informacinių technologijų revoliucijos; augančio rinkų ekonominio ir politinio svorio, tarptautinių institucijų, nevyriausybinių organizacijų opozicijos.* Pažymima, kad makroaplinka gali būti

suklasifikuota į tam tikras aplinkas, turinčias įtakos užsienio prekybai: 1) politinę ir įstatymų; 2) ekonominę ir finansų; 3) sociokultūrinę; 4) technologinę; 5) ekologinę. Kiekviena iš šių aplinkų gali būti tiriama kaip nepriklausomi elementai, tačiau dažnai pokyčiai vienoje aplinkoje gali turėti įtaką kitoms aplinkoms.

1.3. Užsienio prekybos apimtis veikiantys veiksniai

Tarptautinės prekybos apimtys priklauso tiek nuo bendro pasaulio prekybos lygmens, tiek nuo labiau specifinių veiksnių, kaip šalyje esančių gamtinių išteklių gausa, šalies vidaus rinkos dydis, šalia esančių kaimyninių šalių rinkos. Kaip pavyzdį, galima imti šalį, kurioje vidaus rinka yra labai didelė ir gyventojai linkę daugiau vartoti ir pirkti, kai tuo tarpu, šalis, turinti daug naftos išteklių, yra linkusi daugiau parduoti. Taip pat svarbu, kokioje pasaulio dalyje yra valstybė, ar ji apsupta vien sausumos, ar vien vandens, kadangi nuo to, taip pat, priklauso šalies prekybos pobūdis ir transportavimo išlaidos.

Remiantis užsienio autorių, tokių kaip Ottaviano, Thisse, Tabuchibei, Krugman ir Brander modeliais, prekybos veiksnius apibrėžia tai, kad didesnėje plotu šalyje yra daugiau įmonių, o kiekviena jų gamina didesnį prekių kiekį nei lyginant mažesnės šalies įmonės. Toks apibendrinimas išvedamas iš to, kad didesnėje šalyje yra didesnis gamybos toje šalyje gyvenantiems vartotojams mastas (Burinskienė, 2014). Žymus profesorius H. Linnemannas sukūrė savo empirinį modelį prekybos srautui apibūdinti. Jis nustatė, kad didelę įtaką importo ir eksporto srautams turi populiacija (gyventojų skaičius), atstumas (geografinis) ir prekybos režimas (Ball, 1967). Pasak Jakučio ir kt. (2007) ,,eksporto augimą lemia daugybė veiksnių, pavyzdžiui, tarptautinės aplinkos pasikeitimai, pokyčiai tikslinėse rinkose, valiutų kurso svyravimai. Kiekybiškai įvertinti kiekvieno jų poveikį itin sudėtinga.“ (p. 278). Užsienio prekybos veiksnių gausa atsispindi ir Ginevičiaus ir kt. (2005) pateiktoje lentelėje (žr. 5 lent.).

5 lentelė. Užsienio prekybos išoriniai ir vidiniai veiksniai

Išoriniai veiksniai	**Vidiniai veiksniai**
Tarifiniai ir netarifiniai prekybos apribojimai; Tiesioginių užsienio investicijų gausa; Laisvas prekių ir paslaugų judėjimas; Hekšerio-Ohlino principai; Narystė Ekonominėje ir pinigų sąjungoje (EPS), t.y. bendra valiuta; Priklausomybė tarptautiniams dariniams; Įsitraukimas į ES vykdomą politiką sparčiai mažinant ekonominį ir technologinį atsilikimą.	Konkurencinis pranašumas; Darbo ir paslaugų sąnaudos; Geografinė padėtis; Technologijų naudojimas; Darbo kultūra; Darbo jėgos kvalifikacija ir našumas; Profesinė ir vadybinė kompetencija; Tiesioginės užsienio investicijos; Šalies ekonominė politika; Naujausių technologijų plėtra; Galimybė prisitaikyti prie ekonomikos globalizavimo aplinkybių; Šalies rinkos talpumas ir vartotojų perkamoji galia; Verslo subjektų ryšiai; Ekologiškų ir natūralių produktų plėtojimas.

Šaltinis: sudaryta autorės.

Nors autoriai pateikia daugybę skirtingų užsienio prekybai įtakos turinčių veiksnių aplinkų ir pavienių veiksnių, būtina apžvelgti juos atidžiau, bandant rasti esminius ir daugiausia dėmesio skiriant vidiniams šalies užsienio prekybos veiksniams (žr. 5 lent.), kadangi ES esančios valstybės turi vienodas išorines sąlygas (veiksnius) užsienio prekybai, kaip laisvą prekių ir paslaugų judėjimą, tarifinius ir netarifinius apribojimus, dalyvavimą tarptautiniuose dariniuose, kaip PPO ir t.t.

Konkurencingumas

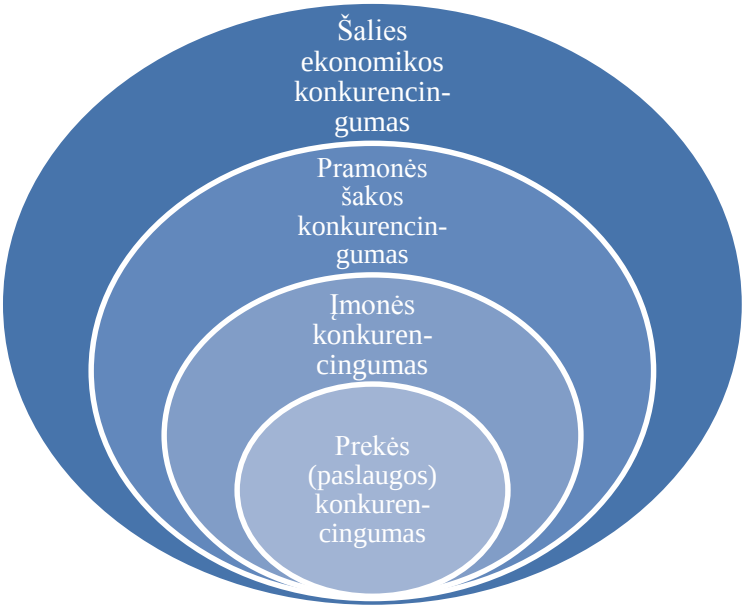
Nepaisant tokios pat prekybos politikos ES, tokių pat išorės sąlygų bei daugelio valstybių narių atveju – tokios pat valiutos, valstybių narių prekybos rezultatai smarkiai skiriasi. Kaip teigė Europos Komisija (2013), per pastaruosius dešimt metų 16 šalių prekybos balansas pablogėjo, o štai likusiose 11 šalių – panašiai gerėjo. Taigi, vienos valstybės prarado savo pyrago dalį pasaulinėje prekyboje, o kitos, netgi priešingai gavo daugiau ir sustiprino savo poziciją. Todėl teigiama, kad konkurencingumas turi prasidėti nuo tinkamos valstybinės politikos. Skirtingi valstybių narių rezultatai byloja, kad narės, kurioms sekasi prasčiau, susiduria ne su prekybos politikos, o konkurencingumo problemomis. Pasak Bernatonytės, Normantienės (2008), ,,užsienio prekybos vystymas skatina ūkio struktūrinius pokyčius, padeda šalies gamintojams užmegzti glaudesnius ryšius su kitų šalių verslininkais, geriau prisitaikyti prie rinkos sąlygų. ES ir kitų išsivysčiusių šalių patirtis rodo, kad šalies ekonominis augimas ir konkurencingumas didele dalimi priklauso nuo smulkaus ir vidutinio verslo plėtros.“ (p. 430).

,,Mokslinėje literatūroje išskiriami įvairūs tarptautinį konkurencingumą lemiantys veiksniai tokie kaip: ekonomikos veikimas, vyriausybės efektyvumas, verslo efektyvumas, infrastruktūra, tiesioginės užsienio investicijos, kokybė, kaina, standartizacijos ir suvienodinimo procesai, informacinės technologijos, tačiau kaip pagrindinius veiksnius galima išskirti: MTTP, žmogiškojo kapitalo išteklius, patentus, aukštąsias technologijas, kurių dėka vyksta inovacijų plėtra šalių pramonėse.“ (Valodkienė, Snieška, 2012, p. 607). Nemaža dalis autorių veiksnius, lemiančius tarptautinį konkurencingumą bendrąja prasme, tapatina su veiksniais turinčiais įtakos ir šalies ekonomikos augimui bei užsienio prekybai (dažniausia eksportui). Tačiau, verta pažymėti, kad ,,verslo sąlygos yra tarsi šalies potencialas, kurį stiprinant galima pasiekti aukštesnį konkurencingumo lygį. Kitais žodžiais tariant, konkurencingumas – tai ne tik verslo sąlygos, bet ir jų *de facto* realizavimas. Taigi verslo sąlygos parodo, ar lengvai (ir ar greitai) įmonės ir kiti verslo subjektai galėtų pasiekti ženklių rezultatų. Verslo sąlygos automatiškai nevirsta investicijomis arba suintensyvėjusiu eksportu, tam reikia laiko, tačiau per vidutinį laikotarpį spartesnis nei šalių konkurenčių verslo sąlygų gerinimas neabejotinai didina šalies konkurencingumą“ (Titarenko ir kt., 2007, p.17-18).

Konkurencingumas teorijoje laikomas sudėtinga ekonomine kategorija, kuri apibrėžiama mažiausiai trimis lygmenis: makro- lygmeniu apibrėžiama šalies ekonomika, mezo- lygmeniu apibrėžiama regiono ar ūkio šakos ekonomika ir mikro- lygmeniu apžvelgiama įmonės ekonomika.

Kiekvienas iš trijų lygmenų turi tam tikrų savitumų, papildomų rodiklių, kurie naudojami konkurencingumui įvertinti. Vertinant konkurencingumą, svarbu suvokti, kad apskritai konkuruoja atskiros įmonės, o ne valstybės ar ekonomikos sektoriai, kadangi įmonių paplitimas globalizacijos sąlygomis gali persidengti per keletą ekonomikos sektorių ar keletą valstybių. Tačiau, vertinant konkrečios įmonės veiklą negalima atsiriboti ir nuo mezo- lygmens bei makro- lygmens konteksto. Pagrindinės globalios ekonomikos konkurencingumo vertinimo metodikos atžvilgiu išskiriami įvairūs konkurencingumo indeksai (pvz., globalus konkurencingumo indeksas), mezo- ir mikro-lygmeniu labiausiai taikomos lyginamosios analizės, M. E. Porterio „deimanto“, šakos rodiklių analizės metodikos, kai vertinimo objektu pasirenkama konkrečių įmonių, sektorių ar regionų rodikliai (Navickas ir Malakauskaitė, 2010).

Panašiai konkurencingumo lygmenis nurodo ir Sabonienė (2007) - konkurencingumas yra suvokiamas keletu lygmeniu: šalies, pramonės šakos, įmonės, prekės (paslaugos) (žr. 3 pav.). Sabonienė (2007) šalies ekonomikos konkurencingumą sieja su makroekonominiais veiksniais kaip BVP, palūkanų norma, biudžeto deficitas, nacionalinės valiutos stabilumas. Tačiau, verta pažymėti, kad šalies ekonomikos konkurencingumas priklauso nuo smulkesnių lygmenų konkurencingumo, t.y. priklauso nuo to, kaip vyksta pramonės atskirų šakų vystymasis, atskirų įmonių plėtimasis, prekių (paslaugų) išskirtinumas, kokybė.

Šaltinis: sudaryta pagal Sabonienę (2007), p. 15.

3 pav. Konkurencingumo koncepcijos lygmenys

„Mokslinėje literatūroje tiek kalbant apie konkurencingumą bendrąja prasme, tiek liečiant šalies pramonės šakų konkurencingumo raidą, kaip pagrindinius veiksnius, lemiančius konkurencingumo pokyčių tendencijas viena ar kita kryptimi, įvardijami tokie rodikliai kaip: gamybos apimčių augimo ar lėtėjimo tempai, darbo našumas, pardavimų apimtys tiek vidaus tiek užsienio rinkose, inovacijų, pažangių technologijų diegimas, sukuriamos pridėtinės vertės apimtys, pramonės produkcijos dalis

BVP struktūroje, užimtumas ir kiti veiksniai. Tarptautinį konkurencingumą nulemia tiek infrastruktūra, vyriausybės efektyvumas, tiesioginės užsienio investicijos, kokybė ir kaina, tiek veiksniai kurie sąlygoja inovacijų plėtrą: MTTP, žmogiškojo kapitalo ištekliai moksle ir technologijose, patentai, aukštosios technologijos.“ (Valodkienė, Snieška, 2012, p. 605 - 606). Autorių nuomonių pasiskirstymas dėl konkurencingumo pateiktas 6 lentelėje (žr. 6 lent.) Tuo tarpu, Sabonienė (2009) teigia, kad pramonės sektoriaus konkurencinį pranašumą tarptautinėse rinkose parodo užsienio prekybos rezultatai, eksporto ir importo mastai, vertinant pagal atskiras prekių grupes.

6 lentelė. Veiksniai, lemiantys konkurencingumą ir ekonomikos augimą

Autorius	**Veiksniai**
Sollow R. M. (1956)	Kapitalas ir technologiniai pokyčiai;
Shumpeter Joseph A. (1950); Gould D. Ruffin R. J. (1993); TanCh. L., Nasurdin A. M. (2010)	Inovacijos;
OECD (2003)	Informacinės komunikacinės technologijos;
Marburger 3 J. H. (2005)	Moksliniai tyrimai ir technologijų plėtra, informacinės technologijos;
Hanushek E. A., Wobmann L. (2007)	Išsilavinimas, švietimas;
Beniušienė I., Svirskienė G. (2008)	Inovacijos, technologijos, kaina ir kokybė;
European Commission (2010)	Standartizacijos ir suvienodinimo procesai;
Jakubavičius A., Strazdas R., Gečas K. (2003)	Žinios, inovacijos, naujos verslo strategijos;
Garelli S. (2005)	Ekonomikos veikimas, vyriausybės efektyvumas, verslo efektyvumas ir infrastruktūra;
Alfaro L. (2003); Čegytė O., Miečinskienė A. (2009)	Tiesioginės užsienio investicijos;
Furman J. L., Stern S. (2001)	Technologinės inovacijos

Šaltinis: sudaryta pagal Valodkienę, Sniešką (2012), p. 605.

Pagrindiniai ekonominiai veiksniai

Pozityvi koreliacija tarp tarptautinės prekybos ir ekonominio augimo yra statistiškas reiškinys, kuriam reikalingas paaiškinimas. Pavyzdžiui, transportavimo pagerinimai ir tarptautinės prekybos augimas sako, kad santykis tarp prekybos ir ekonominio augimo yra varomas dvikrypčio priežastingumo. Ne tik prekyba stimuliuoja ekonominį augimą, kaip Adamas Smitas ir daugelis kitų ekonomistų teigė, nuo to laiko, kai Smitas tai pasiūlė, bet pagerėjusios technologijos ir ekonominis augimas paeiliui yra linkę generuoti didesnę prekybą. Tiek ekonominis augimas, tiek prekyba priklauso nuo daugelio ekonominių, socialinių ir politinių faktorių. Nėra visiškai aišku, kad prekyba turi teigiamą įtaką šalies ekonominiam augimui. Keletas ekonomistų ir kritikų netgi teigia, kad laisvos prekybos politika gali sulėtinti ekonomikos augimą ilgalaikėje perspektyvoje (Van den Berg, Lewer, 2007). Lietuvių mokslininkai Rudzkis ir Kvedaras (2003) linkę laikytis nuomonės, kad eksportas ir BVP turi abipusį priežastingumo ryšį. Jie teigia, kad, jei eksportas yra BVP augimo šaltinis, yra

tikslinga ekonominę politiką orientuoti į eksporto skatinimą. Tačiau, autoriai neatmeta galimybės, jog ekonominė politika, skirta vidaus paklausai skatinti, padidina gamybos apimtį, o dėl naujos technologijos įsisavinimo bei kitų gamybos racionalizavimo efektų gamintojai tampa konkurencingesni, todėl, taip pat, geba eksportuoti daugiau. Manoma, kad jei aptarti procesai pasireiškia kartu, tarp BVP ir eksporto susidaro grįžtamojo ryšio efektas, todėl galima manyti, kad priežastinis ryšys gali būti abipusis. Pažymima, kad eksportuojančiose įmonėse turi būti sukuriama kuo daugiau BVP, nes tai sudaro sąlygas kurti naujas darbo vietas bei greičiau atsiperka investicijos į eksporto plėtrą bei skatinimą (Pupeikienė, 2006). Tačiau, nereikėtų atmesti galimybės, kad didėjantis eksportas nepadidina BVP. Tokia situacija galima, jei gamintojas neturi laisvų gamybos pajėgumų patenkinti papildomą užsienio, ar vidaus paklausą ir priklausomai nuo patrauklumo gamintojas pasirenka, ar produktą eksportuoti, ar parduoti vidaus rinkoje.

Kitas svarbus reiškinys prekybai yra infliacija. Teigiama, kad infliacija įgavo visuotinį pobūdį ir yra laikoma viena sudėtingiausių dabartinių makroekonominių problemų, neigiamai veikianti eksporto konkurencingumą tarptautinėje rinkoje (Snieška ir kt., 2005). Infliacija, kuri turi įtakos eksportuojamos produkcijos kainoms, gali trukdyti išsilaikyti užsienio rinkoje ar patekti į ją ir sėkmingai joje konkuruoti. Pasak, Snieškienės (2009), aukštas infliacijos lygis šalyje lemia perkamosios galios sumažėjimą, o tai turi įtakos produkcijos pirkimui tarptautinėje rinkoje, taip pat, eksportuojančios įmonės galimybėms įgyvendinti pardavimų planus ir gauti didesnį pelną. Kvainauskaitė (2004), Vaškelaitis (2006) teigia, kad eksportuotojams labai svarbus aspektas yra prekių konkurencingumas užsienio rinkose, todėl kuo didesnė infliacija šalyje, lyginant su eksporto rinkomis, tuo prastesnis produkcijos konkurencingumas užsienyje (mažėja eksporto apimtys), todėl mažėja ir prekybos balansas (atsiranda arba didėja prekybos deficitas).

Prekybos sąnaudos

Prekybos sąnaudos yra svarbios tarptautinei prekybai ir linkusios mažėti dėl techninio progreso bei politikos priemonių. Tačiau, dažnai eksportuojančiai įmonei trūksta informacijos apie kainas. Neužtikrintumas dėl nustatytų eksporto kainų atsiranda mažo našumo įmonėse įeinančiose į naują rinką ir tik vėliau tokios įmonės supranta, kad yra nesugebančios toliau eksportuoti. Todėl, įmonės turėtų sąmoningai eiti į eksporto rinkas, kad išsiaiškintų kainas ir nesiimtų eksporto, jei tos kainos yra pernelyg didelės. Tokiu atveju, įėjimas į naują rinką bus mažos apimties ir išėjimas – dažnas. Trumpas įėjimas gali atsispindėti kaip paieškos procesas, kuomet yra būtina tiekėjams susitikti pirkėjus užjūrio rinkose. Priešingai, kai yra žinoma informacija apie prekybos sąnaudas, ar gali būti gaunama už nedidelę sumą pinigų, tuomet įėjimas į naują rinką bus didelės apimties ir išėjimas po trumpo laiko bus mažiau tikėtinas. O štai priešingai, pirkėjams dažnai trūksta informacijos apie eksportuotoją, o tai irgi atsiremia į prekybos sąnaudas. Pavyzdžiui, pirkėjas išsivysčiusios šalies rinkoje patiria paieškos

išlaidas ieškant besivystančių šalių tiekėjų ir negali būti tikras dėl tiekėjo gebėjimo pristatyti didelį kiekį užsakymo pagal pirkėjo specifikaciją. Tyrimai rodo, kad kuo aukštesnė paieškos kaina ir mažesnė tikimybė, kad tiekėjas atitiks pirkėjo reikalavimus, tuo labiau tikėtina, kad pirkėjas importuojančioje šalyje pradės prekybinius sandorius su tiekėju mažais kiekiais. Šalia pažymima, kad eksporto srautai, kurie prasideda dideliais užsakymais, turi tendenciją ilgiau tęstis (Brenton et al., 2015). Taigi, galima įžvelgti tendencijas informacijos trūkumo klausimu eksporto kainai. Tiek eksportuojančiai įmonei trūkstant informacijos apie eksporto kainą į naują rinką, tiek pirkėjui neturinčiam pakankamai informacijos apie eksportuotoją, kyla eksporto kaina ir atsiranda papildomų rizikų išlaikyti didelės apimties pelningą eksportą/sandorį su užsienio rinka.

Prekybos sąnaudos, taip pat, priklauso daugiau nei nuo atstumo, pardavimo apimčių, ar masto, kadangi veiksniai linkę kisti dėl pasirinkto transporto rūšies. Prekybos sąnaudos yra susijusios su atstumu ir svoriu, bet paprastoji koreliacija yra silpna. Nėra paprasto ryšio tarp prekybos partnerio dydžio ir prekybos sąnaudų. Taip pat, nėra aiškaus ryšio su vienam gyventojui tenkančių pajamų lygio. Jūrų kroviniai yra pigesni nei oro, skaičiuojant kilogramui, tačiau importas, atvykstantis oru, turi žemesnes prekybos sąnaudas, nes oro kroviniai yra aukštesnės vertės. Transporto pasirinkimas yra kur kas sudėtingesnis nei paprasčiausias pasirinkimas gabenti brangias, lengvas prekes oru. Oro transportas yra iškeliamas į pirmą vietą, kai svarbus pristatymo laikas, o tokioms prekėms prastos eksportuojančios šalies institucijos pripažįstamos kaip ryškiausia kliūtis.

Prekybos sąnaudos mažėja dėl didėjančių prekybos apimčių. Atstumo ir svorio veiksniai yra statistiškai svarbūs tiek gabenant oru, tiek jūra, bet labiau gabenant jūra. Geros institucijos yra siejamos su žemesnėmis prekybos sąnaudomis, bet poveikis didesnis oro kroviniams (ypač OECD šalims). Instituciniai veiksniai ypač svarbūs pagamintoms prekėms ir mažiau svarbūs žemės ūkio prekėms. Korupcija labiau padidina prekybos sąnaudas gaminamoms prekėms. Ekonomistai yra nustatę, kad institucijos yra fundamentalus veiksnys, kuris turi įtakos augimui. Yra nustatytas mechanizmas, kad prastos institucijos lėtina augimą ir ekonomikos vystymąsi. Šalys su geromis institucijomis turi žemesnes prekybos sąnaudas dinamiškiausiame tarptautinės prekybos segmente, laikui jautriems gaminiams ir yra geriau prisitaikiusios dalyvauti globaliose grandinėse bei gauti naudos iš globalizacijos (Sourdin, Pomfret, 2012). Pastebima svarba ir patikimumo aplinkos, kurioje yra silpnas sutarčių vykdymas. Potencialūs eksportuotojai ieško partnerystės ryšių su platintojais užjūrio rinkose. Tačiau ten, kur institucinė aplinka yra silpna, platintojai nesijaudindami dėl ateities, elgsis neatsakingai. Platintojai gali pagerinti savo prieigą prie eksportuotojų, užtikrindami reputaciją ir patikimumą, tuomet eksporto srautai per laiką pakils, o eksportuotojų kainos nukris, kadangi bus pasitikima platintojais. Išėjimo iš eksporto tikimybė mažės, tiek ilgai, kiek tęsis partnerystė su platintoju. Pagerinimas institucijose dėl sutarčių vykdymo turi tiesioginę ir pozityvią įtaką eksportui, mažinant nepasitikėjimą ir gerinant numatomą grąžą eksportuotojui (Brenton et al.,2015).

Vertinant logistikos įtaką prekybos sąnaudoms, pastebima, kad transportavimo kaštai trečiųjų šalių rinkose gali būti dideli dėl mažo kiekio viso eksporto iš tam tikros besivystančios šalies, kadangi yra atimama iš eksportuotojų masto ekonomijos galimybė transporto sektoriuje. Be to, atsirandantys tam tikri karteliniai susitarimai laivyboje dar labiau pakelia kainas (Brenton, Newfarmer, 2015). Taip pat, išryškinamos tokios tendencijos: 1) aukštesnės kokybės prekybos logistika yra susijusi su geresnėmis dvišalės prekybos prekėmis; 2) pagerintos prekybos logistikos įtaka yra didesnė prekėms, kurios transportuojamos oru, nei toms, kurios transportuojamos jūra; 3) pagerinimai uostuose, o ypač oro uoste, atneša daugiausia infrastruktūros naudos vidutinių pajamų šalims. Aukštų pajamų šalys, taip pat, gauna ryškios naudos iš tokių investicijų, bet mažiau nei vidutinių pajamų šalys, nes aukštų pajamų šalys jau yra investavusios į kitas sritis, kurios duoda didesnę atgalinę grąžą. Galiausiai tyrimai rodo, kad laikas ir išlaidos susijusios su procedūromis, reikalingomis importui ir eksportui prekėms konteineriuose, daro didžiausią įtaką prekybai, nei laikas ir sąnaudos, susijusios su jų transportavimo būdu (Sourdin, Pomfret, 2012).

Tuo tarpu, WTO (2013) duomenimis, kaina transportuojant prekes nuo gamintojo iki vartotojo paveikia prekybos apimtį, kryptį ir modelį. Tai nubrėžia liniją tarp prekių, kuriomis galima ir negalima prekiauti bei formuoja, kurios įmonės yra pajėgios dalyvauti prekyboje ir kaip jos organizuoja produkcijos pasiskirstymą tarptautiniu lygmeniu. Transportavimo kaina priklauso nuo daugybės kintamųjų. Tokių kaip geografinė šalies padėtis, kiekybė ir kokybė fizinės infrastruktūros, kuri teikia transportavimo paslaugas, technologinių inovacijų tempas, degalų kaina, taip pat, produktų charakteristikos. Aukštesnė transportavimo kaina, mažina prekybos apimtis. Tyrimai rodo, kad transportavimo sąnaudos mažai kuo priklauso nuo prekės vertės, todėl transportuojant žemos kokybės ir aukštos kokybės produktus, mokant tokią pačia transportavimo kainą, galiausiai apsimokės transportuoti tik aukštos kokybės produktus, kadangi paskutiniame - pirkėjo taške, kaina už transportą yra vienodai pridedama prie produkto kainos, todėl pirkėjas norės pirkti aukštos kokybės prekę. Kitas svarbus aspektas yra vertės ir svorio santykis, nuo kurio transportavimo kaina nesikeičia. Kaip pavyzdį, galima apžvelgti tonos geležies ir tonos aukso transportavimą. Nors prekių vertė skiriasi daugybę kartų, kaina transportuojant prekes laivu bus labai panaši. Taip pat, buvo pastebėta, kad industrijos veikiančios šalyse su žema transportavimo kaina pasiima žymiai didesnę pasaulio eksporto dalį, nei tos, kurios turi aukštą kainą. Be to, kalbant apie transportavimo sąnaudas, svarbu pabrėžti laiko svarbą, kadangi kuo ilgiau prekės yra gabenamos, tuo didėja jų kaina (prisideda didesnės transportavimo išlaidos). Tai priklauso ir nuo atstumo tarp šalies ir kitos rinkos bei transportavimo kelių.

Kalbant apie korupcijos įtaką prekybos sąnaudoms, galima teigti, kad įtaka yra dvejopa. Aukštų tarifų valstybėse, kurios galimai turi autokratišką vyriausybę, korumpuoti muitinės pareigūnai gali padėti sumažinti prekybos išlaidas. Tačiau, daug labiau tikėtinas scenarijus yra kuomet pareigūnai

piktnaudžiauja savo galia paimti kyšius už tai, už ką jie ir taip yra apmokami dirbti. Muitinės reforma ir apskritai korupcijos mažinimas, daugeliu atveju, sumažintų prekybos išlaidas (Sourdin, Pomfret, 2012).

Iš įvardytų prekybos sąnaudų įtakos sferų, galima išryškinti tokius esminius veiksnius. Yra nustatytas mechanizmas, kad prastos institucijos lėtina augimą ir ekonomikos vystymąsi. Todėl, galima įtraukti į vertinimą įstatymų laikymosi, reguliavimo kokybės, valdžios efektyvumo rodiklius. Taip pat, teigiama, kad korupcijos mažinimas, daugeliu atveju, sumažintų prekybos išlaidas, todėl būtina įtraukti korupcijos rodiklį. Taip pat, teigiama, kad aukštesnė transportavimo kaina, mažina prekybos apimtis, o kaina priklauso nuo infrastruktūros. Gerai išvystyta infrastruktūra sumažina skirtumus tarp regionų, padeda integruojantis į nacionalinę rinką, prijungia prie rinkų kitose valstybėse ar regionuose (Šeputienė, Brazauskienė, 2013). Taigi, būtina įtraukti į modelį infrastruktūrinių veiksnių grupę su aktualiausiais transportavimo ir komunikacijos technologijų infrastruktūrą nusakančiais rodikliais.

Tiesioginės užsienio investicijos

Pasak Startienės (2002), „Tiesioginės investicijos – tai šalies ekonomikos subjektų veikla, siekiant sukurti ilgalaikius ekonominius tarptautinius ryšius. Tuo jos skiriasi nuo portfelinių investicijų, kurios orientuotos į palūkanas iš vertybinių popierių ir greitai reaguoja į palūkanų pokyčius.“ (p. 20). Autorė taip pat išskiria tam tikras tiesioginių investicijų formas:

1) įmonių, filialų steigimas užsienyje;
2) įmonių, gamyklų pirkimas užsienyje;
3) dalyvavimas užsienio valstybės įmonės veikloje, kuomet yra įsigyjama tos įmonės akcijų (paprastai tiesiogine investicija laikoma, kai įsigyjama ne mažiau 25 proc. įmonės akcijų);
4) ilgalaikių kreditų išdavimas užsienio valstybės įmonėms;
5) užsienio įmonių aprūpinimas kapitalu ar įvairiais įrengimais.

Verslininkams apsispręsti ir vykdyti gamybą užsienio valstybėje daro įtaką daugelis veiksnių. Jie turi įžvelgti kažkokią lengvatą, naudą, dėl kurios nuspręstų investuoti užsienyje. Pavyzdžiui, mažesni gamybos kaštai, susiję su mažesniu darbo užmokesčiu, ar vietoje esančiomis pigesnėmis žaliavomis; taip pat, darbuotojų požiūris į darbą, kas lemia didesnį darbo našumą. Didžiuliu pliusu verslininkams yra transportavimo kaštų išvengimas, kadangi produkcija pagaminta užsienio valstybėje, ten pat gali būti sėkmingai parduota. Dauguma verslininkų susigundo ir lengvatomis mokesčių srityje, nes tai sąlygoja didesnį pelną. Iškart gaunama nauda ir muitų išvengimas, geresnis rizikos valdymas bei daugelis kitų smulkesnių veiksnių. Pasak Hamiltono ir Websterio (2012), „Įmonės investuoja užsienyje dėl galybės priežasčių. Pagrindiniai motyvai gali būti apibūdinami kaip: 1) poreikis gauti

prieigą prie rinkos; 2) paieška žemesnių produkcijos kainų; 3) paieška natūralių resursų ir kitų aktyvų.“ (p. 124).

Fizinio kapitalo akumuliacija gali paveikti tarptautinę prekybą daugeliu būdu. Didesnės investicijos į viešą infrastruktūrą gali palengvinti šalies dalyvavimą pasaulio rinkose, pavyzdžiui sumažinant prekybos sąnaudas ir keliant pasiūlos pajėgumą. Tokios investicijos į fizinį kapitalą gali įvesti naujų žaidėjų tarptautinėje prekyboje. Investicijos į kelius, uostus, ar kitą transporto infrastruktūrą taipogi gali sustiprinti tarptautinę prekybą, kol investicijos į informacijos ir komunikacijos technologijų infrastruktūrą gali įgalinti didžiulį skaičių šalių dalyvauti tarptautinėje prekyboje paslaugomis. Per laiką, priklausomai nuo kapitalo akumuliacijos augimo tempo susijusio su darbo jėgos augimo tempu, yra įmanoma investicijomis į infrastruktūrą ir ne infrastruktūros fizinį kapitalą (kaip mašinos, įrengimai) pakeisti santykinį pranašumą šalies, kuri jau ir taip pakankamai plačiai užsiima tarptautine prekyba. Šalyje, kurioje produkcijos faktoriai, kaip kapitalas, negali judėti tarp šalių, investicijos turėtų būti finansuotos vietinės valdžios. Tačiau, dažniau pasitaikanti situacija yra tarptautiniai išteklių srautai. Tyrimai rodo, kad šalis nesugebanti sugeneruoti santaupų savo pačioms investicijoms, turi pritraukti užsienio investicijas. Priešingai, kai šalis sugeneruoja per daug pajamų ir turi atliekamą kiekį, ji siunčia tuos pinigus į užsienio šalį tiesioginių užsienio investicijų paketo pavidalu, arba investuoja į užsienio akcijų rinką ar nekilnojamą turtą. Kapitalo srautai iš užsienio gali paveikti prekybą ne vien poveikiu vidinėms investicijoms. TUI gali privesti iki prekybos tarpinėmis prekėmis, naudojant pasaulines tiekimo grandines. Taip pat, gali padidinti šalies palyginamąjį pranašumą, vykdant technologijų perdavimą. Portfelinės investicijos ir bankų skolinimo santykiai tarp šalių gali sustiprinti prekybos srautus, mažinant informacijos neatitikimus tarp eksportuotojų ir importuotojų. Išoriniai šaltinių srautai gali paveikti valstybės eksportą, paveikiant valiutų kursus (WTO, 2013). Taip pat, anot Navicko (1999), investicijos turi įtakos eksporto apimtims. Investicijas lemiantys veiksniai yra politinis stabilumas, palanki teisinė aplinka, skatinantys ūkinę veiklą mokesčiai (mažinamas pelno mokestis), darbo jėgos kvalifikacija, išvystyta infrastruktūra, santykinai mažesni gamybos kaštai, stabili pinigų sistema, efektyvi valdžios įstaigų veikla. Pasak Laskienės (2010) tiesioginių užsienio investicijų poveikis priimančios šalies tarptautinės prekybos balansui nėra vienareikšmis. TUI įgalina padidinti eksporto apimtis, tačiau tuo pačiu didėja ir importo srautai į šalį. Autorės nuomone, investicijas užsienyje nulemia užsienio žaliavų šaltiniai, pigi darbo jėga, galimybė apeiti muitus, ar kitas kliūtis, kurios trukdo patekti į kitų šalių rinkas.

Tiesioginių užsienio investicijų veiksnius geriausiai išanalizavo jau 1981 m. mokslininkas Dunningas pateikęs **OLI** paradigmą, kuri apibūdina sąlygas, kurioms esant užsienio įmonė nutaria investuoti kitoje užsienio valstybėje. Tam, kad būtų vykdomos užsienio investicijos, būtina patenkinti tris sąlygas. Pirma - Nuosavybės (angl. Ownership – **O**) teikiami privalumai. Tokiais privalumais gali būti laikoma prekės ženklai, specifiniai prekybos modeliai, kokybės reputacija, žmogiškasis kapitalas.

Įmonės turimi materialūs ir nematerialūs privalumai lemia gamybos kaštus. Antra, įmonei turi būti naudingiau jau išvardintais O privalumais pasinaudoti užsienio rinkos viduje (angl. Internally – **I**) pačiai ir tai būtent daryti tiesiogiai, pasitelkiant tiesiogines užsienio investicijas nei kitus būdus. Trečia sąlyga apjungia pirmąsias dvi, teigiama, kad įmonei turi būti naudingiau turimus privalumus naudoti užsienio, o ne vidaus rinkoje. Tai būtent susiję su kitos užsienio valstybės vietiniais (angl. Location – **L**) privalumais, kurie yra išoriniai įmonės atžvilgiu, nes priklauso jau ne nuo įmonės į kurią norima investuoti, o nuo priimančios šalies ekonominės padėties (Ruplienė ir kt., 2008). Žinant pagrindinius užsienio investicijų veiksnius, lemiančius investicijų didėjimą, reikia įsivardinti ir grėsmes, kurios veikia priešingai. Yra pastebima, kad tiesioginės užsienio investicijos jautriai reaguoja į bet kokį atsiradusį institucinį nepastovumą, vykstančius politinius pokyčius ar nuosavybės teisių apsaugos silpnumą. Apskritai, institucijos yra suvokiamos, kaip vienas pagrindinių užsienio investicijas lemiančių veiksnių, nes nuo jų priklauso rinkos efektyvumas, galutiniai gamybos kaštai, informacijos pasiekiamumas. O institucijų nestabilumas, ypač pereinamosios ekonomikos valstybėms, gali daryti neigiamą įtaką, o neigiami veiksniai skatina investicijas išeiti iš šalies.

Pasak Radžiukyno ir kt. (2011), ES investicinės politikos pagrindiniu tikslu laikoma – suteikti ES investuotojams ir jų suteiktoms investicijoms teisinį stabilumą, tikrumą, skaidrią aplinką verslui, atitinkančias PPO sutarties dėl su prekyba susijusių investicinių priemonių nuostatas bei kitas svarbias tarptautines taisykles.

Ekonomikos atvirumo laipsnis

ES ekonominio ir socialinio ugdymo programose, tarptautinių organizacijų rekomendacijose bei mokslinėje literatūroje nurodoma, kad užsienio prekyba socialinės plėtros ir nacionalinės ekonomikos uždavinius sėkmingai įveikia tik atviros ekonomikos ir liberalizuotos užsienio prekybos sąlygomis. „Iš ilgalaikių ES šalių duomenų matyti, kad ekonomikai atsivėrus 1 proc. daugiau, darbo našumas padidėja 0,6 proc.“ (Europos Komisija, 2013, p. 1). Būtent rinkos ekonomika ir ekonomikos atvirumas skatina didesnius prekybos mastus, didesnes tiesiogines užsienio investicijas (TUI), o tai lemia spartesnius ekonominio augimo tempus (Montvilaitė, Ruplienė, 2011).

„Ekonomikos sistemos ryšių su aplinka ir tarptautinės prekybos sąsają atskleidžia ir šalies ekonomikos atvirumo lygio (EAL) rodiklis, kurį, anot G. Nausėdos (2002), geriausiai atspindi prekių ir paslaugų eksporto bei importo aritmetinis vidurkis, padalintas iš nominalaus bendrojo vidaus produkto (BVP).“ (Grebliauskas, Stonys, 2012, p. 51). Todėl, atliekant užsienio prekybos analizę liberalizavimo sąlygomis, tikslinga įvertinti ekonominio atvirumo laipsnį. Ekonomikos atvirumas arba šalies priklausomybės nuo kitų šalių laipsnio matas matuojamas eksporto ir bendrojo vidaus produkto santykiu:

$$EAL = \frac{E}{BVP}; \qquad (1)$$

Formulėje: EAL – ekonominio atvirumo laipsnis; E – eksportas; BVP – bendrasis vidaus produktas (Ginevičius ir kt., 2005). Pažymima, kad paprastai nedidelės šalys yra atviresnės negu didžiosios. „Išanalizavus įvairių autorių (Alesina, Spolaore, Wacziarg (2004), Rodriguez, Rodric (2000), Mikic (2005) ir kt.) mokslinės literatūros šaltinius, galima daryti tokias išvadas, kad skirtingų autorių ekonomikos atvirumo apibūdinimai nėra identiški, tačiau juose minimi keli pagrindiniai kriterijai tokie kaip: tarptautinės prekybos liberalizavimas, kapitalo srautų apribojimų mažinimas, ekonomikos vystymosi užtikrinimas ir pan. Didžiausią dėmesį atkreipiant į išskirtus kriterijus, galima sudaryti bendrą apibrėžimą, kuris atspindėtų visų autorių išsakytą nuomonę, *ekonomikos atvirumas* – tai rodiklis, kuris pateikia informaciją apie šalies prekybos srautus (eksportą ir importą), jų verčių ir apimčių pokyčius bei šalies dalyvavimą globalioje prekyboje.“ (Jonušas, 2011, p. 505). Todėl, ekonomikos atvirumo laipsniui apskaičiuoti, pasak autoriaus, reikia pirmiausia apskaičiuoti importo atvirumo laipsnį (IAL):

$$\text{IAL} = \frac{I}{BVP}; \qquad (2)$$

Formulėje: IAL - importo atvirumo laipsnis; I - importas; BVP - bendrasis vidaus produktas.

Taip pat, būtina apskaičiuoti ir eksporto atvirumo laipsnį (EkAL):

$$\text{EkAL} = \frac{E}{BVP}; \qquad (3)$$

Formulėje: EkAL - eksporto atvirumo laipsnis; E - eksportas; BVP - bendrasis vidaus produktas.

Tuomet ekonomikos atvirumo laipsnis atitinka formulę:

$$\text{EAL} = \frac{IAL+EkAL}{2}; \qquad (4)$$

Formulėje: EAL - ekonomikos atvirumo laipsnis; IAL - importo atvirumo laipsnis; EkAL - eksporto atvirumo laipsnis.

Prekybos sąlygų rodiklis

Mokslinėje literatūroje užsienio prekybos nauda šaliai yra įvertinama naudojant prekybos sąlygų rodiklį, kuris apskaičiuojamas kaip šalies eksporto kainų indekso ir importo kainų indekso santykis, formule:

$$\text{Prekybos sąlygų rodiklis} = \frac{\text{eksporto kainų indeksas}}{\text{importo kainų indeksas}}; \qquad (5)$$

Rodiklis padeda formuoti šalies užsienio prekybos politiką. Prekybos sąlygų rodiklio didėjimas rodo užsienio prekybos sąlygų gerėjimą bei patiriamą naudą iš užsienio prekybos ir šalies gyventojų gyvenimo lygio kilimą, o rodiklio mažėjimas rodo prekybos sąlygų blogėjimą ir gyvenimo lygio kitimo tendencijas (Vilkė ir Bernatonytė, 2009). Kaip pavyzdį galima nurodyti: tariamai, Vokietijos eksportuojamų prekių kainos pasaulinėje rinkoje didėja, lyginant su tos pačios šalies importuojamų prekių kainomis, galima daryti išvadą, kad didėja Vokietijos galimybės už eksportuojamos prekės

vienetą įsigyti didesnį skaičių importuojamų prekių. Taigi, valstybė iš užsienio prekybos gauna atitinkamai didesnę naudą.

Apibendrinant, ES esančios valstybės turi vienodas išorines sąlygas (veiksnius) užsienio prekybai kaip laisvą prekių ir paslaugų judėjimą, tarifinius ir netarifinius apribojimus, dalyvavimą tarptautiniuose dariniuose, kaip PPO ir t.t., todėl ypač svarbios yra vidinės valstybės užsienio prekybos sąlygos. Verslo sąlygos automatiškai nevirsta investicijomis arba suintensyvėjusiu eksportu, tam reikia laiko, tačiau per vidutinį laikotarpį spartesnis nei šalių konkurenčių verslo sąlygų gerinimas neabejotinai didina šalies konkurencingumą visais lygmenimis. Pastebima, kad santykis tarp prekybos ir ekonominio augimo yra varomas dvikrypčio priežastingumo. Ne tik prekyba stimuliuoja ekonominį augimą, bet pagerėjusios technologijos ir ekonominis augimas paeiliui yra linkę generuoti didesnę prekybą. Tiek ekonominis augimas, tiek užsienio prekyba priklauso nuo daugelio ekonominių, socialinių ir politinių faktorių, kaip BVP, infliacija, prekybos sąnaudos (logistika, informacijos prieinamumas, infrastruktūra, institucijos, žaliavos, darbo jėga), tiesioginės užsienio investicijos, ekonomikos atvirumas ir kt.

1.4. Užsienio prekybos politika ir skatinimo priemonės

Nagrinėjant užsienio prekybos politiką ir skatinimo priemones, svarbu suvokti užsienio prekybos sudedamųjų dalių svarbą. Kaip žinoma, pagrindinėmis užsienio prekybos formomis laikomos: 1) importas – prekių, ar paslaugų atvežimas iš užsienio valstybės, realizuojant vidaus rinkoje; 2) eksportas – prekių ar paslaugų išvežimas iš vidaus rinkos į užsienį, siekiant parduoti užsienio rinkoje; 3) reeksportas – jau esamų (anksčiau importuotų) prekių ar paslaugų eksportas; 4) tranzitinė prekyba - prekių pervežimas iš užsienio per šalies vidaus teritoriją, vėl į užsienio valstybę, neleidžiant prekei laisvai judėti šalies viduje.

Analizuojant užsienio prekybos politiką ir skatinimo priemones svarbiausios sudedamosios: importas ir eksportas. Pagal Startienę (2002) importas tuomet, kai dalį užsienio valstybių nacionalinio produkto suvartoja šalies vidaus gyventojai. Pasak Laurinavičiaus ir Čiaponytės (2011), prekių importas yra galimybė apsirūpinti trūkstamais ištekliais šalyje arba galimybė įsigyti išteklius pigiau. Yra išskiriami net keletas šalies importo motyvų (žr. 4 pav.).

Tačiau, jei importo dalis yra didelė, lyginant su eksportu, tai lemia stiprią valstybės priklausomybę nuo užsienio. Tuo labiau, jei tos pačios prekės gaminamos ir valstybės viduje, tuomet sudaroma konkurencija vidaus gamintojams. Tokiu atveju importas tampa problematinė sritis šaliai. Kadangi, importas, bet kuriuo atveju, reiškia pinigų išėjimą iš šalies, valstybės, formuodamos prekybos politiką, renkasi dažniau riboti importą nei eksportą. Apribojimų tikslu tampa šalies gamintojų apsaugojimas nuo pigesnių ar kokybiškesnių užsienio prekių. Importuojamos prekės

visuomet sąlygoja konkurencinį spaudimą vietiniams gamintojams, kurių, jei yra mažiau ir buvo užsitikrinę rinką vietoje, padėtis šalies prekyboje ypač susvyruoja. Dėl tokio užsienio importo spaudimo, įmonėms kyla grėsmė skelbti bankrotą, darbuotojams tapti bedarbiais.

Apžvelgiant eksporto sąvoką, galima matyti panašumus. „Eksportas – tai prekių pardavimas užsienio pirkėjui ir išgabenimas į užsienį.“ (Radžiukynas ir kt. , 2011, p. 295). Pagal Startienę (2002) eksportas reiškia, kad dalį šalies vidaus produkto suvartoja užsieniečiai. Žinant, kurioje internacionalizacijos stadijoje yra įmonė, lengviau suvokti ir kokie eksporto, ar importo motyvai ją skatina importuoti/eksportuoti produkciją. Bet kurios šalies prekėms skiriamą paklausą iš užsienio galima aiškinti importo motyvais (žr. 4 pav.), tačiau yra išskiriami ir kiti papildomi eksporto motyvai (žr. 4 pav.).

Šaltinis: pagal Startienę, 2002.

4 pav. Importo ir eksporto motyvai

Užsienio pirkėjai perka valstybės X prekes (suteikia valstybei X galimybę užsiimti eksportu), nes šalies X gaminamos prekės yra negaminamos užsienio šalyje, o tai gali sąlygoti gamybos veiksnių nebuvimas ar speciali technologija. Kita priežastis eksportui yra analogiškų prekių pigesnis pagaminimas ar geresnė jų kokybė. Dar kita priežastis – didesnis pelnas, tai galima sieti su iškart padidėjančia eksporto rinka ir galimai didesne eksporto kaina. Sekanti priežastis užsiimti eksportu – gamybinių pajėgumų apkrovimas, kuris leidžia pasiekti masto ekonomiją (pvz., turint tuos pačius įrengimus ir esant mažai užsakymų, gamybiniai pajėgumai nėra išnaudojami, o tai sąlygoja mažesnį

pelną). Kaštų sumažėjimas dėl masto ekonomijos yra puikus eksporto motyvas, nes gaminant daugiau keičiasi gamybos sąnaudos/mažėja kaštai, todėl galima pagaminti daugiau už pigiau ir visa tai eksportuoti. Eksporto motyvu tampa ir gamybos diversifikavimas, kadangi taip valdoma rizika, kuomet įmonė nėra priklausoma tik nuo vienos rinkos. Specialiuoju eksporto atveju galima vadinti pasyvų apdorojimą, kuomet neužbaigtos prekės tam tikram papildomam apdorojimui yra eksportuojamos į užsienio valstybę dažnai dėl mažesnių kaštų, o vėliau reimportuojamos į šalį. Tik šiuo atveju, tai nėra eksportas griežtąją prasme, nes kai vyksta tikrasis eksportas, prekės turi likti užsienyje.

Apsibrėžus užsienio prekybos sudedamuosius, neatsiejamu analizės reiškiniu tampa prekybos balansas. Yra žinoma, kad jei šalies importas ir eksportas yra skirtingo dydžio, tuomet susidaro prekybos balanso perteklius arba deficitas. Kiekvienos valstybės prioritetas, kad jos prekybos balansas netaptų deficitinis ilgą laiką, kadangi tai neišvengiamai atvestų bet kurią šalį prie prastų ekonominių padarinių. Tačiau žymiųjų mąstytojų nuomonės tokiu klausimu skirtingais laikmečiais išsiskiria (žr. 7 lent.).

7 lentelė. Prekybos balanso vertinimas

	Merkantilistai	**D. Rikardas**	**D. Hjumas**
Šalies mokėjimų balanso suvokimas/ vertinimas	Liberali prekyba gali sumažinti šalies turtą, o tai įvyktų, jei būtų neigiamas prekybos balansas. Kad to išvengti - valstybės kišimasis.	Šalies eksportas turėtų būti lygus importui.	Prekybos balansas gali susibalansuoti pats. Jei susidarytų teigiamas prekybos balansas, pusiausvyrą atstatytų pakilęs valiutos kursas, o iškart dėl to pabrangęs eksportas ir atvirkščiai.

Šaltinis: sudaryta pagal Miškinį, 2008, p. 65

Kadangi šiais laikais valstybės siekia būti gerovės valstybėmis ir kaip įmanoma geriau aprūpinti savo piliečius, prioritetu tarptautinėje prekyboje išlieka teigiamas prekybos balansas. Tačiau, jei šalis turi prekybos balanso problemų, tam gali būti panaudotos tarptautinės prekybos politikos priemonės (žr. 8 lent.). Yra pastebima, kad kai kurios šalys taiko importo pakeitimo strategiją. Teigiama, kad tokią strategiją linkusios taikyti mažiau išsivysčiusios valstybės, su žemesniu BVP, kuomet bent kuriam laikui yra koncentruojamasi į vietinėje rinkoje pagamintų pakaitalų naudojimą vietoj importo. Taip bandoma apsisaugoti nuo turtingesnių šalių (Bruton, 1989).

8 lentelė. Prekybos balanso deficito sprendimo priemonės

Priemonė	**Apibūdinimas**
Valiutos rezervų naudojimas	Yra reikalaujama, kad kiekviena šalis turėtų pakankamus aukso ir kitokius rezervus ir reikalui esant padengtų balanso deficitą.
Skolinimasis iš Tarptautinio valiutos fondo (TVF)	Jei šaliai neužtenka savos valiutos rezervų panaudojimo, ji gali skolintis iš TVF.
Valiutos kurso nuvertinimas	Nuvertinant valiutą pabrangsta importas bei atpinga eksportas, todėl pagerėja šalies mokėjimų balansas. Tačiau tokia politika atneša socialinių ir ekonominių nuostolių: pabrangsta vaistai, importuojamos prekės, pakyla infliacija.
GATT priemonės	1. Taikyti laikinus importo apribojimus, kol mokėjimų balanso padėtis pagerės iki tokio lygio, kai importo apribojimai nereikalingi. 2. Šalies kreditiniai ištekliai. 3. Šalies vidaus politikos priemonės.

Šaltinis: sudaryta pagal Miškinį, 2008, p. 66-67

Siekdama efektyviai įgyvendinti eksporto politiką, bet kuri valstybė taiko įvairias eksporto skatinimo priemones. Tačiau tų priemonių skaičius gana ribotas, nes privaloma laikytis PPO dokumentų nuostatų. Pagrindinės iš tų priemonių yra antidempingas, antisubsidijinės ir apsaugos (protekcinės) priemonės bei įvairios netarifinio reguliavimo priemonės (Meilienė, Snieška, 2005):

1) *Antidempingas*. Šis daugumos valstybių aktyviai naudojamas instrumentas yra apibrėžtas Bendrojo susitarimo dėl muitų ir prekybos (GATT'94) VI straipsnyje ir PPO Susitarime dėl bendrojo susitarimo dėl muitų tarifų ir prekybos VI straipsnio interpretavimo. Antidempingo priemonės gali būti taikomos tada, kai įrodomas priežastinis ryšys tarp pardavimų žemesnėmis kainomis ir žalos. Antidempingo priemonės: antidempingo muitai ir kvotos, kurios gali būti taikomos kartu ir atskirai. Antidempingo priemonės taikomos konkrečiam gamintojui ir konkrečiai prekei, o ne valstybei.
2) *Antisubsidijinės* priemonės - priemonėmis siekiama atlyginti žalą vietos gamintojams, patiriamą dėl eksportuojančios valstybės taikomos paramos šios valstybės gamintojams. Instrumentas apibrėžtas Bendrajame susitarime dėl muitų ir prekybos (GATT'94) ir PPO Susitarime dėl subsidijų ir kompensacinių priemonių. Panašiai kaip ir antidempingo atveju, tokias priemones taikanti valstybė privalo įrodyti priežastinį ryšį tarp subsidijos taikymo fakto ir žalos. Ši priemonė skiriasi nuo antidempingo tuo, kad yra taikoma eksportuojančiai valstybei, o ne importuotojui.
3) *Apsaugos* (protekcinės) priemonės taikomos - kai dėl tam tikrų prekių per didelio importo žlugdomi vietos gamintojai. Šias priemones reglamentuoja Bendrasis susitarimas dėl muitų tarifų ir prekybos (GATT '94) ir PPO Susitarimas dėl specialiųjų rinkos apsaugos

(protekcinių) priemonių. Skirtingai negu paminėti du instrumentai, ši priemonė gali būti taikoma esant sąžiningai konkurencijai: ji taikoma konkrečiai prekei, nepriklausomai iš kokios šalies ji importuojama ir kas yra jos gamintojas.

Nors tarptautinėje prekyboje kiekybiniai apribojimai palaipsniui naikinami (dauguma valstybių jų netaiko), bet kai kurios šalys, ypač besivystančios, siekiant apsaugoti vietinius gamintojus, juos taiko iki šiol. Tai reiškia, kad pasiekus tam tikrą iš anksto paskelbtą importo dydį, valstybė uždraudžia nustatytų prekių importą. Siekiant apsaugoti žmonių ir gyvūnų sveikatą, visuomeninę moralę, kultūrines vertybes, taip pat eksportuojant auksą ir sidabrą bei kitais atvejais, valstybės taiko įvairias netarifinio reguliavimo priemones. Dažniausiai tai atliekama tam tikrų sertifikatų ir leidimų forma (Meilienė, Snieška, 2005).

Teigiamam prekybos balansui pasiekti, šalys stengiasi didinti eksporto apimtis, todėl būtina analizuoti ir literatūroje nurodomas eksportui skatinti pasirenkamas šalies ekonominės politikos priemones (žr. 9 lent.).

9 lentelė. Eksportui įtaką darančios ekonominės politikos priemonės

	Horizontaliosios	**Sektorinės (vertikaliosios)**
Vidaus politikos	Įėjimo į rinką reguliavimas; Mokesčių politika; Darbo santykių reguliavimas; Žemės naudojimo ir jos įsigijimo reguliavimas.	Investicijos į tyrimus ir plėtrą; Klasterių skatinimas; Subsidijos remiamoms ekonomikos šakoms ar įmonėms (didelę pridėtinę vertę kuriančioms šakoms).
Užsienio politikos	Regioninių preferencinių prekybos susitarimų sudarymas; Muitų ir netarifinių kliūčių mažinimas derybose Pasaulio prekybos organizacijoje (PPO); Valstybės institucijų ir atstovybių užsienyje darbuotojų kvalifikacijos kėlimas.	Eksportuotojų mokymas; Sąlygų kreditams gauti gerinimas; Dalyvavimo parodose rėmimas; Metiniai apdovanojimai; Informacijos apie užsienio rinkų reguliavimą kaupimas.

Šaltinis: sudaryta pagal Vilpišauską, 2004, p. 61

Pasak Vilpišausko (2004) eksportui įtaką turinčios ekonominės politikos priemonės yra 4 rūšių:

1. Pirmoji rūšis – *horizontalios*, kurios nukreiptos į daugumą šalies įmonių, nekreipiant dėmesio į veiklos pobūdį. Šiomis priemonėmis yra daromas didžiausias poveikis ir mažiausiomis šalies biudžeto išlaidomis. Priemonės yra tikslingiausios, sudarant vienodas sąlygas verslų plėtrai ir konkurencingumui.
2. Antroji rūšis – *sektorinės (vertikaliosios)*, kurios nukreiptos į tam tikras ūkio šakas bei įmones.
3. Trečioji rūšis – *vidaus politikos priemonės*, kurios nukreiptos į šalyje veikiančias įmones.
4. Ketvirtoji rūšis – *užsienio politikos priemonės*, kurios nukreiptos į užsienio prekybą.

Horizontaliosios vidaus politikos priemonės yra mažiausiai varžomos šalies įsipareigojimų ES, kadangi šalies institucijos turi daug teisių, nustatant tiesioginius mokesčius, švietimo politiką, žemės

naudojimo taisykles, darbo santykius ir pan. Horizontaliosiomis užsienio prekybos politikos priemonėmis yra mažinamos kliūtys konkurencijai ir patekimui į užsienio rinkas.

O štai sektorinių (vertikaliųjų) priemonių poveikis labai nedidelis, be to, jas taikant, susiduriama su įvairiais procedūrų sunkumais. Žvelgiant bendrai, sektorinės užsienio priemonės yra populiarios, nes tai susiję su informacijos apie užsienio rinkas rinkimu ir skleidimu. Tačiau, ne kiekviena įmonė gali nusipirkti surinktą informaciją, o laisvai prieinama informacija dažnai būna neatitinkanti įmonių poreikių, ar pernelyg paviršutiniška.

Yra išskiriama, kad sektorinės vidaus ekonominės politikos priemonės yra ir netikslingiausios ir neefektyviausios iš visų, kadangi remiant tik tam tikras šakas, yra sustabdoma viso ūkio struktūra ir naudojami ištekliai iš kitų ūkio šakų, kurios galėtų būti perspektyvios. Vienintelė teigiamai vertinama finansinė priemonė – investavimas į tyrimus ir plėtrą, kadangi tai atneša didesnę naudą visiems sektoriams, bei visuomenei.

Norint sėkmingai remti eksportą, naudoti eksporto rėmimo priemones, tikslingiausia būtų apžvelgti ir literatūroje pateikiamą užsienio šalių patirtį bei pasirinktus eksporto rėmimo būdus (žr. 10 lent.).

10 lentelė. Užsienio šalių patirtis eksporto rėmime

Čekija	**JAV**	**Kanada**	**D. Britanija**
1.Posocialistinė šalis labiausiai patyrusi eksporto rėmime. 2.Eksporto institucijos: Eksporto bankas; Eksporto plėtros agentūra; Eksporto draudimo agentūra. 3. Įkūrė prekybos agentūros atstovybes 26 šalyse(renka, teikia informaciją agentūrai). 4.Finansuojama iš valstybės biudžeto. 5.3 lygmenų eksporto rėmimo politika:1)įmonių; 2)regioninė; 3)valstybės.	1.Rėmimo sistema apima globalines rinkas. 2.Įtraukia diplomatines atstovybes, konsulatus, prekybos atstovybes rinkti informaciją apie rinkas užsienio šalyse. 3.Dirba su užsienio prekybos duomenų bazėmis.	1.Naudojasi JAV duomenų bazėmis. 2.Šalies prekybos tinklapis yra perdarytas JAV tinklapis. 3.Veikia eksporto plėtros agentūra EDC (naudojasi JAV duomenimis apie užsienio rinkas).	1.Atliekama daug mokslinių tyrimų. 2.Svarbi – elektroninės prekybos sritis.
Vokietija	**Jordanija**	**Indija**	
1.Stipriai saugo rinką nuo dempingo. 2.Remia publikacijas, užkertančias kelią importinių prekių paklausai augti.	1.Plėtoja įvažiuojamąjį gydomąjį turizmą (aukštos kokybės gydymas žemomis kainomis).	1.Naudoja 11 programų: lengvatinių licencijų schema; gamybos priemonių eksporto rėmimas; bemuitis įvežamų perdirbti prekių sertifikatas; eksportui skirtų mazgų schema elektronikos gaminiams; laisvos prekybos ir sandėliavimo zonų schema; paramos valstijoms eksporto infrastruktūrai plėtoti schema; įėjimo į rinkas iniciatyvoms skatinti schema; rinkų plėtros palaikymo schema; kokybės gerinimo schema. 2.Patvirtino specialų ženklą kilimams, kurių gamybai nenaudojamas vaikų darbas.	

Šaltinis: sudaryta pagal Jakutį ir kt., 2007, p. 273 – 274.

Tokių eksporto rėmimo priemonių efektyvumą galima mėginti apibrėžti eksporto apimties augimu, pelno iš eksporto augimu, naujų darbo vietų sukūrimu ir pan. Verta pabrėžti, kad užsienio šalių geroji patirtis nurodo, kaip kai kurias metodikas galima būtų naudoti tobulinant eksporto strategiją.

Apibendrinant, galima teigti, kad didelė importo dalis, lyginant su eksportu, lemia stiprią valstybės priklausomybę nuo užsienio. Kiekvienos valstybės prioritetas, kad jos prekybos balansas netaptų deficitinis ilgą laiką, kadangi tai neišvengiamai atvestų bet kurią šalį prie prastų ekonominių padarinių. Todėl, siekdama efektyviai įgyvendinti eksporto politiką, bet kuri valstybė taiko įvairias eksporto skatinimo priemones, kaip: antidempingas, antisubsidijinės, apsaugos (protekcinės) bei įvairios netarifinio reguliavimo priemonės. Išskiriamos eksportui įtaką turinčios ekonominės politikos priemonės: *horizontalios, sektorinės (vertikaliosios), vidaus politikos priemonės, užsienio politikos priemonės*. Pabrėžiama, kad *sektorinės vidaus* ekonominės politikos priemonės yra ir netikslingiausios ir neefektyviausios iš visų, tuo tarpu, efektyviausios - *horizontalios*, kuriomis daromas didžiausias poveikis, mažiausiomis šalies biudžeto išlaidomis, sudarant vienodas sąlygas verslų plėtrai ir konkurencingumui.

2. UŽSIENIO PREKYBOS VEIKSNIŲ VERTINIMO METODOLOGIJA

2.1. Užsienio prekybos modeliai

Svarbu pažymėti, ne tik mokslinėje literatūroje išskiriamus eksportui ar užsienio prekybai įtaką darančius veiksnius, bet ir mokslininkų tyrimus vertinant veiksnių įtaką. Mokslinėse analizėse naudojami modeliai ir vertinimo metodai susiję su ekonomine aplinka, svarbia užsienio prekybos apimtims didinti tiek tarp kaimyninių šalių, tiek bendroje ES rinkoje (tiriamieji: eksporto ir BVP priežastingumas; prekių eksporto elastingumas; konkurencingumo veiksniai; eksporto modeliai; eksportą veikiantys veiksniai; eksporto konkurencingumas) ir kt. (žr. 11 lentelė).

Atlikta mokslinėje literatūroje naudojamų modelių ir metodų analizė, leidžia patvirtinti literatūroje minimų užsienio prekybos veiksnių svarbą (prekybos apimtims įtaką darančios aplinkos ir pavieniai veiksniai paminimi modeliuose). Nors modeliai ir metodai nėra tiesiogiai vertinantys būtent užsienio prekybos veiksnius, tačiau bendra tendencija leidžia išskirti pasikartojančias, teorinėje dalyje minimas, didžiausią įtaką darančias aplinkas: *politinė-teisinė, ekonominė, socialinė, ekologinė, technologinė*. Taip pat, mokslininkai dažnai remiasi BVP, tiesioginėmis užsienio investicijomis, informacinėmis ir komunikacinėmis technologijomis, išlaidomis tyrimams ir vystymuisi, politiniu stabilumu, palankia eksporto politika, darbo jėgos specializacija, produktyvumu, prekybos atvirumu, vyriausybės išlaidomis.

Nors mokslinėje literatūroje vieno apibendrinto modelio užsienio prekybos veiksnių įtakos vertinimui, kol kas, nepateikiama, dauguma autorių vienaip, ar kitaip bando analizuoti išskirtų įvairių veiksnių įtaką tik eksportui (jo apimtims), ar tarptautinei prekybai bendru požiūriu (eksportui ir importui). Atlikta Lietuvos ir užsienio autorių darbų analizė, leido suformuoti eksportui įtaką darančių veiksnių ir užsienio prekybai įtaką darančių veiksnių apibendrinamąsias lenteles (žr. 1 priede). Išryškinti veiksniai pasitarnaus formuojant užsienio prekybos plėtrai palankių veiksnių vertinimo modelį.

11 lentelė. Moksliniuose tyrimuose naudojami eksporto modeliai

Autorius (metai)	Modelis, metodas	Apibūdinimas
Rudzkis, Kvedaras (2003); Travkina (2015)	Granger priežastingumo	Eksporto ir BVP tyrimas.
Rudzkis, Kvedaras (2003)	Prekių eksporto elastingumas užsienio šalių paklausai ir santykinėms kainoms	Prekių eksporto elastingumas; užsienio šalių paklausa; santykinės kainos
Rudzkis, Kvedaras (2003)	Konkurencingumo veiksnių ekonometrinis modelis	Šalies eksporto dalis užsienio šalies importe, kainos, BVP defliatorius, tiesioginės užsienio investicijos.

Jakutis ir kt. (2007); Bivainis ir kt. (1999)	Gravitacinis modelis	Pramonės produkcijos užsienio prekyboje analizei: tyrimas tarp dvišalių prekybinių srautų iš vienos šalies eksportuotojos į kitą šalį importuotoją ir penkių veiksnių: abiejų šalių BVP dydžio, abiejų šalių gyventojų skaičiaus ir atstumo tarp šalių.
Juozapavičienė, Eizentas (2010)	Hekšerio-Ohlino modelis	Užsienio prekybos priklausomybės nuo kapitalo, darbo jėgos santykio skirtingose industrijose tyrimas.
Jakutis ir kt. (2007); Miečinskienė (2003); Petrošiūtė (2004).	Posocialistinių šalių eksporto modeliai	Modeliai pagrįsti rodikliais, atspindinčiais ekonominius buvusios TSRS prekių srautus šalių rinkoje lyginamosiomis užsienio prekybos kainomis. Matuojama: ūkio šakos produkcijos eksporto/ importo dydis; ūkio šakos - gamintojo BVP dydis; ūkio šakos - vartotojo BVP dydis; užsienio ir vidinių kainų santykis.
Jakutis ir kt. (2007);	Eksportą veikiančių veiksnių koreliacijos nustatymas	Lėšos mokslui ir mokymui; Tiesioginės užsienio investicijos; BVP; Informacinių technologijų produkcija; Statybos produkcija.
Bruneckiene, Paltanaviciene (2012)	Šalies eksporto konkurencingumo matavimo modelis	Modelyje tarpusavyje veikia: 1.*politinė-teisinė aplinka* (pelno mokesčiai, darbdavio mokami mokesčiai nuo vieno darbuotojo, vidutinė degalų kaina); *2.ekonominė aplinka* (BVP, kainų pokytis); 3.*social-demografinė aplinka* (darbo lygis, nedarbo lygis); 4.*technologinė aplinka* (išlaidos tyrimams ir vystymuisi) ; 5.*ekonomikos bendradarbiavimą skatinanti aplinka*; 6.*šalies eksporto paklausa* (eksporto apimtys, eksporto-importo balansas); *7.produkcijos sąlygos* (tiesioginės užsienio investicijos, investicijos į ilgalaikį materialų turtą, ūkio subjektų skaičius); 8.*eksporto įmonių konkurencingumas* (pelnas nuo eksportuotos vietinės produkcijos, pelno augimas nuo eksportuotos užsienio produkcijos).
Meilienė, Snieška (2010)	Šalies pramonės eksporto konkurencingumo veiksnių modelis	Modelyje tarpusavyje veikia: • Išoriniai veiksniai: 1.*politinė aplinka* (politinis stabilumas, palankios eksporto politikos formavimas, pramonės įmonių plėtros skatinimas); 2.*ekonominė aplink*a (mikroekonominis stabilumas ir ekonominis augimas, verslo infrastruktūra bei smulkus ir vidutinis verslas); 3.*socialinė aplinka* (demografinė padėtis ir žmogiškųjų išteklių kvalifikacija, švietimo, socialinė ir sveikatos infrastruktūra); 4.*ekologinė aplinka* (aplinkos kokybės stebėsena šalyje, aplinkosaugos reikalavimų laikymasis); 5.*technologinė aplinka* (informacinių ir komunikacinių technologijų plėtra, technologijų ir inovacijų vystymas pramonėje); • Vidiniai veiksniai: 1.šalies pramonės įmonių strategija ir konkurencija; 2.šalies pramonės eksporto paklausos sąlygos; 3.šalies pramonės eksporto pasiūlos sąlygos; 4.pramonės klasteris: giminingos ir palaikančios šakos.
Travkina (2015)	Eksporto konkurencingumo veiksnių modelis	*Siūlomi matavimo lygmenys*: mikro (paslaugų, prekių); mezzo (industrijos); makro (šalies); mega; globalus (pasaulio). *Siūlomos matavimo sferos*: technologijų, visuomenės, ekonomikos, politikos, ekologijos. *Siūlomi ekonomikos tipai*: veiksniais varoma ekonomika (žemų pajamų šalys); efektyvumu varoma ekonomika (vidutinių pajamų šalys); inovacijų varom ekonomika (aukštų pajamų šalys); *Siūloma laiko perspektyva*: trumpalaikė, vidutinė, ilgalaikė. *Pagrindiniai faktoriai matavimui*: investicijos į kapitalą, darbo jėgos specializacija, produktyvumas, pagerinimai technologijose ir žmogiškajame kapitale, atvirumas prekybos, investicijos į tyrimus ir vystymą, kapitalo intensyvumas, vyriausybės išlaidos.
Grebliauskas, Stonys (2012)	Pastovių rinkos dalių analizės (CMSA) metodas	Nekaininio eksporto konkurencingumui vertinti.

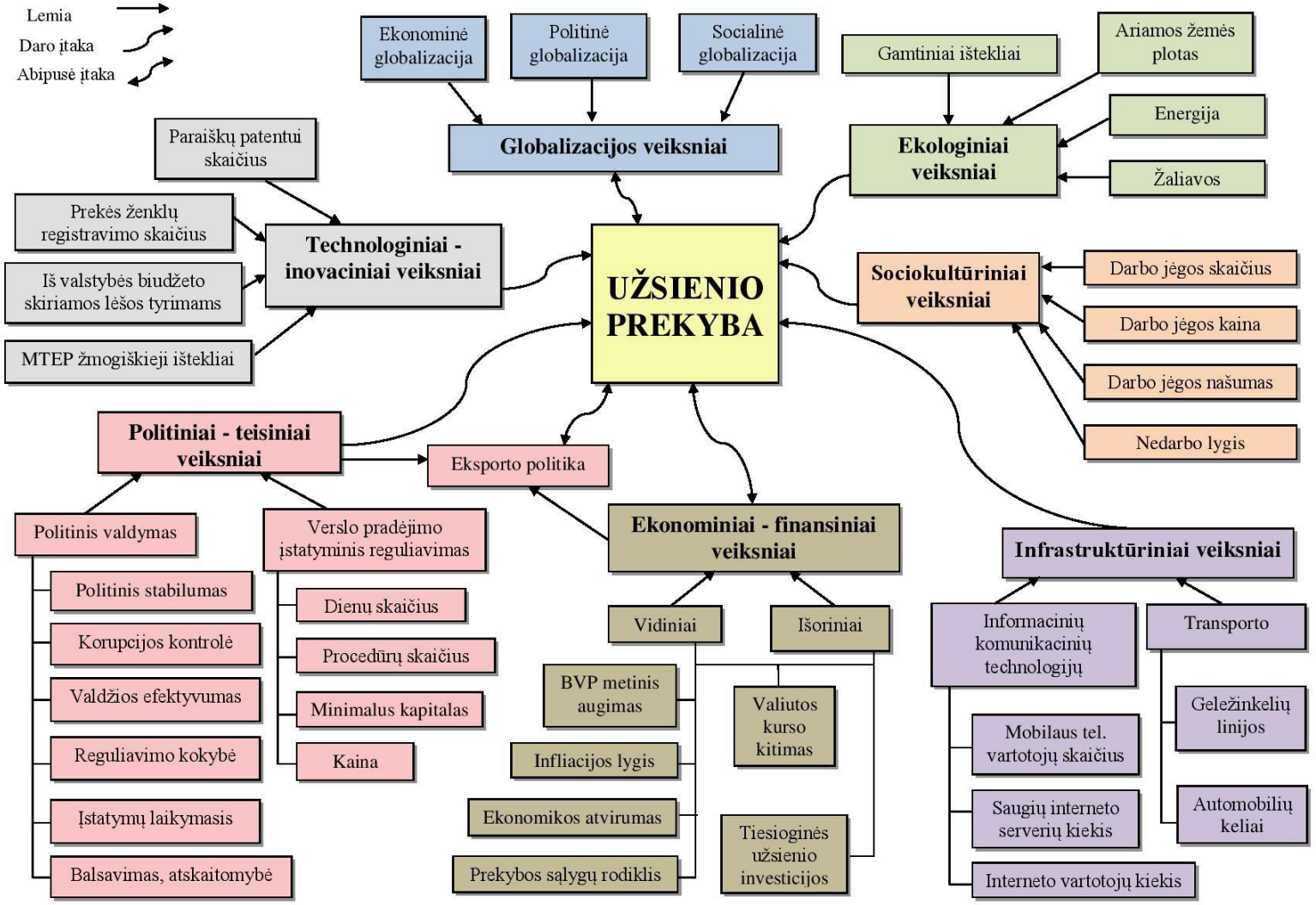
Šaltinis: sudaryta autorės

Remiantis Lietuvos ir užsienio autorių išskiriamų ir literatūroje aprašomų globalių procesų, verslo aplinkų, prekybos politikos, skatinimo priemonių ir pavienių veiksnių įtaka užsienio prekybos apimtims, galima sudaryti šalies užsienio prekybos palankių plėtrai (eksportui) veiksnių vertinimo teorinį modelį (žr. 5 pav.), į kurį įtraukiama:

I. *politinės - teisinės aplinkos veiksnių grupė* su tokiais rodikliais: iš politinės pusės - politinis stabilumas, balsavimas ir atskaitomybė, valdžios efektyvumas, reguliavimo kokybė, įstatymų laikymasis, korupcijos kontrolė; iš teisinės pusės - verslo pradėjimo rodikliai: procedūrų skaičius verslui pradėti, dienų skaičius verslui pradėti, kaina verslui pradėti, minimalaus kapitalo dydis verslui pradėti;
II. *ekonominės - finansinės aplinkos veiksnių grupė* su tokiais rodikliais: ekonomikos atvirumo laipsnis, prekybos sąlygų rodiklis, BVP metinis augimas, infliacijos lygis ir tiesioginės užsienio investicijos;
III. *sociokultūrinės aplinkos veiksnių grupė* su tokiais rodikliais: darbo jėgos skaičius, nedarbo lygis, darbo jėgos kaina, darbo jėgos našumas;
IV. *technologinės aplinkos veiksnių grupė* su tokiais rodikliais: paraiškų patentui kiekis, prekės ženklų registravimo kiekis, skiriamos lėšos tyrimams iš valstybės biudžeto, mokslininkų kiekis;
V. *ekologinės aplinkos veiksnių grupė* su tokiais rodikliais: žaliavų importo kiekis, ariamos žemės plotas, elektros pagaminimas iš atsinaujinančių šaltinių, energijos importo kiekis, naudingų iškasenų gavyba;
VI. *infrastruktūrinių veiksnių grupė* su tokiais rodikliais: transporto infrastruktūrą nusakantys rodikliai: geležinkeliai ir automobilių keliai, bei komunikacijos technologijų infrastruktūrą nusakantys rodikliai: interneto vartotojų kiekis, mobilaus tel. vartotojų kiekis, saugaus interneto serverių kiekis;
VII. *globalizacijos veiksnių grupė* su išskirtomis globalizacijos poveikio sferomis: ekonominė globalizacija, politinė globalizacija, socialinė globalizacija.

Išvardytų veiksnių grupių smulkesni rodikliai gali būti išmatuojami ir lyginami laikotarpyje, siekiant gauti įžvalgų pokyčiuose. Papildomas modelio elementas - eksporto politika, pasirenkamas atliekant ekspertinį vertinimą ir siekiant kokybės, nes politika priklauso tiek nuo ekonominių veiksnių, tiek nuo pačios užsienio prekybos (esant balanso deficitui pasirenkamos vienos priemonės, esant teigiamam balansui kitos). Taip pat, ekonominių veiksnių grupėje išskirtas valiutos kurso kitimas - nurodomas kaip kasdien kintantis, tačiau šiame tyrime nebus analizuojamas, nors įtrauktas į modelį, nes nemaža dalis autorių jį įvardijo kaip labai svarbų. Į vertinimo modelį dėl tyrimo ir darbo apimties ribotumo neįtraukti šie veiksniai: konkurencingumas ir prekybos sąnaudos.

Atliekant statistinę modelio pagrindinių rodiklių analizę bus patikrintas užsienio prekybos pokytis 2004 - 2014 m., kuriuo įvertinamos Lietuvos užsienio prekybos plėtros galimybės (randami esminiai rodikliai, kuriuos būtina gerinti, norint sėkmingai vykdyti užsienio prekybos plėtrą). Empiriniu tyrimu bus mėginama išsiaiškinti teoriniam modeliui priskirtų rodiklių tikslingumą ir praktinę reikšmę (įtakos dydį užsienio prekybos apimtims), taip pat, įvertintas sudaryto teorinio modelio patikimumas ir praktinis pritaikomumas.

Šaltinis: sudaryta darbo autorės

5 pav. Šalies užsienio prekybos plėtrai palankių veiksnių vertinimo modelis

2.2. Tyrimo metodologija

Siekiant išanalizuoti ir įvertinti užsienio prekybos apimtims įtaką darančius užsienio prekybos veiksnius, atliekamas tyrimas, kurio **tikslas** - įvertinti užsienio prekybos pokyčius ir juos lėmusius veiksnius Lietuvoje 2004 - 2014 metais.

Tyrimo objektas - Lietuvos užsienio prekybos veiksniai.

Tyrimo tikslui įgyvendinti iškelti tokie **uždaviniai:**

1. Sudaryti ir pagrįsti empirinio tyrimo instrumentarijų;
2. Nustatyti ir įvertinti Lietuvos užsienio prekybos pokyčius 2004 - 2014 m. laikotarpyje;
3. Ekspertų anketine apklausa nustatyti sudaryto šalies užsienio prekybos plėtros veiksnių vertinimo modelio tinkamumą, pagrindines kliūtis užsienio prekybos konkurencingumui, valstybės sektorių įtaką užsienio prekybos veiksnių grupėms;
4. Patikrinti sudaryto šalies užsienio prekybos plėtrai palankių veiksnių vertinimo modelio taikymo galimybes.

Tyrimo ribotumas:

Po įstojimo į ES, Lietuvos užsienio prekybai atsivėrė didžiulės rinkos, laisvas prekių judėjimas, todėl pasirenkama nagrinėti užsienio prekybos veiksnius nuo 2004 m. iki 2014 m., kadangi naujausia statistinė informacija daugelyje šaltinių teikiama tik iki 2014 metų pabaigos. Taigi, pasireiškia tyrimo ribotumo problema dėl pastarųjų metų (2015 m.) statistinių duomenų trūkumo.

Statistinių duomenų analizės metodika

Pirmiausia, siekiant įvertinti užsienio prekybos pagrindinių rodiklių kaitos dinamiką bei įtaką užsienio prekybos apimtims, reikia atlikti lyginamuoju metodu statistinių duomenų analizę. Bus atskirai lyginami pavieniai rodikliai 2004 - 2014 m. laikotarpyje:

1. Iš *politinės - teisinės* aplinkos veiksnių grupės: iš politinės pusės - politinis stabilumas, balsavimas ir atskaitomybė, valdžios efektyvumas, reguliavimo kokybė, įstatymų laikymasis, korupcijos kontrolė; iš teisinės pusės - verslo pradėjimo rodikliai: procedūrų skaičius verslui pradėti, dienų skaičius verslui pradėti, kaina verslui pradėti, minimalaus kapitalo dydis verslui pradėti;
2. Iš *ekonominės - finansinės* aplinkos veiksnių grupės: ekonomikos atvirumo laipsnis, prekybos sąlygų rodiklis, BVP metinis augimas, infliacijos lygis ir tiesioginės užsienio investicijos;
3. Iš *sociokultūrinės aplinkos* veiksnių grupės: darbo jėgos skaičius, nedarbo lygis, darbo jėgos kaina, darbo jėgos našumas;
4. Iš *technologinės aplinkos* veiksnių grupės: paraiškų patentui kiekis, prekės ženklų registravimo kiekis, skiriamos lėšos tyrimams iš valstybės biudžeto, mokslininkų kiekis;
5. Iš *ekologinės aplinkos* veiksnių grupės: žaliavų importo kiekis, ariamos žemės plotas, elektros pagaminimas iš atsinaujinančių šaltinių, energijos importo kiekis, naudingų iškasenų gavyba;

6. Iš *infrastruktūrinių* veiksnių grupės: transporto infrastruktūrą nusakantys rodikliai: geležinkelių ir automobilių kelių ilgis, bei komunikacijos technologijų infrastruktūrą nusakantys rodikliai: interneto vartotojų kiekis, mobilaus tel. vartotojų kiekis, saugaus interneto serverių kiekis;
7. Iš *globalizacijos* veiksnių grupės: ekonominė globalizacija, politinė globalizacija, socialinė globalizacija.

Lyginimo metodas tyrime suteikia galimybę įvairiu lygiu tikslinti socialinių dėsningumų raišką įvairiomis socialinėmis sąlygomis. Palaipsniui gilėjanti analizės ir sintezės kaita leidžia lyginimu atskleisti objektų vienodumo, tapatumo, skirtingumo santykius (Tidikis, 2003).

Antra, siekiant įvertinti užsienio prekybos veiksnių, kaip visumos kaitos dinamiką bei įtaką užsienio prekybos apimtims, pateiktuosius užsienio prekybos veiksnius būtina nagrinėti kompleksiškai, nesuteikiant pirmumo vienam ar kitam veiksniui. Visi ekonominiai - finansiniai, politiniai - teisiniai, sociokultūriniai, ekologiniai, technologiniai - inovaciniai, infrastruktūriniai, globalizacijos veiksniai ir jų rodikliai formuoja vientisą sistemą, kurioje yra tarpusavyje susiję, visa veiksnių sistema daro įtaką šalies užsienio prekybos apimtims. Todėl, šiuo atveju reikia naudoti sisteminės analizės metodą. ,,Sisteminė analizė remiasi sisteminiais mokslo principais, reikalaujančiais analizuoti tikrovės reiškinius kaip tam tikros visumos komponentus (susijusius tarp savęs, ir su ta visuma) ir kaip visumą (sudarytą iš tarp savęs susijusių komponentų, bet jais nepaaiškinimą).“ (Tidikis, 2003, p. 437). Išsamiai analizuojant užsienio prekybos veiksnių pokyčius ir įtaką užsienio prekybos apimtims, reikalinga sistemiškai nagrinėti tarpusavyje susijusius ir formuojančius vientisą šalies užsienio prekybos sistemą veiksnius, kurių poveikių suma daro įtaką šalies užsienio prekybos apimtims. Jei vienas ar keli veiksniai atitinkamu laikotarpiu neigiamai veikia šalies užsienio prekybos apimtis, eksportas vis vien gali būti didėjantis, nes neigiama įtaka gali būti kompensuojama kitų užsienio prekybos veiksnių daroma teigiama įtaka. Taigi, kad šalies užsienio prekybos apimtims įtaką daro daugybė užsienio prekybos veiksnių ir tiesioginiai bei netiesioginiai ryšiai tarp jų, problematikai analizuoti reikalingas sisteminis požiūris.

Šalies užsienio prekybos apimčių ir užsienio prekybos veiksnių kaitos įvertinimui, atliekama duomenų analizė 2004 - 2014 metų laikotarpyje, remiantis daugybe patikimų statistinių ir analitinių šaltinių: tarptautiniai šaltiniai (Europos Komisijos publikacijos, Pasaulio Bankas, Pasaulio Intelektinės Nuosavybės Organizacija, Pasaulio Prekybos Organizacijos publikacijos, Eurostatas ir kt.), nacionaliniai šaltiniai (Ūkio ministerija, Lietuvos statistikos departamentas, Lietuvos bankas), taip pat, remiamasi moksliniais straipsniais, publikacijomis.

Ekspertų anketinės apklausos metodika

Lietuvos užsienio prekybos plėtros veiksnių vertinimas, besiremiantis vien tik statistinių duomenų analize, gali nepilnai įvertinti kokybinių užsienio prekybos veiksnių svarbą, kurie buvo nagrinėti teorinėje darbo dalyje, tai tokių kaip konkurencingumo, valstybės eksporto politikos

priemonių efektyvumo veiksnių įtaką užsienio prekybos apimtims. Be to, reikalinga patikrinti sukurto šalies užsienio prekybos plėtros veiksnių vertinimo modelio tinkamumą Lietuvos užsienio prekybos tyrimui. Taip pat, norima gauti ir strateginių įžvalgų. Remiantis šiais aspektais, pasitelkiamas tikimybinis metodas - ekspertų apklausa anketavimo būdu. Pasak Augustinaičio ir kt. (2009) ,,Ekspertas yra sukaupęs didelį kiekį racionaliai apdorotos informacijos (turi daug žinių ir patirties, gali remtis intuicija), todėl ekspertas gali būti kokybinės informacijos šaltiniu.“ (p. 175). Taip pat, autorių kolektyvas teigia, kad ekspertinis metodas tinka tais atvejais, kai neįmanoma pritaikyti objektyvių skaičiuojamųjų ar empirinio tyrimo metodų.

Anketos klausimyną sudaro 6 klausimai (žr. 2 priede). Jo struktūrą galima skirstyti į tris dalis: įvadinė, pagrindinė, baigiamoji. Klausimyno pradžioje (įvadinėje dalyje) - nurodomas tyrimo tikslas, panaudojimo galimybės, kas jį atlieka, kaip pildyti anketą, pabrėžiamas tyrimo anonimiškumas. Pagrindinė dalis užpildyta klausimais, kuriais siekiama gauti informaciją apie tiriamą dalyką ir respondento ekspertinio darbo sritį bei trukmę. Baigiamojoje dalyje pateikiamas klausimas, susijęs su eksperto darbo srities įtaka tiriamam objektui. Klausimyne daugiausiai pateikiami uždaro tipo klausimai (teiginiai), nes jie padeda išvengti subjektyvumo, lengviau lyginti, gretinti, apibendrinti duomenis. Ekspertų anketinės apklausos sudarymo pagrindimas pateiktas 12 lentelėje (žr. 12 lent.).

12 lentelė. Ekspertų anketinės apklausos klausimų pagrindimas

Klausimas	Tikslas
1.Pažymėkite, kurį sektorių atstovaujate dabar?	Siekiama sužinoti, kokio sektoriaus atstovas pateikia atsakymus, susiję su 6 anketos klausimu.
2.Pažymėkite, kuriuose sektoriuose esate dirbę ir kiek metų?	Siekiama sužinoti, respondentų darbinę patirtį įvairiuose sektoriuose dėl ekspertų kompetencijos lygio pakankamumo tiriamam objektui.
3.Kokias įžvelgiate kliūtis Lietuvos užsienio prekybos konkurencingumui per artimiausius dvejus metus?	Klausimo atsakymų pasirinkimuose įvardintos užsienio prekybos konkurencingumo kliūtys, sutinkamos teorinėse ir praktinėse mokslinėse studijose, siekiama gauti strateginių įžvalgų konkurencingumo atžvilgiu.
4. Įvertinkite pateiktų užsienio prekybos veiksnių įtaką valstybės užsienio prekybos mastui, nuo 1 iki 5 (kai 1 reiškia visiškai nedidelė, o 5 labai didelė):	Siekiama ekspertų nuomonių pagrindu pagrįsti šalies užsienio prekybos plėtros veiksnių vertinimo modelį.
5.Įvertinkite pateiktų Vyriausybės 2015 m. eksporto skatinimo politikos priemonių efektyvumą (suranguokite priemonių efektyvumą nuo pačios efektyviausios (1) iki mažiausiai efektyvios (4)):	Siekiama, kad skirtingų sektorių ekspertai įvertintų teorijoje nagrinėtų valstybės eksporto skatinimo politikos priemonių efektyvumą, nustatyti efektyviausią priemonę.
6.Įvertinkite savo atstovaujamo sektoriaus įtaką prekybos veiksnių grupėms nuo 1 iki 5 (kai 1 reiškia visiškai nedidelė, o 5 labai didelė):	Siekiama, sužinoti kaip ekspertų atstovaujami šalies sektoriai galimai veikia užsienio prekybos veiksnių grupes.

Šaltinis: sudaryta autorės

Anketinė apklausa garantuoja respondentų anonimiškumą, o tai padidina gaunamos informacijos teisingumą, objektyvumą, kadangi respondentai gali atvirai išreikšti savo nuomonę. „Taikant apklausą raštu, galima surinkti gana didelį patikimos informacijos kiekį, didelis klausimynų grįžtamumas, paprasta administruoti, nesudėtinga duomenų analizė“ (Tidikis, 2003, p. 487).

Apklausa atlikta siunčiant anketas elektroniniu paštu pasirinktų ekspertų grupėms, tai yra netikimybinė imtis, nes į atranką patekti neturi galimybių kiti ekspertai. Imtis yra nereprezentatyvi ir rezultatų negalima taikyti visai populiacijai. Apklausa atlikta 2016 m. kovo mėn., išplatinant elektronines anketas 60 ekspertų. Anketas ekspertai pildė žymint atsakymus elektronine forma ir atsiuntė atgal elektroniniu paštu. Anketų grįžtamumas yra 20 proc. (12 anketų), kadangi apklausos vykdytojas išsiuntęs anketas, laukė, kol anketos bus užpildytos ir atsiųstos atgal.

Tyrimui atlikti ekspertai pasirinkti iš trijų valstybės sektorių: vyriausybinio, nevyriausybinio ir privataus - verslo. Ekspertai pasirinkti dėl jų darbo veiklos ir aukštų pareigų skirtinguose valstybės sektoriuose, turintys kompetencijos atsakyti į tyrimo klausimus iš savo atstovaujamo sektoriaus pusės.

Gautų duomenų apdorojimas pradėtas nuo peržiūros: patikrinamos anketos, ar visos atsakytos pilnai, nėra paliktų neatsakytų klausimų, neužbaigtos. Tyrimo metu gauti duomenis pristatomi ir aptariami grafiniuose paveiksluose, lentelėse, pateikiant duomenis skaitine reikšme. Papildomai, prie kiekvieno grafiko, lentelės pateikiama empirinio tyrimo duomenų žodinė interpretacija.

Ekspertų vertinimų suderinamumas

„Kaip rodo mokslinės literatūros (Zavadskas ir kiti, 2003; Saaty, 2005; Ginevičius, Podvezko, 2003, 2004 a, 2004 b, 2005, 2006, 2007, 2008 a, 2008 b; Podvezko, 2005, 2006, 2008, 2011, 2012; Žvirblis, 2007; Simanavičienė, 2011; Jokšienė, Žvirblis, 2011; Žvirblis, Ignotas, 2013; Buračas, Žvirblis, Lopes, 2013; Podvezko, Podvezko, 2014 ir kiti.) analizė, dauguma daugiakriterių vertinimo metodu pagrįsti ekspertų vertinimais, kurie, anot S. Sėrikovienės, dažniausiai taikomi tam tikros problemos, proceso ar reiškinio tyrimui, reikalaujančiam specialių žinių ir gebėjimų, tyrimo rezultatus pateikiant motyvuotomis išvadomis ar rekomendacijomis“ (Ruškytė, 2015, p. 36). Bendruoju atveju ekspertų įtakos reikšmingumai yra skirtingi, todėl jie turi būti vertinami ekspertiniu būdu pagal atitinkamą metodiką. Kadangi, ekspertų grupė buvo formuojama išimtinai pagal kompetenciją, siekiant numatyto ekspertų vertinimų suderinamumo skaičiuojamas Kendall konkordancijos koeficientas.

Kendall konkordancijos koeficientas. Skaičiuojant šį konkordancijos koeficientą ekspertų vertinimai yra ranguojami. Turimi *m* ekspertų yra įvertinę *k* alternatyvų (rodiklių). Pirmiausia kiekviename stulpelyje esančios reikšmės keičiamos rangais. Yra atliekamas tikrinimas, ar ekspertų vertinimai dera tarpusavyje. Kalbant apie konkretų skaičiavimo metodą, tais atvejais, kai ekspertų yra tik du (m=2), jų nuomonių suderinamumą įprasta tikrinti ranginės koreliacijos koeficientais, kai ekspertų daugiau nei du (m>2), tikrinama konkordancijos koeficientais. Analizės atveju, ekspertų

skaičius yra lygus 12, todėl tikslinga naudoti konkordancijos koeficientus analizuojamų rodiklių grupių vertinimo patikimumui patikrinti. Taip pat, yra suformuluojamos hipotezės:

H_0 - *ekspertų vertinimai yra prieštaringi* (konkordancijos koeficientas lygus nuliui);

H_1- *ekspertų vertinimai yra panašūs* (konkordancijos koeficientas nelygus nuliui).

Kadangi, ekspertų vertinimai buvo atlikti 5 balų skalėje ir jie bus pakeisti rangais, vertinimuose yra sutampančių rangų. Bus pasitelktas toks konkordacijos koeficiento skaičiavimas esant sutampantiems rangams (Augustinaitis ir kt., 2009).

Rangų sumų vidurkis a apskaičiuojamas pagal empirinio vidurkio formulę arba formulę:

$$a = 0{,}5m\,(k+1); \qquad (6)$$

Formulėje: a - rangų sumų vidurkis; m - ekspertų skaičius; k - kriterijų skaičius.

Nuokrypio kvadratų suma S^2 apskaičiuojama pagal formulę:

$$S^2 = \sum_{i=1}^{k}\left(\sum_{j=1}^{m} x_{ij} - a\right)^2; \qquad (7)$$

Formulėje: S^2 - nuokrypio kvadratų suma; m - ekspertų skaičius; k - kriterijų skaičius, a - rangų sumų vidurkis.

Susijusių rangų reikšmė apskaičiuojama pagal šią formulę: susijusių rangų grupės skaičius pakeliamas trečiuoju laipsniu ir atimamas susijusių rangų grupės skaičius. Pvz., pirmoje eilutėje esant dviem vienodo tipo susijusių rangų grupėms: 1, 1 ir 4, 4, todėl T_1= (2^3-2) + (2^3-2) = 12. Antroje eilutėje nesant susijusių rangų, T_2=0.

Susijusių rangų suminė reikšmė apskaičiuojama sudedant visus susijusius rangus:

$$T_l = T_1+T_2+T_3+\ldots..+T_n; \qquad (8)$$

Formulėje: T_l - susijusių rangų suminė reikšmė; T_n - susijusių rangų grupės reikšmė.

Konkordacijos koeficientas apskaičiuojamas formule:

$$W = \frac{12S^2}{m^2(k^3-k) - m\sum_{l=1}^{r} T_l}; \qquad (9)$$

Formulėje: W - Kendalo konkordancijos koeficientas; S^2 - nuokrypio kvadratų suma; m - ekspertų skaičius; k - kriterijų skaičius; T_l - susijusių rangų suminė reikšmė.

Sprendimui priimti taikomas x^2 (chi kvadratu) kriterijus: x^2 = mfW turi x^2 skirstinį su f = k - 1 laisvės laipsniu. x^2 kriterijus apskaičiuojamas formule:

$$x^2 = mfW; \qquad (10)$$

Formulėje: m- ekspertų skaičius; f - skirstinys su k - 1 laisvės laipsniu; : W - Kendalo konkordancijos koeficientas.

Jeigu apskaičiuota x^2 reikšmė esant pasirinktam reikšmingumo lygiui $\propto$ = 0,05 ir laisvės laipsnių skaičiui f viršija kritinę reikšmę x^2_{krit}, t. y. $x^2_{(\propto,f)}$= Wm(k-1) > x^2_{krit} , tai hipotezė H_0 - ekspertų vertinimai yra prieštaringi, atmetama (Augustinaitis ir kt., 2009). x^2_{krit} reikšmė sužinoma iš Pirsono pasiskirstymo reikšmių lentelės (žr. 3 priede).

Rodiklių svorių nustatymo metodika

Pasak Sergejevos (2011), teorijoje ir praktikoje yra taikomi keli ekspertų rodiklių svarumo vertinimo būdai, tokie kaip: svorių nustatymas suranguojant, tiesioginis svorių nustatymas bei svorių nustatymas porinio lyginimo būdu. ,,Kad ir koks reikšmingumų nustatymo metodas būtų pasirinktas, jo pagrindas bus ekspertinis vertinimas, kuris kaip vienintelė galimybė įvertinti kiekybiškai neišmatuojamus reiškinius taikomas vis dažniau. Ir nors dėl jiems būdingo subjektyvumo ekspertiniai vertinimai nėra visiškai patikimi, mokslininkai (Maknickienė et al. 2011; Rutkauskas et al. 2011) sutinka, kad jie yra veiksnūs.“ (Rakauskienė, Tamošiūnienė, 2013, p. 169).

,,Tiesioginio rodiklių svorių nustatymo metodo atveju, kiekvieno eksperto visų vertinimų svorių suma turi būti lygi vienetui (arba 100%). Rodiklių svoriai ωi šiuo atveju sutampa su visų vertinimu vidurkiu. Procentų atveju rezultatas dalijamas iš 100“ (Sergejeva, 2011, p. 3). Pasak Podvezko ir Podviezko (2014), tiesioginio ir netiesioginio vertinimo metodų tikslumas yra didesnis, palyginti su rangavimo būdu. ,,Netiesioginis rodiklių svorių nustatymo metodas taiko pasirinktą balų sistemą (5, 10, 20 ir pan.), t. y. ekspertas vertina kiekvieno rodiklio svorį, nesiedamas vieno įverčio su kitų rodiklių įverčiais. Svarbiausiam rodikliui priskiriamas didžiausias įvertis.“ (Podvezko, 2008, p. 163). Apribojimų kiekvieno eksperto vertinimų sumai netaikoma. Vertinimai gali kartotis. Šiuo atveju skaičiuojamas kiekvieno i-tojo rodiklio visų vertinimų vidurkis *ci* pagal formulę:

$$\overline{c_i} = \frac{\sum_{k-1}^{r} c_{ik}}{r}. \qquad (11)$$

Rodiklių svoriai ωi yra vidurkių *ci* normalizuotos reikšmės, t. y. svorių suma turi būtų lygi vienetui:

$$\sum_{i-1}^{m} \omega_i = 1. \qquad (12)$$

Formulėse: ωi - rodiklio svoris, r - ekspertų skaičius, *ci* - rodiklio vertinimų sumos vidurkis, m - kriterijų skaičius (Podvezko, 2008).

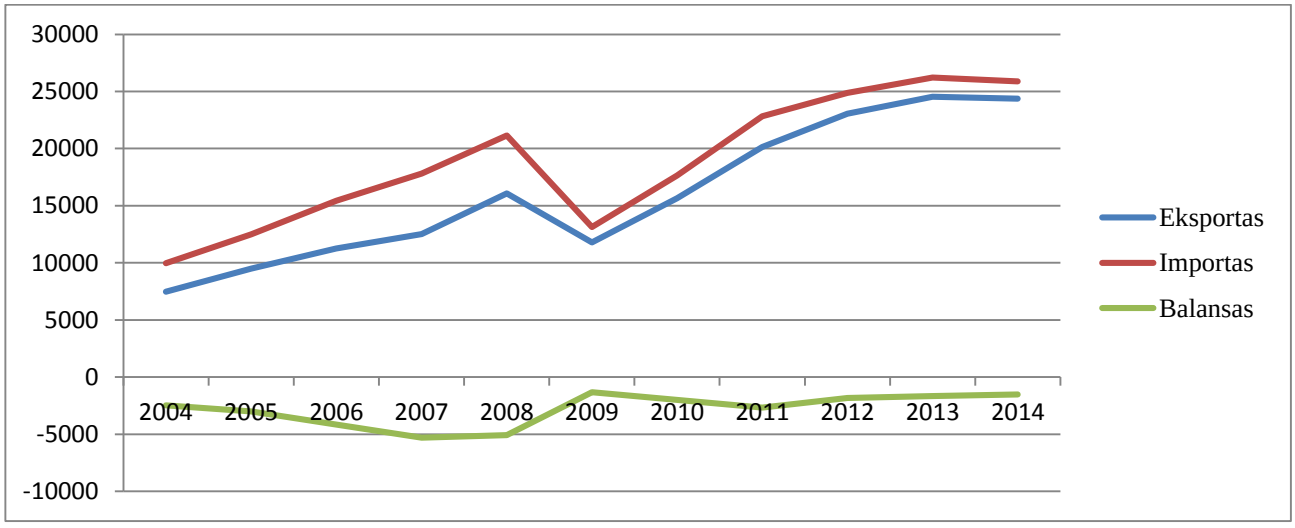
3. LIETUVOS UŽSIENIO PREKYBAI ĮTAKĄ DARANČIŲ VEIKSNIŲ VERTINIMAS

Atliekant tyrimą, lyginama informacija apie Lietuvos užsienio prekybą 2004 - 2014 metų laikotarpyje bei analizuojamos šalies užsienio prekybos apimtys tame pačiame periode, siekiant nustatyti esminius užsienio prekybos pokyčius ir palankius veiksnius jos plėtrai. Taip pat, atliekama ekspertų anketinė apklausa, siekiant įvertinti pasirinktų kriterijų modelio tinkamumą, valstybės eksporto skatinimo politikos efektyvumą, valstybės sektorių įtaką užsienio prekybos veiksnių grupėms bei gauti strateginių įžvalgų dėl pagrindinių kliūčių užsienio prekybos plėtrai.

3.1. Lietuvos užsienio prekybos pokyčių 2004 - 2014 m. vertinimas

Lietuvos užsienio prekybos apimčių pokyčių 2004 - 2014 m. vertinimas

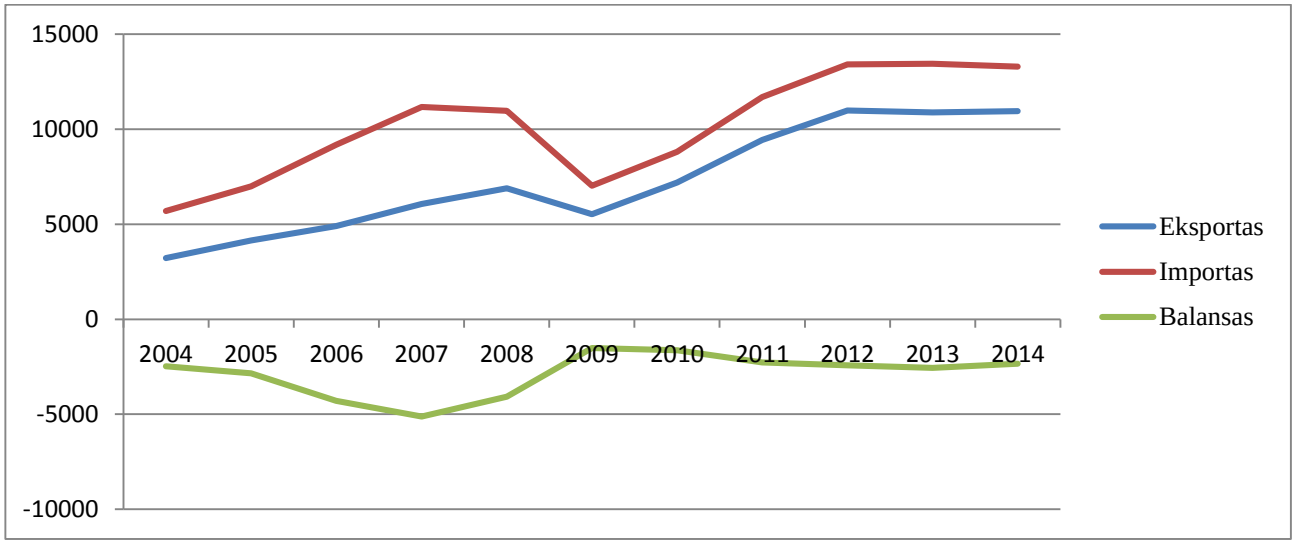
Lietuvos užsienio prekybos apimčių vertinimas galimas tik remiantis į eksporto ir importo apimčių pokytį, kad būtų galima suvokti, kur buvo ir yra Lietuvos užsienio prekyba šiuo metu. Kadangi, žinoma, jog Lietuvos prekybos balansas, visą laikotarpį nuo įstojimo į ES (2004 m.) iki 2014 m. pabaigos, yra deficitinis, būtina išsiaiškinti, kodėl ir kas tam turi didžiausią įtaką bei, ko galima imtis, kad bent jau būtų galima sulyginti importo ir eksporto apimtis, idealiu atveju, kad eksportas viršytų importą. Žvelgiant, į Lietuvos eksporto ir importo apimčių dinamiką (žr. 6 pav.), matyti, kad eksporto ir importo srautų kreivės yra išsidėsčiusios paraleliai, kas yra labai neįprasta lyginant šalių prekybos apimtis. Nors didžiausias atotrūkis tarp importo ir eksporto apimčių pastebimas nuo 2004 iki 2008 metų, o po pasaulio ekonomikos krizės iki pat 2014 m. pabaigos atotrūkis ženkliai sumažėjęs, tačiau paralelė išlieka ir eksportas niekaip nepralenkia importo apimčių.

Šaltinis: sudaryta pagal Eurostat duomenis, 2016

6 pav. Lietuvos eksporto, importo apimtys ir prekybos balansas 2004 - 2014 metais (mln. EUR)

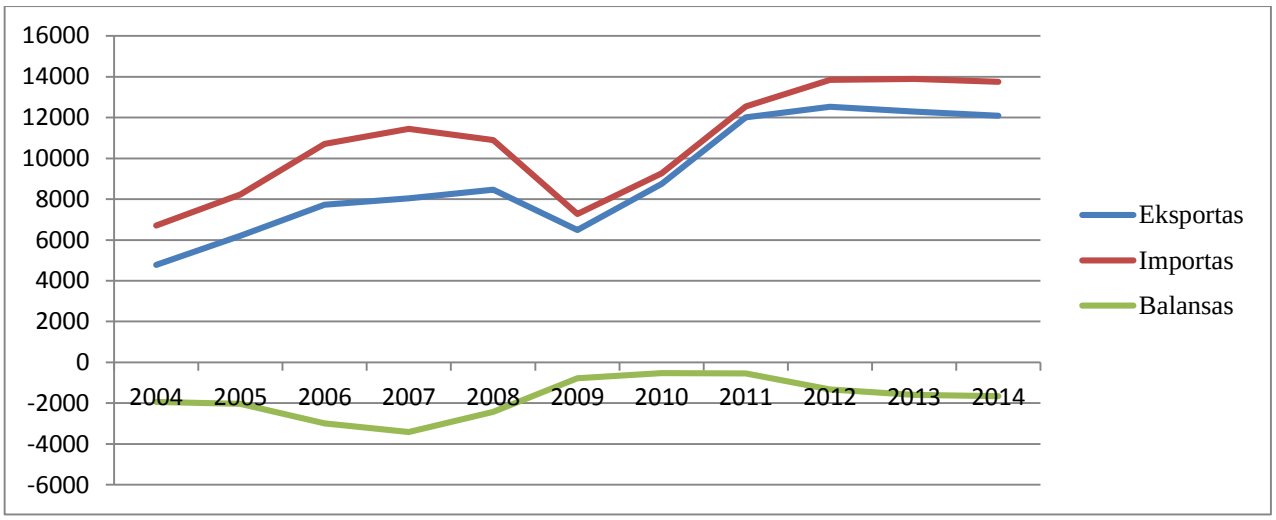
Kaip pavyzdį, galima palyginti Lietuvos kaimyninių šalių, panašių istorine praeitimi, geografine padėtimi, valstybės dydžiu ir gyventojų skaičiumi, dar kitaip vadinamų Baltijos tigrais, eksporto ir importo apimčių dinamikas. Žvelgiant į Latvijos eksporto ir importo apimtis (žr. 7 pav.), matyti labai panaši padėtis į Lietuvos, kuomet po įstojimo į ES (2004 m.) importo apimtys iki ekonominės krizės smarkiai augo ir lenkė eksportą. Tačiau, esminiu skirtumu, galima išskirti Latvijos prekybos balanso deficitą, kuomet po krizės atotrūkis tarp eksporto ir importo sumažėjo daugiau nei perpus, tačiau prekybos balanso deficitas išliko žymiai didesnis nei Lietuvos ir nuo 2011 m. netgi didėjo. Taip pat, esminiu skirtumu galima laikyti eksporto ir importo apimčių kreivių paralelės nebuvimą, o tai reiškia, kad valstybės užsienio prekybos mastai kito nevienodai analizuojamame laikotarpyje. Pavyzdžiui, 2007 m. pastebimas staigus importo augimas, kai tuo tarpu eksportas didėjo įprastomis apimtimis.

Šaltinis: sudaryta pagal Eurostat duomenis, 2016

7 pav. Latvijos eksporto, importo apimtys ir prekybos balansas 2004 - 2014 metais (mln. EUR)

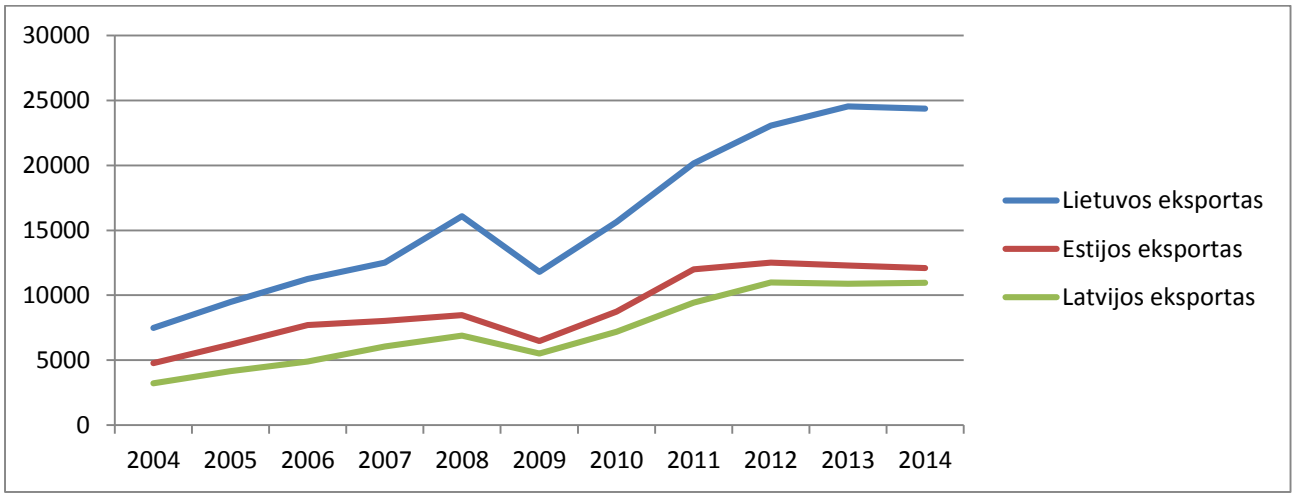
Žvelgiant į Estijos eksporto ir importo apimtis (žr. 8 pav.), matyti visai kitokia padėtis nei Lietuvos ar Latvijos. Estijoje nuo įstojimo į ES (2004 m.) iki 2006 m. importo ir eksporto apimtys augo maždaug vienodai, tačiau nuo 2006 m. Estijoje ženkliai išaugo importas ir atsirado didžiulis prekybos balanso deficitas 2007 m.. Kur kas kitaip Estijai sekėsi po ekonominės krizės, kai visi prekybos rodikliai sumažėjo 2009 m., po to sekė staigus šuolis tiek eksporte, tiek importe. Tačiau čia svarbu pažymėti, kad Estija, kitaip nei Lietuva ar Latvija, turėjo mažiausią atotrūkį tarp eksporto ir importo apimčių, buvo beveik sulyginusi prekybos balansą. Tačiau, nuo 2011 m., kaip ir Latvijoje, pastebimas balanso deficito didėjimo augimas. Taip pat, svarbiu reiškiniu reikėtų išskirti paralelės nebuvimą tarp eksporto ir importo apimčių kreivių, panašiai kaip ir Latvijoje.

Šaltinis: sudaryta pagal Eurostat duomenis, 2016

8 pav. Estijos eksporto, importo apimtys ir prekybos balansas 2004 - 2014 metais (mln. EUR)

Pasaulio kontekste, Lietuva pagal Pasaulio Banko 2014 metų duomenis yra 85 vietoje 194 valstybių sąraše pagal BVP dydį (48,354 mln. JAV dol.). Tuo tarpu, kaimyninės valstybės 2014 metais yra kur kas žemesnėje vietoje pagal BVP. Lietuvos kaimynė Latvija, užėmė 100 vietą (31,287 mln. JAV dol.), bei Estija užėmė 105 vietą (26,485 mln. JAV dol.) (World Bank, 2014). Taigi, žvelgiant į tokius rodiklius, būtų galima teigti, kad Lietuva turėtų turėti didžiausias eksporto apimtis lyginant su kaimyninėmis valstybėmis. BVP ir eksporto abipusio santykio teorija pasitvirtina, kadangi Lietuvos eksportas 2014 metais buvo didesnis nei Latvijos, ar Estijos (žr. 9 pav.) atitinkamai ir BVP buvo ženkliai didesnis tais metais, kas lėmė Lietuvos užkopimą į 85 vietą pasaulio reitinge pagal BVP dydį.

Šaltinis: sudaryta pagal Eurostat duomenis, 2016

9 pav. Lietuvos, Estijos ir Latvijos eksporto apimtys 2004 - 2014 metais (mln. EUR)

Analizuojant kaimyninių šalių eksporto apimtis, ryškėja tendencija, kad Lietuva visuomet lenkė tiek Latviją tiek Estiją savo eksporto apimtimis (žr. 9 pav.). Nors apimčių atotrūkis visai metais

sąlyginai panašus, tačiau didžiausias Lietuvos atotrūkis nuo Latvijos ir Estijos pastebimas 2011 metais, kai Estijoje ir Latvijoje prekybos balanso deficitas vėl ėmė didėti. Tačiau, žvelgiant vien tik į Lietuvos eksporto apimčių augimą, galima teigti, kad nuo 2013 m. eksporto apimtys ėmė nebedidėti, o tam įtakos, žinoma, turėjo užsidariusi Rusijos rinka. Svarbu pastebėti, kad nors Lietuva lenkia Baltijos valstybes eksporto apimtimis beveik dvigubai, prekybos balanso deficitai yra panašūs: 2014 m. Latvija - 2343 mln. eurų; Estija - 1655 mln. eurų; Lietuva -1528 mln. eurų. Todėl, įdomu, kodėl Lietuvai pavyko ženkliai padidinti prekybos apimtis (2,5 karto), tačiau prekybos deficitas išlieka, bei stebima nuolatinė paralelė tarp eksporto ir importo apimčių kreivių (žr. 6 pav.). Tam svarbu panagrinėti Lietuvos importo ir eksporto struktūrą atitinkamu 2004 - 2014 m. laikotarpiu.

Pagal makroekonominių kategorijų klasifikaciją (BEC) 2004 - 2014 m. duomenimis (žr. 13 lent.) tarpiniai produktai buvo dominuojantys eksporte (produktai naudojami kaip žaliavos kitų produktų gamybai), apėmė apie pusę šalies viso eksporto. Žvelgiant iš šalies ekonominio konkurencingumo pusės, tai nėra teigiamas reiškinys, kadangi tokie produktai yra žemos pridėtinės vertės. Vartojimo produktai (galutiniai produktai, nenaudojami kitų produktų gamybai), eksporto struktūroje užėmė mažiau nei trečdalį, be to, negalima įžvelgti nei mažėjimo, nei didėjimo ryškių tendencijų. Tuo tarpu, investiciniai produktai turėjo svyravimų iki 5 proc., ir 2014 m. yra aukščiausiame taške, kaip ir 2007 m. Svarbu pažymėti, kad benzino produktų eksportas nuo didžiausio eksporto 2005 m. 10 proc. nebuvo stabilus ir krito iki 5 proc. 2014 m. Lengvieji automobiliai eksporto struktūroje užėmė mažiausią dalį ir 2012 - 2014 m. sudarė tik 2 proc. eksporto. Apibendrintai, galima teigti, kad investicinių produktų kiekis palyginus su šalies dydžiu, apibrėžia ekonomikos išsivystymo lygį, tačiau Lietuva eksportuoja ne daug tokių produktų.

13 lentelė. Lietuvos eksporto struktūra 2004 - 2014 m., %

Klasifikacija makroekonominių kategorijų (BEC)	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Investiciniai produktai	8	9	11	12	11	9	10	9	11	11	12
Tarpiniai produktai	53	52	49	50	53	50	50	52	53	51	51
Vartojimo produktai	27	26	27	28	24	30	28	26	26	28	30
Benzinas	9	10	9	5	8	8	9	9	8	8	5
Lengvieji automobiliai	3	3	4	5	4	3	3	4	2	2	2
Kita	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0

Šaltinis: sudaryta pagal Lietuvos statistikos departamento duomenis, 2016

Pagal makroekonominių kategorijų klasifikaciją (BEC) 2004 - 2014 m. duomenimis (žr. 14 lent.) importo struktūros didžiąją dalį sudarė tarpiniai produktai, apimantys apie 60 proc. visame laikotarpyje. Investiciniai produktai užėmė didžiausią importo dalį 2004 m. 18 proc., po ekonominės krizės krito beveik dvigubai iki 10 proc. ir iki 2014 m. pakilo iki 14 proc. Importas investicinių produktų yra svarbus visam nacionaliniam ekonomikos augimui. Vartojimo produktų importo dalis užėmė visu laikotarpiu apie penktadalį importo, išskyrus pakilimą iki 26 proc. 2009 metais po

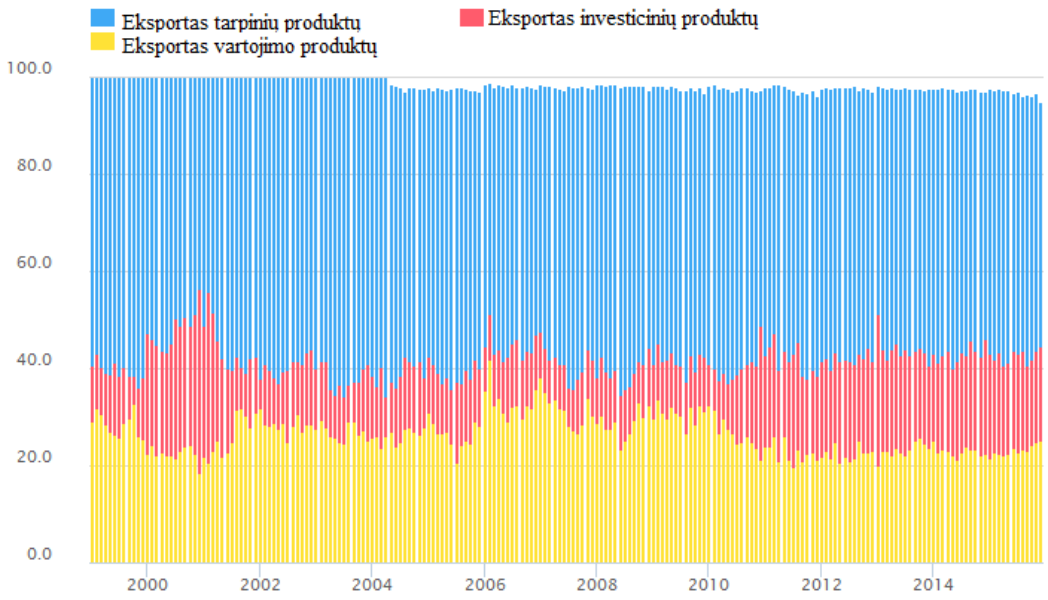
ekonominės krizės ir 2014 m. 24 proc. Apžvelgiant lengvųjų automobilių importą, pastebimas importo didėjimas, net iki 8 proc. 2007 m. ir staigus kritimas po 2008 m. ekonominės krizės iki 3 proc., tokia tendencija išlieka ir paskutinius tris analizuojamus metus 2012 - 2014 m.

14 lentelė. Lietuvos importo struktūra 2004 - 2014 m., %

Klasifikacija makroekonominių kategorijų (BEC)	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Investiciniai produktai	18	16	17	18	14	10	10	12	12	14	14
Tarpiniai produktai	58	61	58	54	60	61	64	64	64	61	59
Vartojimo produktai	18	17	18	20	20	26	22	20	21	22	24
Benzinas	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Lengvieji automobiliai	5	5	7	8	6	3	4	4	3	3	3
Kita	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0

Šaltinis: sudaryta pagal Lietuvos statistikos departamento duomenis, 2016

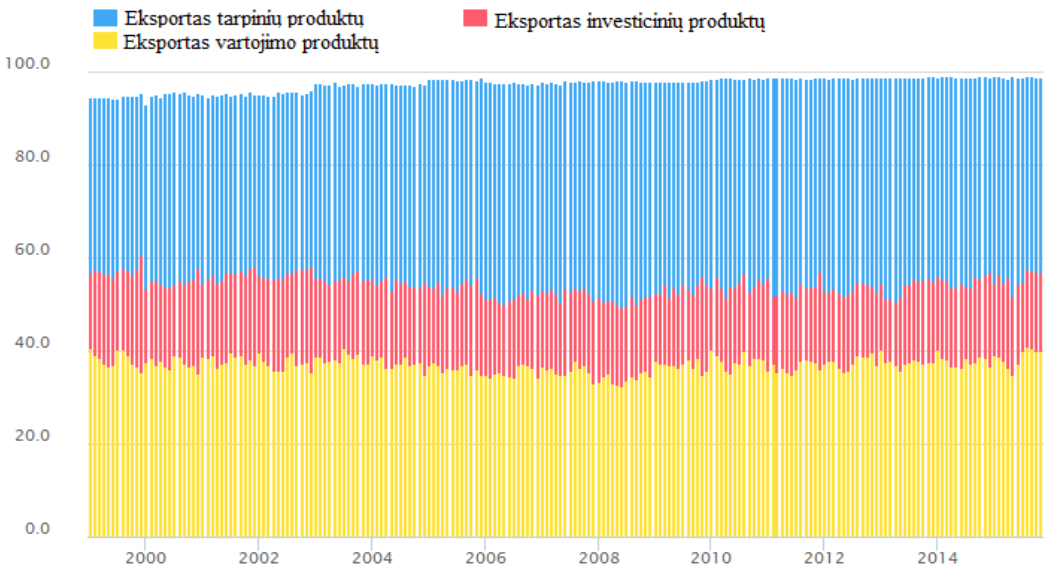
Statistinė apžvalga atskleidžia gilią Lietuvos užsienio prekybos problemą - užsienio prekybos balanso deficitą su didele dalimi eksporto, priklausančio nuo importuojamų žaliavų ir žemos pridėtinės vertės industrijos sektorių. Žvelgiant į ES narių eksporto struktūrą, pavyzdžiu galima imti artimą Lietuvai istorine praeitimi Estiją ir jos eksporto struktūrą (žr. 10 pav.): kai jau 2010 m. Estija sugebėjo stabiliai peržengti 15 proc. investicinių produktų eksportą ir iki pat 2014 m. pabaigos stabiliai didino šios eksporto struktūros dalį ir turi stabilų apie 20 proc. investicinių produktų eksportą. Tačiau, Estijos problema išlieka vartojimo produktų eksportas, siekiantis šiek tiek daugiau nei 20 proc. pastaruosius analizuojamus 3 metus ir virš 50 proc. užima tarpinių produktų eksportas.

Šaltinis: Bluenomics, 2016

10 pav. Estijos eksporto struktūra, pagal BEC kategorijas 2000 - 2014 metais, %

Palyginimui, tikslinga imti ir kitą ES narę, panašiausią į Lietuvą savo valstybės plotu - Daniją. Danijos eksporto struktūra (žr. 11 pav.) visą laikotarpį išliko labai stabili ir panaši: šiek tiek mažiau nei 40 proc. eksporto sudarė vartojimo produktai, kiek mažiau nei 20 proc. sudarė investicinių produktų eksportas ir šiek tiek daugiau nei 40 proc. eksporto atiteko tarpiniams produktams.

Šaltinis: Bluenomics, 2016

11 pav. Danijos eksporto struktūra, pagal BEC kategorijas 2000 - 2014 metais, %

Kadangi, Danijos eksporto struktūros pasiskirstymas ir stabilumo išlaikymas yra kur kas geresnis nei Estijos ar Lietuvos visose struktūros dalyse, Danija kitaip nei Lietuva ar Estija sugebėjo visą analizuojamą laikotarpį turėti teigiamą prekybos balansą (Eurostat, 2016). Tai galima sieti su tuo, kad vartojimo produktai ir investiciniai produktai yra atnešantys kur kas daugiau pridėtinės vertės, nei tarpiniai ir jų dalis eksporto struktūroje daug ką lemia. Tačiau, kad turėti tokią pačią ar geresnę eksporto struktūrą kaip Danijos, valstybėms reikėtų pasiekti tokį patį išsivystymo ir konkurencingumo lygį. Kadangi, valstybės skiriasi tiek geografine padėtimi, tiek istorine praeitimi ir kitais faktoriais, turinčiais įtakos prekybai, vien tik lyginti prekybos sąlygų pokyčius tarp valstybių nebūtų tikslinga, nes, tarkim Lietuvai, kad pasiekti Danijos lygį, reikėtų 10 metų, tačiau Danijos lygis po 10 metų, taip pat, gali būti kur kas geresnis nei dabar ir Lietuva vėl atsidurtų užnugaryje. Būtina lyginti sąlygas, susidarančias valstybės viduje, kadangi išorėje prekybos sąlygos yra daugmaž vienodos.

Nepaisant tokios pat prekybos politikos ES, tokių pat išorės sąlygų bei daugelio valstybių narių atveju – tokios pat valiutos, valstybių narių prekybos rezultatai smarkiai skiriasi. Kaip teigė Europos Komisija (2013), per pastaruosius dešimt metų 16 šalių prekybos balansas pablogėjo, o štai likusiose 11 šalių – panašiai gerėjo. Taigi, vienos valstybės prarado savo pyrago dalį pasaulinėje prekyboje, o kitos, netgi priešingai gavo daugiau ir sustiprino savo poziciją. Todėl teigiama, kad konkurencingumas

turi prasidėti nuo tinkamos valstybinės politikos. Skirtingi valstybių narių rezultatai byloja, kad narės, kurioms sekasi prasčiau, susiduria ne su prekybos politikos, o konkurencingumo problemomis. Svarbu pažymėti, kad vidutiniškai daugiau nei dviejų trečdalių silpnesnių narių deficito šalies balanse padidėjimą lemia užsienio prekyba su kitomis ES valstybėmis narėmis, o ne su trečiosiomis šalimis. Todėl, svarbu apžvelgti ir Lietuvos pagrindines eksporto partneres analizuojamu 2004 -2014 metų laikotarpiu.

Kadangi, kaip teigiama Europos Komisijos, kad silpnesnės narių deficitą lemia prekyba su ES narėmis, o ne su trečiosiomis šalimis, tai galima patvirtinti. Lietuva yra silpnesnė ES narė, nei tarkim Vokietija, ar Prancūzija, kurių eksporto apimtys lenkia Lietuvos eksporto apimtis daugybę kartų: pagal 2014 m. duomenis Vokietijos eksportas lenkia Lietuvos 46 kartus, Prancūzija lenkia Lietuvą 17 kartų (Eurostat, 2016). Todėl, laikant Lietuvą silpnesne ES nare, būtina išanalizuoti eksporto partneres. 2004 - 2014 metų laikotarpyje (žr. 4 priede) pagrindinėmis 11 Lietuvos eksporto partnerių galima laikyti valstybes, į kurias Lietuva turėjo didžiausias eksporto apimtis: Rusija, Latvija, Vokietija, Prancūzija, Švedija, Jungtinė Karalystė, Lenkija, Estija, Danija, Nyderlandai, JAV. Visu analizuojamu laikotarpiu, išskyrus 2004 m. ir 2005 m. Rusija buvo pagrindinė eksporto partnerė, kuriai atiteko nuo 10 iki 20 proc. viso Lietuvos eksporto. Kadangi, analizuojamas laikotarpis nuo įstojimo į ES, 2004 m., būtina pabrėžti, kad pagrindinėms eksporto šalims, kaip trečiosioms šalims - Rusijai ir JAV, atiteko 12,9 proc. eksporto 2004 m. ir net 23,7 proc. 2014 m. Galima teigti, kad nors eksportas į pagrindines eksporto partneres (Rusiją, JAV) - trečiąsias šalis išaugo per 10 metų, beveik dvigubai, didžioji eksporto dalis, vis tik, atitenka didžiosioms eksporto partnerėms - ES narėms, t.y. 2004 m. - 56,1 proc. ir 2014 m. - 45,5 proc. Taigi, nors atrodo, kad trečiosios šalys įgauna daugiau reikšmės Lietuvos eksportui, tačiau pastaraisiais metais pasireiškęs Rusijos embargas, lėmė tai, kad Lietuvos eksportas į šią valstybę sumažėjo nuo 20 proc. 2014 m. iki 13,7 proc. 2015 m. (Statistikos departamentas, 2016). Ir nors Rusija išliko didžiausia eksporto partnere pagal užsienio prekybos apimtis, Lietuvos eksportuotojai yra priversti ieškoti naujų rinkų ir plėstis į jau esamas, kad galėtų išlaikyti ir didinti eksportą.

Dėl naujų rinkų radimo ir ėjimo į jas, yra reikalingos didelės laiko ir lėšų sąnaudos, todėl konkurencingumo kėlimo bendroje rinkoje klausimas ypač svarbus. Tam, kad panaikintų kylančią problemą, šalys turi sugebėti geriau konkuruoti bendrojoje rinkoje. Komisija mato kaip išeitį - imtis nacionalinių reformų darbo rinkos, švietimo, inovacijų ir kitose srityse, kurios turi įtakos verslo sąlygoms. Be to, svarbu pabrėžti, kad ir strategijoje „Europa 2020“ numatomas toks pats tikslas, bei tikima jo pasisekimu, kadangi valstybėse, kurios pritaikė struktūrines reformas, yra fiksuojamas atstatytas einamosios sąskaitos balansas.

Tam, kad rasti sprendimą, kokių struktūrinių reformų imtis Lietuvai, kad padidėtų eksporto apimtys, pagerėtų prekybos balansas, būtina tirti užsienio prekybos veiksnius (makro aplinkos

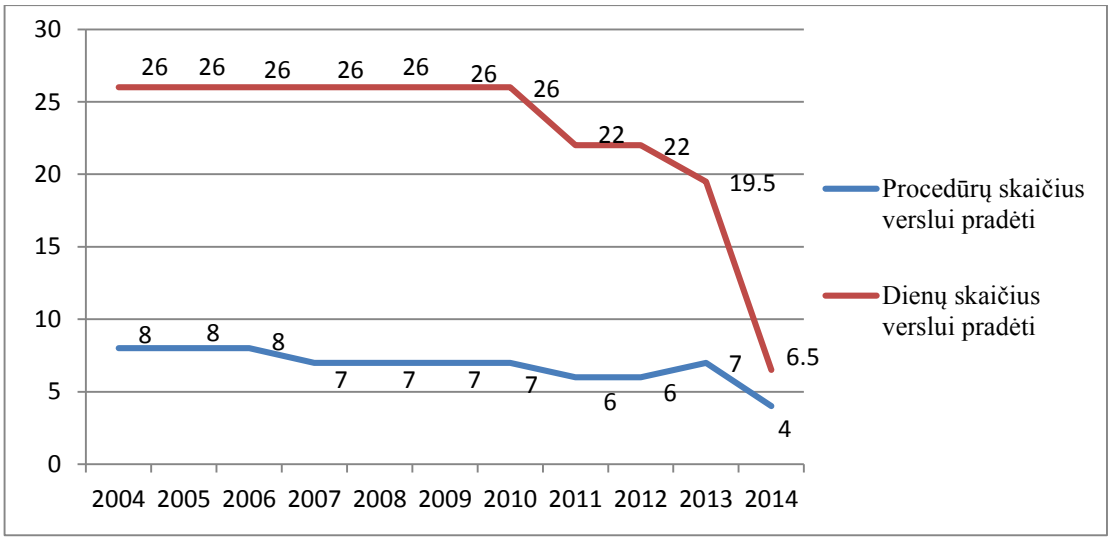
faktorius). Teorinėje dalyje teigiama, kad užsienio prekybos apimtims įtakos turi politiniai, teisiniai, ekonominiai, finansiniai, socialiniai, kultūriniai, technologiniai, infrastruktūriniai, ekologiniai ir kt. aplinkos faktoriai, kurie susiveda į užsienio prekybos veiksnius, kadangi buvimas ES, PPO nare suteikia vienodas sąlygas visoms narėms, užsienio prekybos plėtrai vidinės šalies sąlygos tampa esminėmis. Todėl, užsienio prekybos veiksnių kaitos analizė leidžia nustatyti pokyčių tempą ir suteikia galimybę prognozuoti ateities perspektyvas. Analizė naudinga ne tik valstybiniam sektoriui, priimant sprendimus dėl struktūrinių reformų, konkurencingumo didinimo, bet ir pavieniams verslams, ar klasteriams. Kadangi, organizacijos neegzistuoja vakuumo aplinkoje, visa verslo aplinka yra nuolat kintanti, todėl dėmesio telkimas į pokyčius yra būtinas. Makro aplinkos analizė atveria galimybę įvertinti šalies galimybes ir grėsmes, bei imtis reikiamų veiksmų. Todėl, pasinaudojus tokia analize, įmonės galėtų įvertinti, kurios makro veiksnių grupės turi didžiausią poveikį jų vykdomai veiklai, kurie pavieniai veiksniai veikia jų organizaciją, kurie svarbiausi dabar ir po keleto metų. Svarbiausia įmonėms suvokti, ką pokyčiai makro lygmeniu, reiškia organizacijai, identifikuoti pagrindinius struktūrinių pokyčių veiksnius savo pramonei, ar sektoriui. Pavyzdžiui, programinių įrangų kompanijoms daugiausia įtakos galimai turės pokyčiai technologinėje - inovacinėje aplinkoje, kas lems produktų inovacijas, arba senėjimą, tuo pačiu ir didesnes ar mažesnes užsienio prekybos apimtis. Žinoma, tai ne vienintelė galima aplinka, daranti poveikį tokioms kompanijoms. Jas, taip pat, paveiks pokyčiai politinėje - teisinėje ir ekonominėje - finansinėje aplinkose, nes jie turi įtakos rinkos sąlygoms. Taigi, kuomet organizacijos pasinaudotų makro aplinkos užsienio prekybos veiksnių analize galimybių ir grėsmių atžvilgiu, joms liktų tik atlikti vidinę - mikro analizę, kad įvertintų stiprybes ir silpnybes bei galėtų daryti strateginius pokyčius, didinti konkurencingumą ir plėtrą.

Lietuvos užsienio prekybos veiksnių pokyčių 2004-2014 m. vertinimas

Pateikti statistinių duomenų analizės rezultatai yra apibendrinti, pateikta išsami jų interpretacija. Analizuojant politinių - teisinių veiksnių grupės pokyčius 2004 - 2014 m. laikotarpyje, pavienius veiksnius galima analizuoti dviem pjūviais: 1) valdymo rodiklių pokyčius, susijusius su politiniu stabilumu, reguliavimo kokybe, balsavimu ir atskaitomybe, įstatymų laikymusi, valdžios efektyvumu ir korupcijos kontrole; 2) verslo pradėjimo rodiklių pokyčius, susijusius su procedūrų, dienų skaičiumi, kaina, kapitalu verslui pradėti. 5 priede pavaizduoti valdymo rodiklių pokyčiai 2004 - 2014 metų laikotarpyje. Kiekvieno atskiro rodiklio kaita atvaizduota apskaičiuotu procentiliu lyginant su visomis pasaulio šalimis (kuo rodiklis didesnis, tuo jis geriau išvystytas). Lyginant 6 rodiklius, visame analizuojamame periode Lietuvoje buvo geriausiai išvystyta reguliavimo kokybė, tuo tarpu prasčiausiai - korupcijos kontrolė. Galima įžvelgti bendrą tendenciją, kad visų rodiklių kitimas per 10 metų laikotarpį nebuvo didelis. Tik ženkliai pagerėjusi korupcijos kontrolė nuo 2007 m. iki 2014 m.

rodiklis padidėjo 10 procentilių. Kadangi, korupcijos kontrolė ir teorinėje dalyje įvardyta kaip viena esminiu šalies konkurencingumui, galima teigti, kad Lietuvos korupcijos kontrolė gerėja, tačiau dar išlieka viena didžiausių problemų Lietuvos valdymo sistemoje.

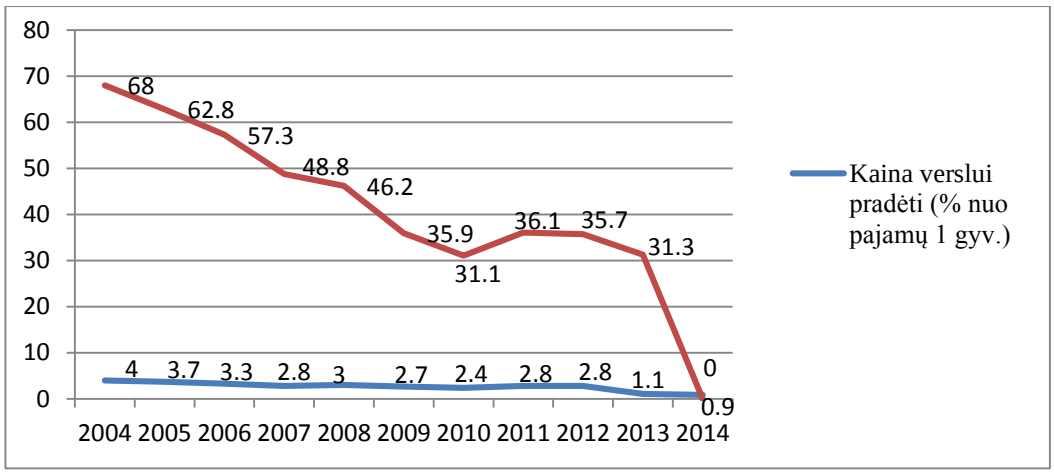
Žvelgiant į verslo pradėjimo rodiklių pokyčius 2004-2014 metų laikotarpyje, galima įžvelgti bendrą tendenciją (12 pav.) verslo pradėjimo palengvinimui nuo 2011 m. Iki 2011 m. verslui pradėti reikėjo net 26 dienų, tuomet 2011-2012 m. užteko 22 dienų, 2013 m. 19,5 dienų ir 2014 m. jau 6,5 dienos. Kaip žinoma, pagal naujausius prieinamus duomenis (2015 m.) Lietuvoje verslui pradėti pakanka 3,5 dienų. Taigi, galima matyti, kaip per pastaruosius 5 metus pagreitėjo verslo pradėjimas nuo 26 dienų iki 3,5 dienų. Taip pat, sumažėjo ir būtinų procedūrų skaičius, kad būtų galimas verslo įsteigimas. Nuo 8 procedūrų 2004 m. iki dvigubai mažiau - 4 procedūrų 2014 m. Be to, kaip žinoma, pagal naujausius prieinamus duomenis (2015 m.) Lietuvoje verslui įsteigti pakanka jau 2 procedūrų, taigi steigimo procesas per 11 metų palengvėjo net 4 kartus (nuo 8 iki 2 procedūrų).

Šaltinis: sudaryta darbo autorės pagal World Bank Group, Doing Business duomenis, 2016

12 pav. Dienų ir procedūrų verslui pradėti rodiklių pokyčiai 2004 - 2014 m. Lietuvoje (kiekis)

Iš 13 paveikslo galima pastebėti akivaizdų mokamo minimalaus kapitalo verslui pradėti mažėjimą analizuojamu laikotarpiu. Kai 2004 m. reikėjo 68 proc. nuo pajamų 1 gyv. minimalaus kapitalo verslui pradėti, 2010 m. reikalavimai sumažėjo daugiau nei perpus iki 31,1 proc. ir 2014 m. jau neprašoma įnešti nei trupučio pradinio kapitalo, kad sėkmingai pradėti veiklą. Analizuojant kainą verslui pradėti (išlaidos oficialioms procedūroms, teisiniams reikalavimams), galima įžvelgti, taip pat, kiek daugiau nei 4 kartų sumažėjimą nuo 4 proc. nuo pajamų 1 gyv. 2004 m. iki 0,9 proc. nuo pajamų 1 gyv. 2014 m.

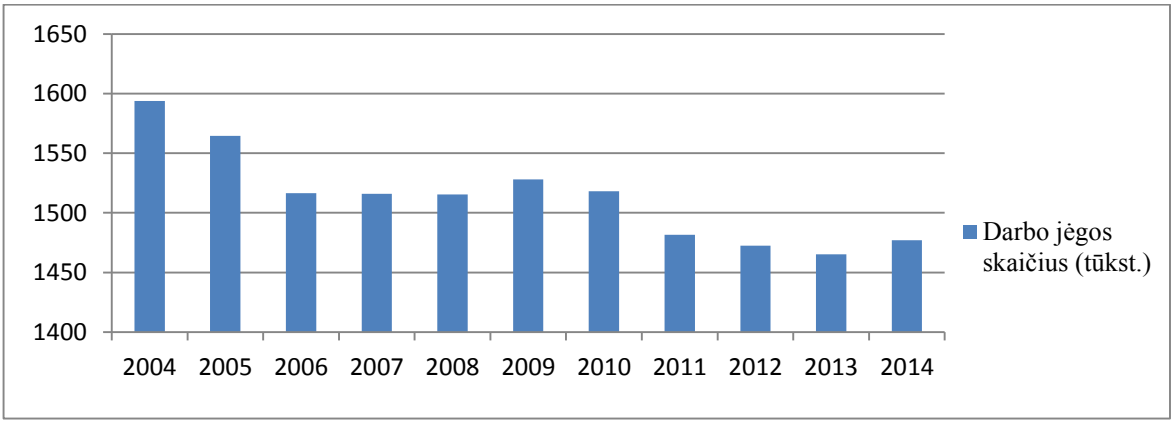

Šaltinis: sudaryta darbo autorės pagal World Bank Group, Doing Business duomenis, 2016

13 pav. Kainos ir minimalaus kapitalo verslui pradėti rodiklių pokyčiai 2004 - 2014 m. Lietuvoje (% nuo pajamų 1 gyv.)

Apibendrinant verslo pradėjimo rodiklių pokyčius, galima teigti, kad pastebimas visų rodiklių gerėjimas - palengvinimas verslui pradėti. Steigimo procesas palengvėjo 4 kartus, steigimo greitis daugiau nei 7 kartus, neliko minimalaus kapitalo reikalavimo ir procedūrų kaina sumažėjo 4 kartus. Tokie pokyčiai tik prisideda prie aktyvesnio verslo kūrimosi, didina galimybes didėti ir prekybos mastui.

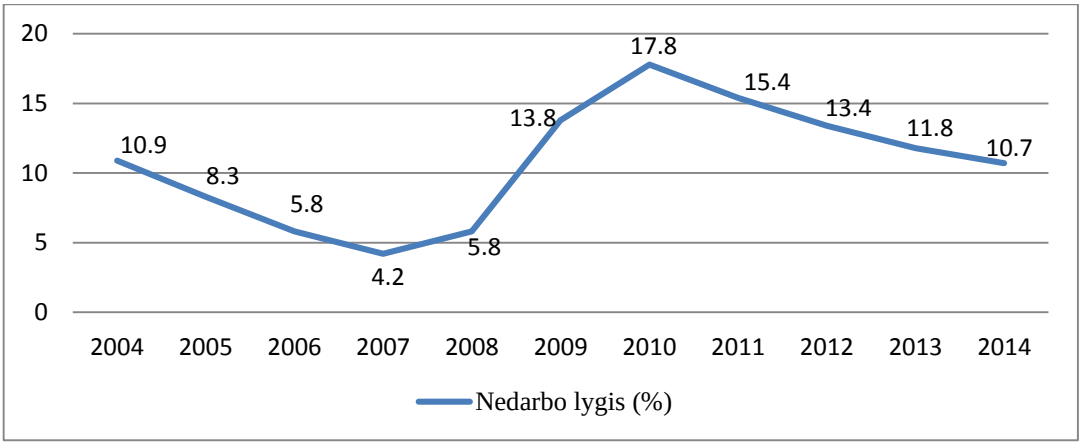
Analizuojant sociokultūrinių veiksnių grupės pokyčius, išryškėjo, kad darbo jėgos Lietuvoje analizuojamu laikotarpiu sumažėjo beveik 100 tūkst. nuo 2004 m. (1593,8 tūkst.) iki 2014 m. (1477 tūkst.) (žr. 14 pav.). Toks darbo jėgos praradimas įvyko dėl gyventojų emigracijos. Kadangi, 2004 m. atsivėrė ES sienos, nemaža dalis piliečių emigravo. Kita emigracijos banga ir darbo jėgos skaičiaus mažėjimas pastebimas po pasaulinės ekonominės krizės 2008 m., kai nuo 2009 m. 1528 tūkst. darbo jėgos sumažėjo iki 1465 tūkst. Apibendrintai galima teigti, kad abi darbo jėgos mažėjimo bangos sumažino po 70 tūkst. šalies darbuotojų. Toks pakankamai nemažas darbo jėgos praradimas prisideda neigiamai prie šalies konkurencingumo ir prekybos masto didėjimo.

Šaltinis: sudaryta darbo autorės pagal Lietuvos statistikos departamento duomenis, 2016

14 pav. Darbo jėgos skaičiaus pokyčiai 2004 - 2014 m. Lietuvoje (tūkst.)

Tuo tarpu, analizuojant nedarbo lygio pokyčius įžvelgiama aiški tendencija, kad Lietuvoje nedarbo lygis 2004 m. ir 2014 m. yra beveik vienodas (10,9 proc. ir 10,7 proc.) (žr. 15 pav.). Tačiau, būtina atkreipti į nedarbo lygio sumažėjimą po įstojimo į ES, kai 2007 m. buvo 4,2 proc. nedarbo lygis, kuris po 2008 m. pasaulio ekonominės krizės šoktelėjo daugiau nei 4 kartus iki 17,8 proc. Kadangi, pastaraisiais metais ekonominė situacija gerėja, galima tikėtis, kad per ateinančius tris metus Lietuvos nedarbo lygis vėl sumažėtų iki 4,2 proc. ribos, tuo labiau, žinant, kad kiek darbo jėgos prarasta, darbo vietų skaičius turėtų būti padidėjęs ir nedarbo problema išspręsta. Nedarbo lygis, neigiamai prisideda prie ekonomikos gerėjimo ir prekybos didėjimo, todėl šią problemą būtina spręsti.

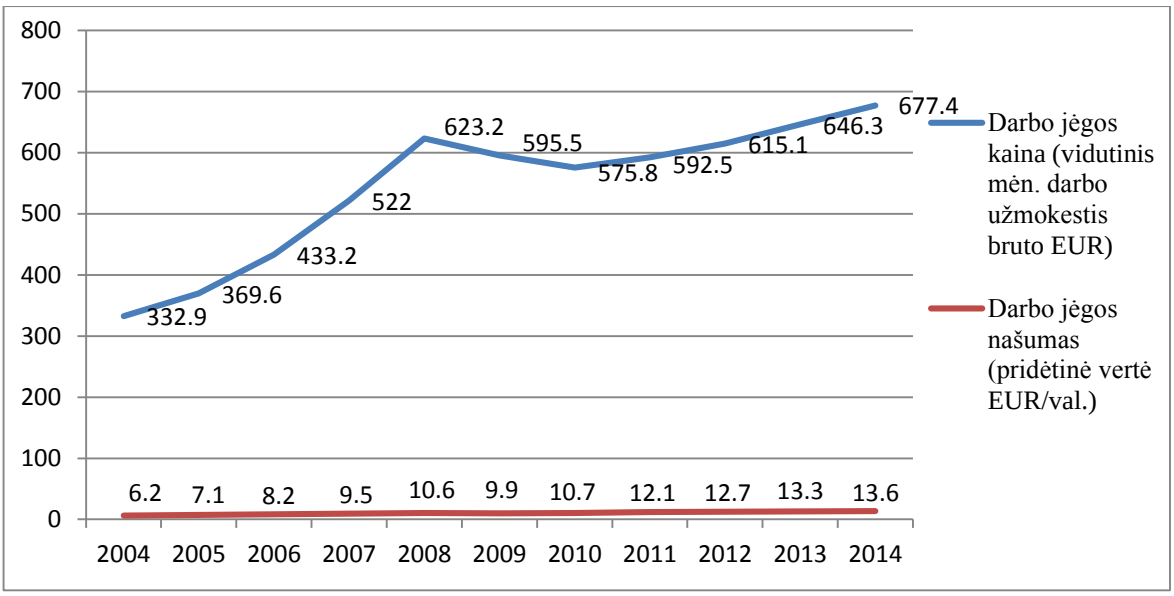

Šaltinis: sudaryta darbo autorės pagal Lietuvos statistikos departamento duomenis, 2016

15 pav. Nedarbo lygio pokyčiai 2004 - 2014 m. Lietuvoje (%)

Vieni iš svarbesnių veiksnių prekybos mastui yra darbo jėgos kaina ir našumas. Analizuojant šiuos du veiksnius (žr. 20 pav.) paaiškėjo, kad nuo 2004 m. iki 2008 m. tiek darbo jėgos kaina, tiek našumas padidėjo apie 1,7 karto. Tačiau, po pasaulio ekonominės krizės abu rodikliai sumažėjo. Po to sekęs augimas nebuvo toks ryškus kaip per 2004 - 2008 metų laikotarpį, tačiau darbo našumas didėjo šiek tiek daugiau (1,27 karto) nei darbo jėgos kaina (1,17 karto) 2010 - 2014 m. laikotarpyje.

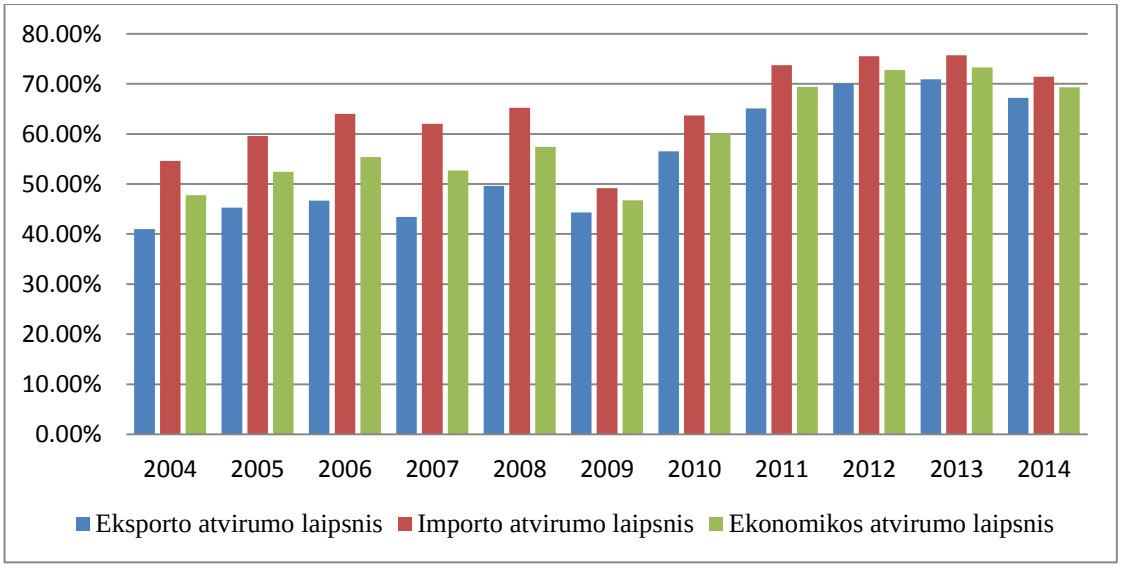
Apibendrinant, dėl didėjančio darbo našumo organizacijos, nemažindamos pelno ir nedidindamos kainų, gali padidinti darbo atlygį. Darbo našumui augant, didėja įmonių konkurencingumas, prekybos apimtys, o augant šalies ekonomikai, mažėja nedarbas. Įmonės norėdamos išsaugoti esamus darbuotojus, turėtų didinti atlyginimą ir nesiremti palyginamai nedidele darbo jėgos kaina ilguoju laikotarpiu. Darbo užmokesčio vidurkis Lietuvoje 4 kartus mažesnis nei ES vidurkis (Eurostat, 2014).

Šaltinis: sudaryta darbo autorės pagal Lietuvos statistikos departamento duomenis, 2016

16 pav. Darbo jėgos kainos ir darbo jėgos našumo pokyčiai 2004 - 2014 m. Lietuvoje

Analizuojant ekonominių-finansinių veiksnių grupę ir pirmąjį rodiklį - ekonomikos atvirumo laipsnį 2004 - 2014 m. laikotarpyje, verta pabrėžti, kad pasak Europos Komisijos, ekonomikai atsivėrus 1 proc. daugiau, darbo našumas padidėja 0,6 proc. Ekonomikos atvirumas arba šalies prekybos atvirumo matas apskaičiuotas eksporto ir importo atvirumo laipsnių sumos vidurkiu (žr. 17 pav.).

Šaltinis: apskaičiuota ir sudaryta darbo autorės pagal Lietuvos statistikos departamento duomenis, 2016

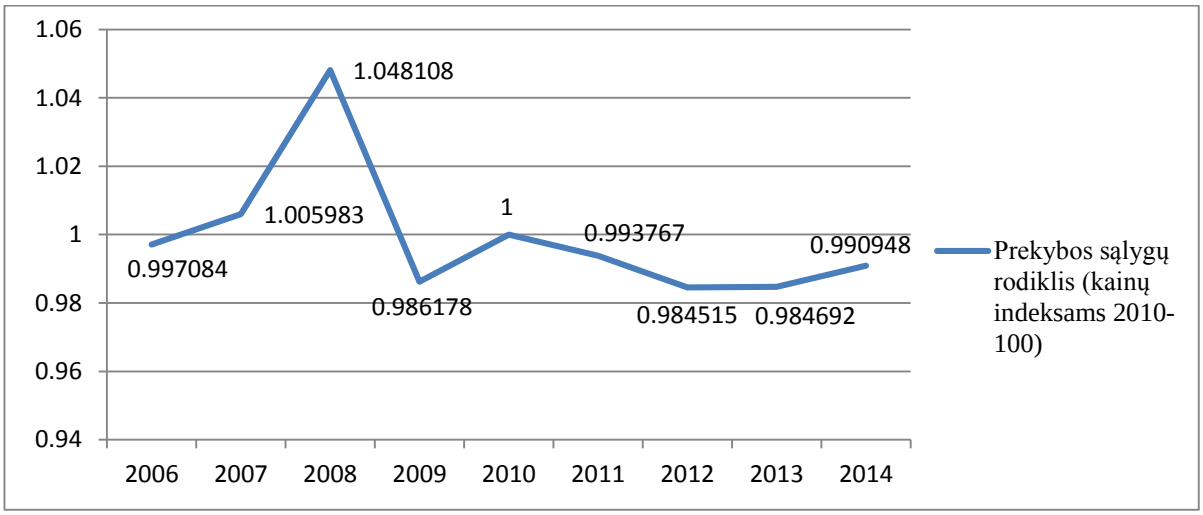
17 pav. Eksporto, importo ir ekonomikos atvirumo laipsnių pokyčiai 2004 - 2014 m. Lietuvoje

Analizuojamu 2004 - 2008 m. laikotarpiu Lietuva tapo ES nare ir tokio pilnaverčio statuso įgijimas padėjo sparčiai išplėsti prekybinius ryšius su ES valstybėmis, kadangi buvo panaikinti tarifiniai ir netarifiniai užsienio prekybos apribojimai. Šiuo laikotarpiu šalies ekonomikos (prekybos) atvirumas padidėjo nuo 47,80 proc. iki 57,40 proc. 2008 metais įvykusi pasaulinė finansų krizė turėjo

neigiamos įtakos Lietuvos užsienio prekybai ir Lietuvos ekonominei padėčiai. 2009 m. lyginant su 2008 m. ekonomikos (prekybos) atvirumas sumažėjo 10,65 proc., tai įvyko dėl užsienio prekybos apimčių ir šalies BVP mažėjimo (žr. 17 pav.). 2010 metais prasidėjęs užsienio rinkų atgavimas ir ryšių atnaujinimas, turėjo teigiamos įtakos Lietuvos užsienio prekybos atvirumui. Nuo 2010 m. iki 2013 m. ekonomikos atvirumas padidėjo 13,20 proc. Tačiau, nuo 2013 m. iki 2014 m. atvirumas ėmė mažėti, pastebimas 4 proc. sumažėjimas, galimai dėl prekybos apimčių sumažėjo, ką lėmė Rusijos embargas.

Apibendrinus galima teigti, kad Lietuvos užsienio prekybos apimtys nuolat didėjo, o tai kartu reiškia ir didėjantį atvirumą. Per analizuojamą laikotarpį atvirumas padidėjo 1,45 karto, nuo 47,80 proc. iki 69,30 proc. (žr. 17 pav.).

Mokslinėje literatūroje užsienio prekybos nauda šaliai yra įvertinama naudojant prekybos sąlygų rodiklį, kuris apskaičiuojamas kaip šalies eksporto kainų indekso ir importo kainų indekso santykis. Rodiklis padeda formuoti šalies užsienio prekybos politiką. Prekybos sąlygų rodiklio didėjimas rodo užsienio prekybos sąlygų gerėjimą bei patiriamą naudą iš užsienio prekybos ir šalies gyventojų gyvenimo lygio kilimą, o rodiklio mažėjimas rodo prekybos sąlygų blogėjimą ir gyvenimo lygio kitimo tendencijas.

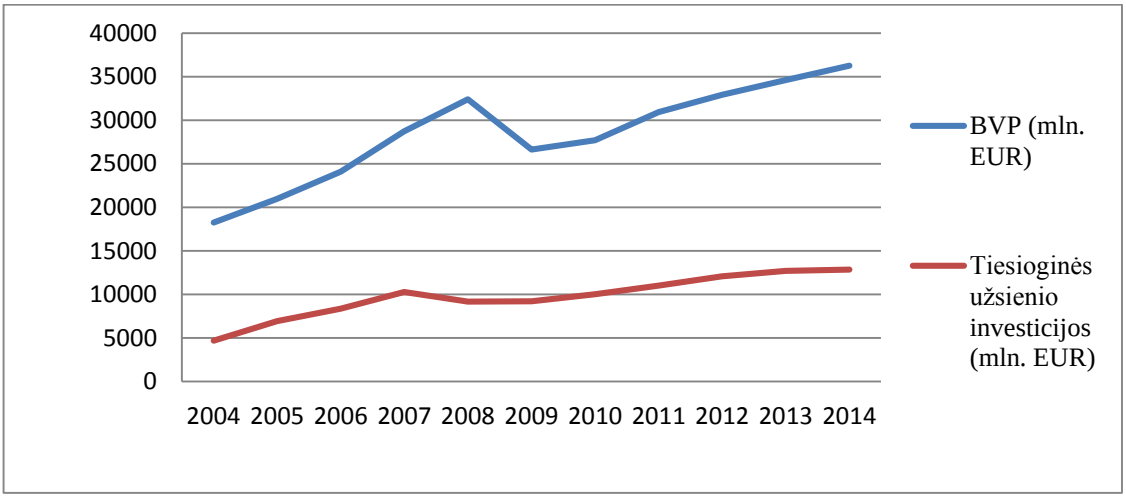
Šaltinis: apskaičiuota ir sudaryta darbo autorės pagal Lietuvos statistikos departamento duomenis, 2016

18 pav. Prekybos sąlygų rodiklio pokyčiai 2006 - 2014 m. Lietuvoje

Analizuojamu 2006 - 2014 m. laikotarpiu, atskaitiniais metais pasirenkami 2010 m. ir prekybos sąlygų rodiklis yra lygus 1, todėl kitų metų analizė vyks remiantis pokyčiais nuo ataskaitinių metų. Lyginant prekybos sąlygų rodiklio kitimo tendencijas, jis gerėjo po įstojimo į ES iki 2008 m., galima teigti, kad tuo metu, prekybos sąlygos buvo palankiausios prekybos atsivėrimui ir plėtojimui. Tačiau po 2008 m. pasaulinės finansų krizės, rodiklis, kaip ir prekybos apimtys ženkliai smuko (žr. 18 pav.), tai galima įvertinti kaip prekybos sąlygų blogėjimą, gyvenimo lygio prastėjimą. Nuo 2009 m. iki 2010 m. vėl pastebimas prekybos sąlygų gerėjimas. Nuo 2010 - 2013 m. prekybos sąlygų rodiklis nesmarkiai prastėjo, o nuo 2013 m. iki 2014 m. pastebimas nedidelis rodiklio gerėjimas, tačiau 2010-2014 m. rodiklis sąlyginai mažesnis už vienetą. Tai rodo, kad eksporto kainų indeksas yra mažesnis už

importo kainų indeksą dėl importuojamų prekių kainų ir apimties. Taigi, apskaičiuotas Lietuvos prekybos sąlygų rodiklis rodo, kad būtina didinti tiek atskirų prekių grupių, tiek bendras Lietuvos įmonių eksporto apimtis, ieškoti užsienio prekybos sąlygų gerinimo būdų.

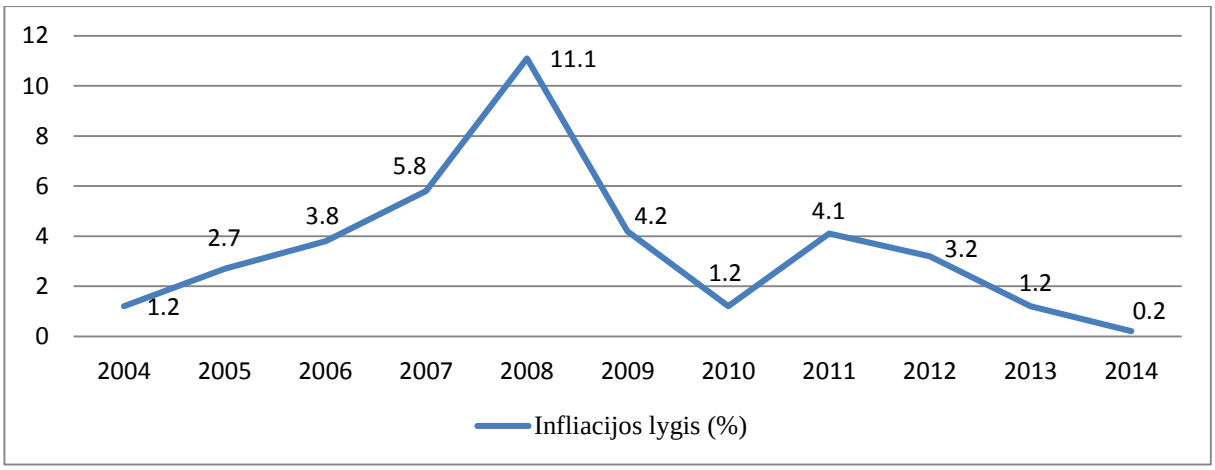
Tiriant BVP ir tiesioginių užsienio investicijų pokyčius Lietuvoje 2004 - 2014 m. laikotarpiu, pasitvirtina teorinėje dalyje pateiktas pastebėjimas, kad egzistuoja tiesioginių užsienio investicijų ir BVP srautų ryšis. Lietuvoje analizuojamu laikotarpiu BVP augimas ir TUI augimas yra beveik paralelinis (žr. 19 pav.). 2004 - 2007 m. tiek BVP, tiek TUI ženkliai auga, iki 2009 m. pastebimas mažėjimas, po to vėl augimas iki 2014 m., tik šalies BVP augimas kur kas smarkesnis, nei TUI (pastebimi sumažėję srautai). Apibendrinant, galima teigti, kad visu analizuojamu laikotarpiu, tiek BVP, tiek TUI augo. Nuo 2004 m. iki 2014 m. TUI išaugo 2,7 karto, o šalies BVP 2 kartus (žr. 19 pav.).

Šaltinis: sudaryta darbo autorės pagal Lietuvos statistikos departamento duomenis, 2016

19 pav. BVP ir tiesioginių užsienio investicijų pokyčiai 2004 - 2014 m. Lietuvoje (mln. EUR)

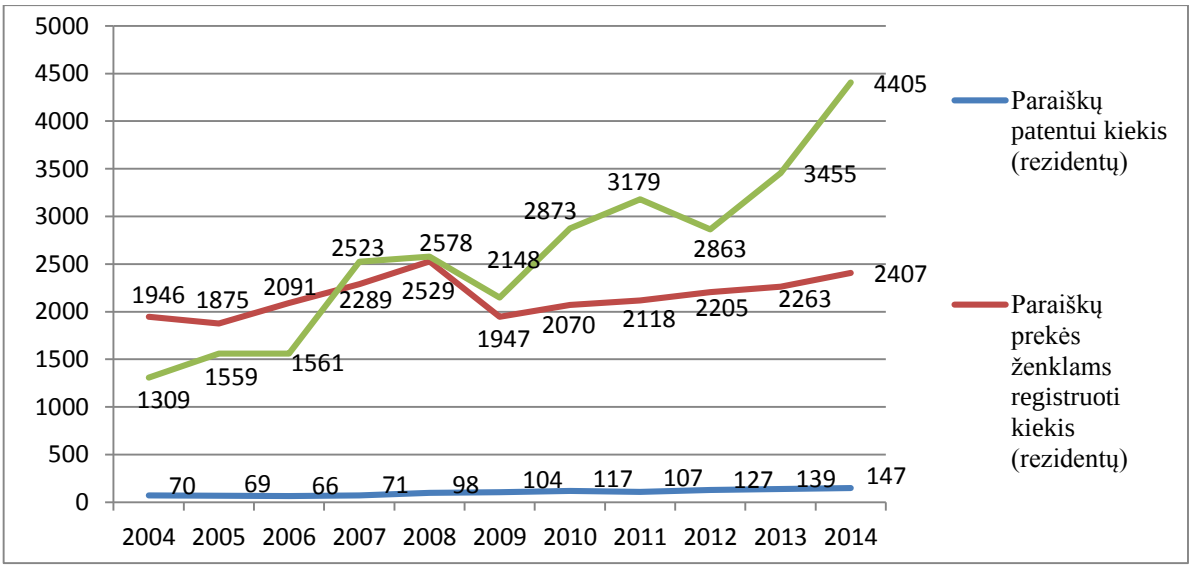
Šalia BVP ir TUI pokyčių analizės, būtina apžvelgti ir infliacijos pokyčius analizuojamu laikotarpiu 2004 - 2014m. Kaip teigiama teorijoje, brandžioje rinkoje sveika metinė infliacija bus 1-3 proc., o besivystančioje rinkoje normaliu reiškiniu galima laikyti 2-8 proc. metinį infliacijos lygį. Kadangi, Lietuvos rinką galima laikyti vis dar besivystančia, lyginant su brandžiomis Vakarų Europos valstybių rinkomis, infliacijos lygis gali būti kiek didesnis. Žvelgiant į 20 pav. išryškėja tendencija, kad po Lietuvos įstojimo į ES infliacija 2004 - 2007 m. kasmet didėjo iki 2 proc. Tačiau, 2008 m. pasiekė maksimalią 11,1 proc. infliacijos lygį, prie kurio padidėjimo, be abejonės prisidėjo ekonominė krizė. 2010 m. infliacijos lygis ir vėl pasiekė 2004 m. lygį 1,2 proc., kai ūkio aktyvumas ėmė atsigauti. Nuo 2011 m. infliacijos pakilimo iki 4,1 proc. vėlesniais metais infliacijos lygis mažėjo apie 1 proc. kasmet, kol pasiekė 0,2 proc. infliacijos lygį 2014 m. (žr. 20 pav.). Apibendrinant, galima teigti, kad esant didelei infliacijai šalyje, krenta perkamoji galia, o tai smukdo ūkį, tačiau nedidelė iki 2 proc. infliacija yra „sveika“ šalies ekonomikai, kadangi skatina konkurencingumą, todėl pastarųjų metų nedidelis infliacijos lygis neturi didelės įtakos prekybai.

Šaltinis: sudaryta darbo autorės pagal Eurostat duomenis, 2016

20 pav. Infliacijos lygio pokyčiai 2004-2014 m. Lietuvoje (%)

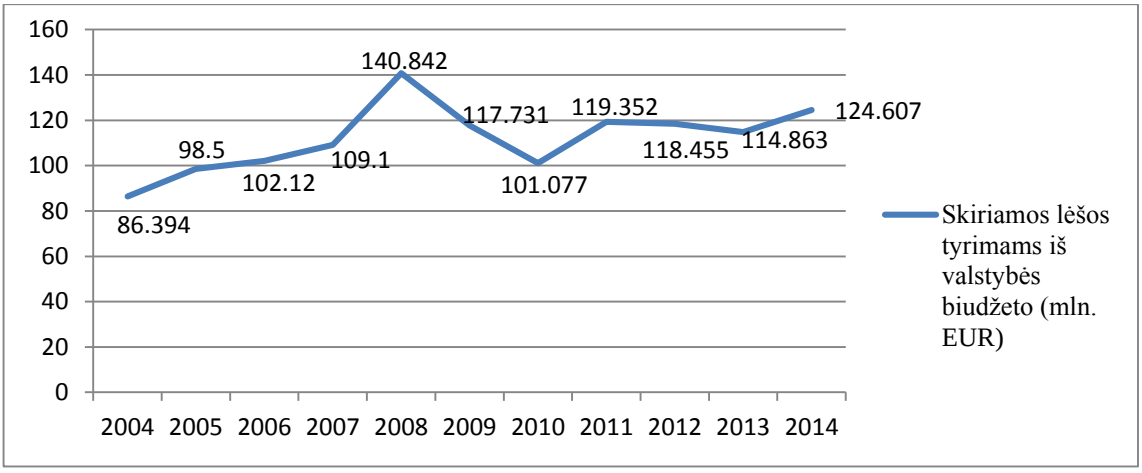
Analizuojant technologinių-inovacinių veiksnių grupės pokyčius, išryškėjo technologijų vystymosi rodiklių gerėjimo tendencijos (žr. 21 pav.). Per analizuojamą 2004 - 2014 m. laikotarpį paraiškų patentui kiekis išaugo kiek daugiau dvigubai (nuo 70 paraiškų per metus 2004 m. iki 147 paraiškų per metus 2014 m.). Tuo tarpu, paraiškų prekės ženklams registruoti kiekio augimas iki 2008 m. išaugo 1,3 karto, lyginant su 2004 m., po to sekė mažėjimas iki 2004 m. lygio 2009 m. (1947 paraiškos). 2009-2014 m. laikotarpyje prekių ženklų registravimo kiekis išaugo 1,2 karto, tačiau nepasiekė 2008 m. lygio. Kur kas didesni pokyčiai pastebimi mokslininkų (darbuotojų dalyvaujančių moksliniuose tyrimuose ir eksperimentinėje veikloje - MTEP) skaičiaus kitime. Nepaisant analizuojamu laikotarpiu mokslininkų skaičiaus augimo ir mažėjimo pokyčių, nuo 2004 m. buvusių 1309 darbuotojų iki 2014 m. 4405 darbuotojų, pastebimas 3,4 karto mokslininkų skaičiaus augimas.

Šaltinis: sudaryta darbo autorės pagal World Intellectual Property Organization ir Lietuvos statistikos departamento duomenis, 2016

21 pav. Paraiškų patentui ir prekės ženklams registruoti kiekio (pateiktų rezidentų) pokyčiai 2004 - 2014 m. Lietuvoje

Žvelgiant į skiriamų lėšų tyrimams iš valstybės biudžeto pokyčius, paaiškėjo, kad lėšų kiekis nuo 2004 - 2008 m. išaugo 1,6 karto (žr. 22 pav.). Nuo 2008 m. iki 2010 m. skiriamų lėšų kiekis nukrito 1,4 karto ir nuo 2010 m. iki 2014 m. pabaigos išaugo 1,2 karto. Galima daryti išvadą, kad valstybės skiriamų lėšų kiekis paskutiniais analizuojamais metais augo nedideliu tempu ir nesiekia prieš krizinio laikotarpio skiriamų lėšų apimčių, nors kiti analizuoti technologijų ir inovacijų rodikliai pakankamai ženkliai auga. Kaip teigiama teorijoje, pagerėjusios technologijos ir ekonominis augimas paeiliui yra linkę generuoti didesnę prekybą. Skirti daugiau lėšų tyrimams ir eksperimentinei veiklai būtina, kadangi technologija leidžia valstybei eksportuotojai turėti pranašumą prieš kitas valstybes, kadangi ji pateikia pranašesnį produktą, tokį, kurio kitos neturi, arba dėl technologijos galima sumažinti kainą. Kainos sumažinimas Lietuvoje jau pasireiškė transportavime, komunikacijoje (internetinės paslaugos), informacijos prieigoje. Taipogi, būtina pabrėžti, kad žvelgiant į prekybos modelius, technologiją būtų galima perduoti į partnerių kompaniją užsienyje, tačiau kartais technologijos perdavimas tam tikrai rinkai yra pernelyg brangus ir šaliai apsimoka tą technologiją naudoti vidaus rinkoje, kad pagamintų produkciją, o tada ją eksportuoti.

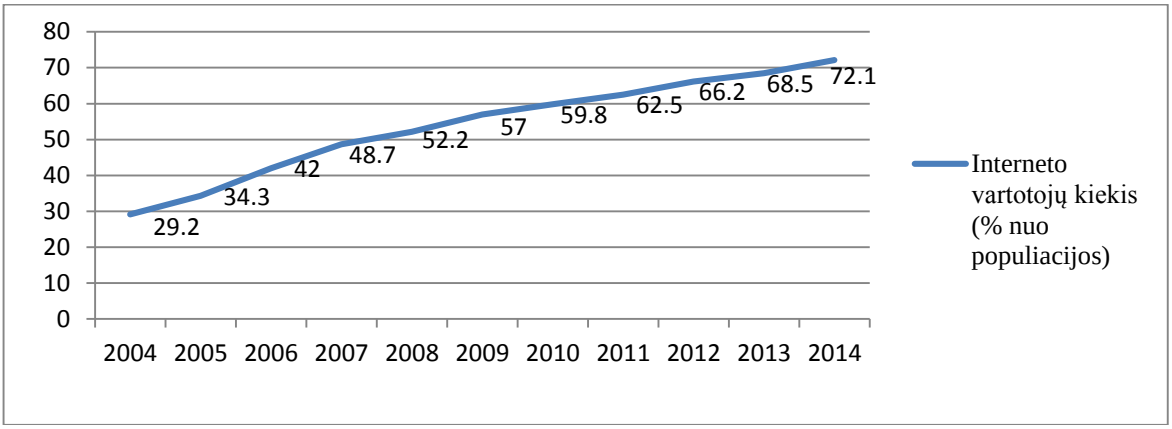

Šaltinis: sudaryta darbo autorės pagal Lietuvos statistikos departamento duomenis, 2016

22 pav. Skiriamų lėšų tyrimams iš valstybės biudžeto kiekio pokyčiai 2004 - 2014 m. Lietuvoje (mln. EUR)

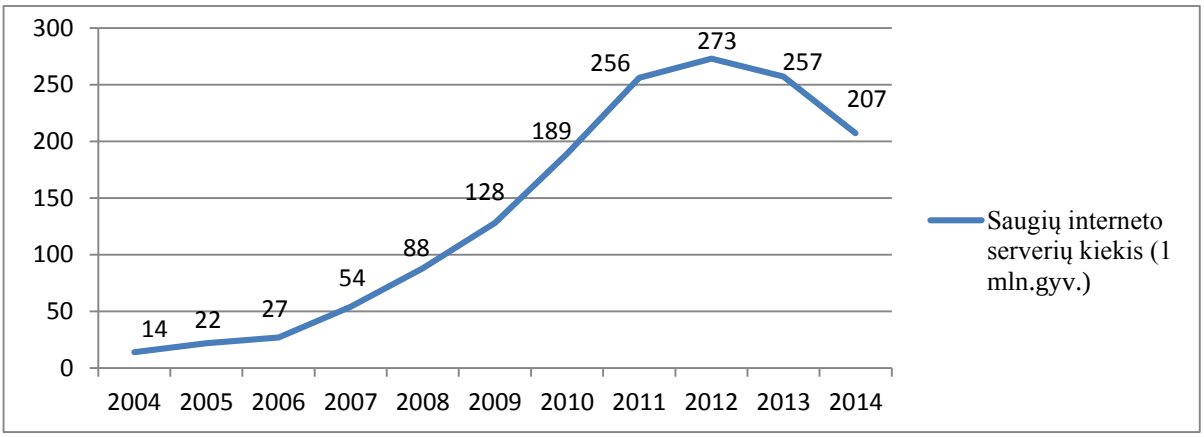
Analizuojant infrastruktūros veiksnių grupės rodiklių pokyčius paaiškėjo bendrai teigiamų tendencijų vystymasis (žr. 23-26 pav.). Interneto infrastruktūrą apibrėžia interneto vartotojų kiekis (% nuo populiacijos), kuris visu analizuojamu laikotarpiu didėjo nuo 2004 m. buvusio trečdalio populiacijos vartotojų skaičiaus (29,2 proc.) iki 2014 m. beveik trijų ketvirčių populiacijos (72,1 proc.) (žr. 23 pav). Taip pat, prie interneto infrastruktūros išsivystymo galima skirti saugių interneto serverių kiekį, nes tai parodo, koks šalies pajėgumas teikti internetines paslaugas. Analizuojamu laikotarpiu pastebimas didžiulis šio rodiklio pagerėjimas, nuo buvusių 14 saugių interneto serverių 2004 m. (1 mln. gyventojų), pastaraisiais 2014 m. skaičiuojama 207 serveriai (žr. 24 pav.). Pastebimas beveik 15 kartų augimas. Apibendrinant, galima teigti, kad interneto infrastruktūra ypač gerai vystėsi analizuojamu laikotarpiu Lietuvoje ir šis potencialas turėtų būti labiau išnaudojamas, kaip stiprios

technologinės infrastruktūros sfera, kurios dėka būtų vystoma aukštos pridėtinės vertės tarptautinė prekyba paslaugomis.

Šaltinis: sudaryta darbo autorės pagal Lietuvos statistikos departamento duomenis, 2016

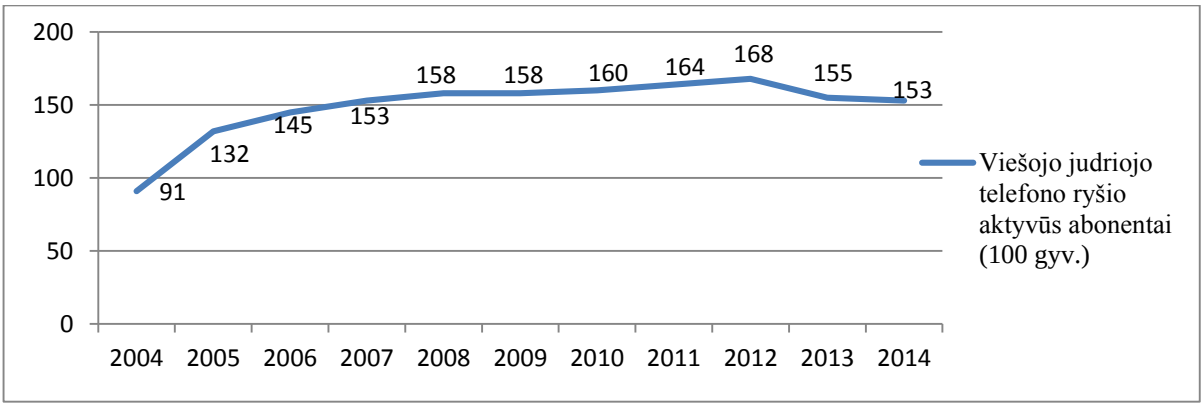
23 pav. Interneto vartotojų kiekio pokyčiai 2004 - 2014 m. Lietuvoje (% nuo populiacijos)

Šaltinis: sudaryta darbo autorės pagal World Bank duomenis, 2016

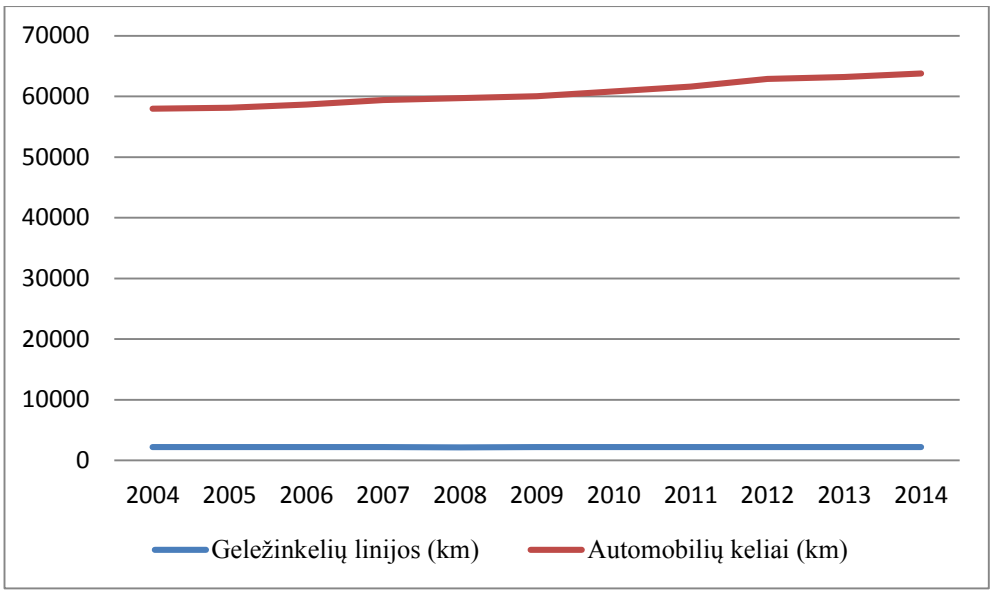
24 pav. Saugių interneto serverių kiekio pokyčiai 2004 - 2014 m. Lietuvoje (kiekis 1 mln. gyv.)

Tuo tarpu, analizuojamais metais augo ir viešojo judriojo telefono ryšio aktyvių abonentų kiekis. Kai 2004 m. buvo turima 91 abonentas 100 gyv., 2014 m. turima 153 abonentai 100 gyv. (žr. 25 pav.). Tokie skaičiai byloja apie ypač išvystytą telekomunikacijų infrastruktūrą, kuri gali būti, taip pat, sėkmingai panaudota tarptautinės prekybos mastui didinti.

Šaltinis: sudaryta darbo autorės pagal Lietuvos statistikos departamento duomenis, 2016

25 pav. Viešojo judriojo telefono ryšio aktyvių abonentų pokyčiai 2004 - 2014 m. Lietuvoje (kiekis 100 gyv.)

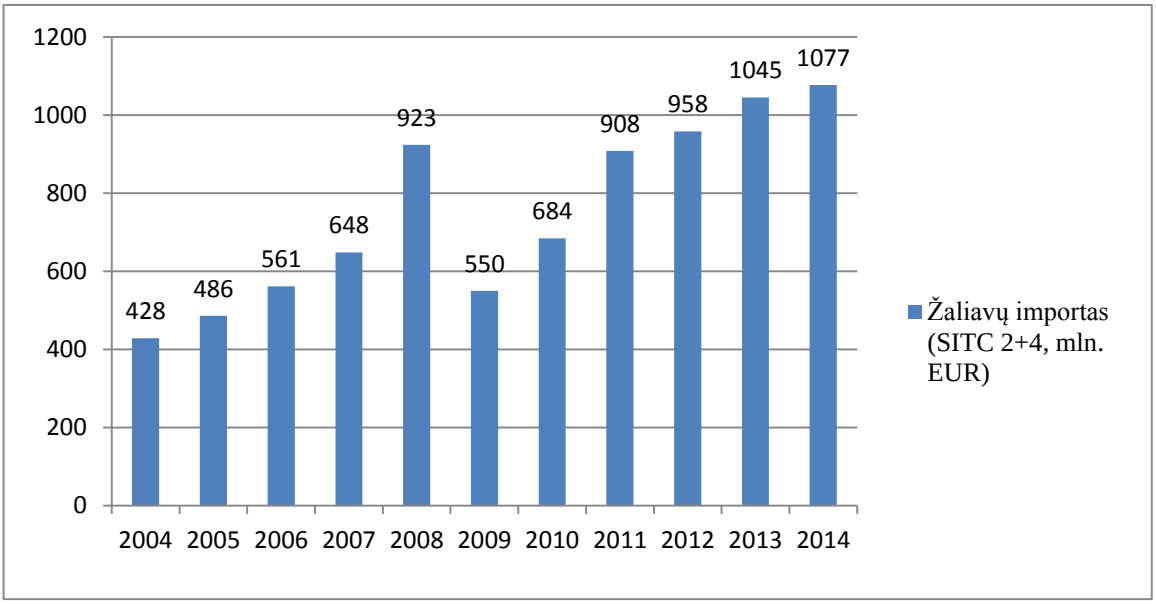

Šaltinis: sudaryta darbo autorės pagal Lietuvos statistikos departamento duomenis, 2016

26 pav. Geležinkelių linijų ir automobilių kelių pokyčiai 2004 - 2014 m. Lietuvoje (km)

Analizuojant automobilių kelių ir geležinkelių infrastruktūros pokyčius 2004-2014 m. laikotarpyje, galima teigti, kad išryškėjo bendra tendencija, kad pokyčiai šioje srityje nėra labai dideli. Jei automobilių kelių padidėjo 5796 km per visą laikotarpį, tai geležinkelių linijų sumažėjo 11 km 2004-2014 m. laikotarpyje (žr. 26 pav.). Lietuvai esant tranzitine šalimi, kelių infrastruktūros gerinimas turėtų būti vienas iš pirminių prioritetų, kuris atneša nemažai pridėtinės vertės tarptautinės prekybos atžvilgiu, kadangi Lietuvos teikiamų paslaugų pirmoje vietoje atsiduria būtent transporto paslaugos.

Analizuojant ekologinių veiksnių grupės rodiklių kaitą 2004-2014 m. laikotarpiu, analizuoti atskirai penki rodikliai. Pirmasis jų - žaliavų importo pokyčiai (SITC klasifikacijos 2 ir 4 sekcijos).

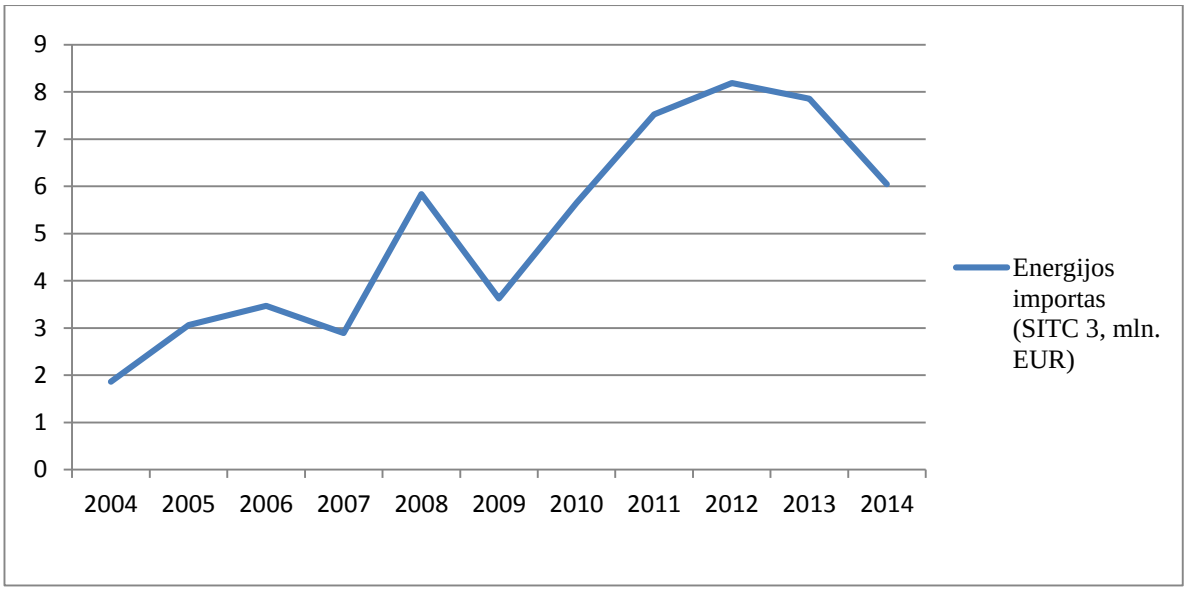

Šaltinis: sudaryta darbo autorės pagal Eurostat duomenis, 2016

27 pav. Žaliavų importo (SITC 2+4) pokyčiai 2004 - 2014 m. Lietuvoje (mln. EUR)

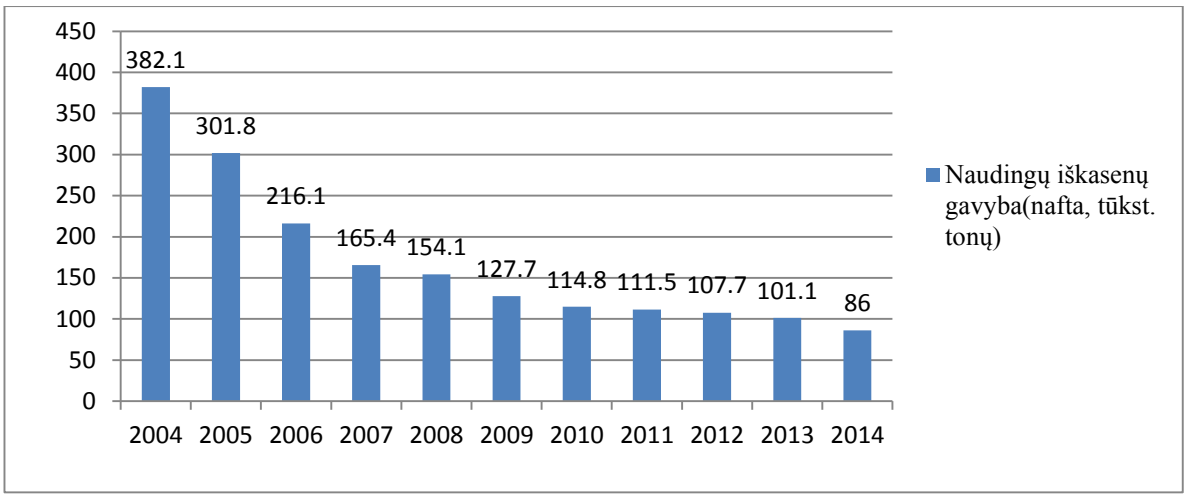
Kaip matoma 27 pav. žaliavų importas nuo 2004 m. iki 2008 m. išaugo 2,15 karto. Po finansų krizės - nukrito 1,6 karto 2009 m. Sekančiu laikotarpiu iki 2014 m. žaliavų importas tik augo ir per 2009-2014 m. laikotarpį išaugo beveik dvigubai. Tokie duomenys parodo pakankamai didelę Lietuvos priklausomybę nuo importuojamų žaliavų, kaip žinoma - mineralinės žaliavos sudaro daugumą importo. Taip pat, žinoma, kad didžioji dalis Lietuvos eksporto yra labiausiai priklausoma nuo tų žaliavų importavimo. Tai turi įtakos prekybos mastui, kadangi importuojama daugiausia žaliavų iš NVS valstybių, daugiausia Rusijos. Pakankamai brangus žaliavų importas kelia eksporto kainą, todėl Lietuvos prekyba tampa nekonkurencinga tarptautinėje erdvėje.

Energijos produktų importas analizuojamu laikotarpiu 2004-2008 m. augo trigubai (žr. 28 pav.). 2009 m. krito beveik dvigubai. Energijos importo dalies ženklus padidėjimas nuo 2010 metų lemtas Lietuvos sprendimo uždaryti antrą Ignalinos atominės elektrinės bloką 2009 m. pabaigoje. Pasak Lietuvos statistikos departamento, Lietuva ir toliau išlieka energetiškai priklausoma nuo importuojamo organinio kuro. Tai geriausiai atspindi energetinės priklausomybės rodiklis. Šis rodiklis 2014 m. sudarė 75,2 proc. ir vis dar gerokai viršija Europos Sąjungos vidurkį (53,2 proc. 2013 m.). 2014 m. didžiausią bendrųjų šalies kuro ir energijos sąnaudų dalį sudarė žalia nafta ir naftos produktai (35,9 proc.) bei gamtinės dujos (29,4 proc.). Todėl, neveltui, pastebima priešinga tendencija naftos gavyboje (žr. 29 pav.).

Šaltinis: sudaryta darbo autorės pagal Eurostat duomenis, 2016

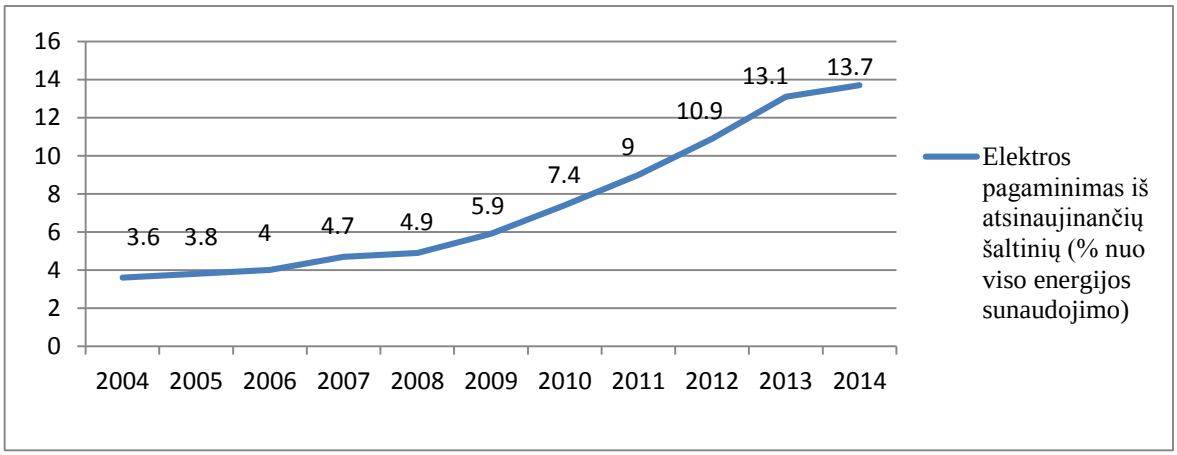
28 pav. Energijos importo (SITC 3) pokyčiai 2004 - 2014 m. Lietuvoje (mln. EUR)

Šaltinis: sudaryta darbo autorės pagal Lietuvos statistikos departamento duomenis, 2016

29 pav. Naudingų iškasenų gavybos (naftos) pokyčiai 2004 - 2014 m. Lietuvoje (tūkst. tonų)

Pagal strategiją „Europa 2020" atsinaujinančių energijos išteklių naudojimas yra vienas iš svarbiausių Europos Sąjungos energetikos prioritetų. Europos Sąjungos tikslas iki 2020 m. padidinti energijos iš atsinaujinančiųjų išteklių dalį galutiniame energijos suvartojime iki 20 proc. Lietuvos tikslas yra pasiekti 23 proc. Jau 2014 m. Lietuva buvo tik 0,1 procentinio punkto nuo šio tikslo ir šis rodiklis siekė 22,9 proc., o Europos Sąjungos šalių vidurkis sudarė 15 proc. O 2014 m. Lietuvai pavyko netgi pralenkti užbrėžtą tikslą ir rodiklis buvo lygus 23,86 proc. (Lietuvos statistikos departamentas, 2016). Žvelgiant į elektros energijos pagaminimo dalį atsinaujinančių energijos išteklių pagaminime, jis nuo 3,6 proc. 2004 m. išaugo iki 13,7 proc. 2014 m. - beveik 4 kartus (žr. 30 pav.). Energetinė nepriklausomybė ypač svarbi Lietuvai, norint įgauti daugiau konkurencingumo kitų valstybių atžvilgiu ir didinti prekybos apimtis.

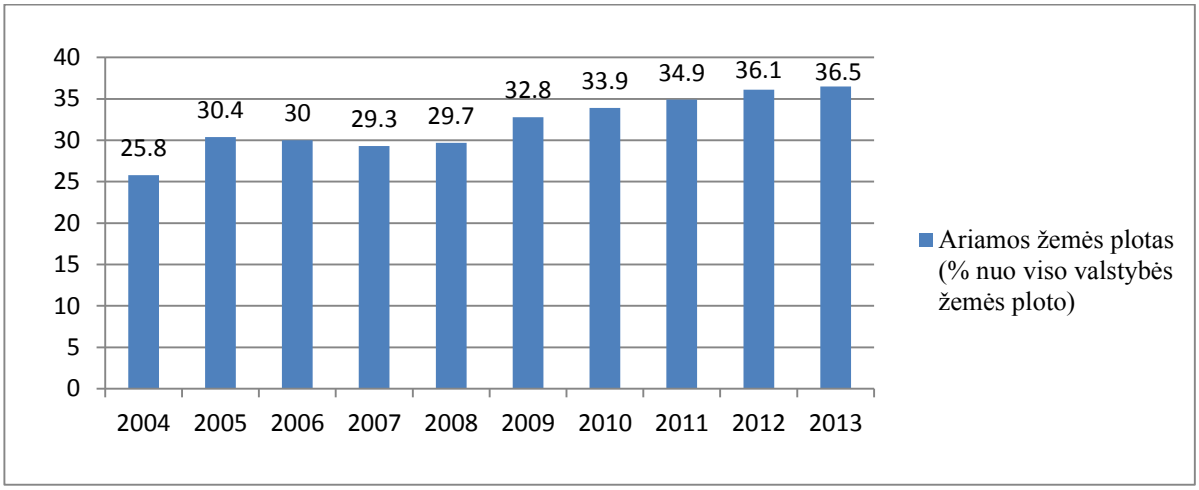

Šaltinis: sudaryta darbo autorės pagal Eurostat duomenis, 2016

30 pav. Elektros pagaminimo iš atsinaujinančių šaltinių pokyčiai 2004 - 2014 m. Lietuvoje

Tuo tarpu, ariamos žemės plotas Lietuvoje išaugo nuo 25,8 proc. 2004 m. iki 36,5 proc. 2014 m., t.y. beveik 10 procentų (žr. 31 pav.). Kadangi, pastebima teigiama koreliacija tarp šalies ariamos žemės ploto tenkančio vienam žmogui ir žemės ūkio eksporto, galima daryti išvadą, kad žemės ūkio

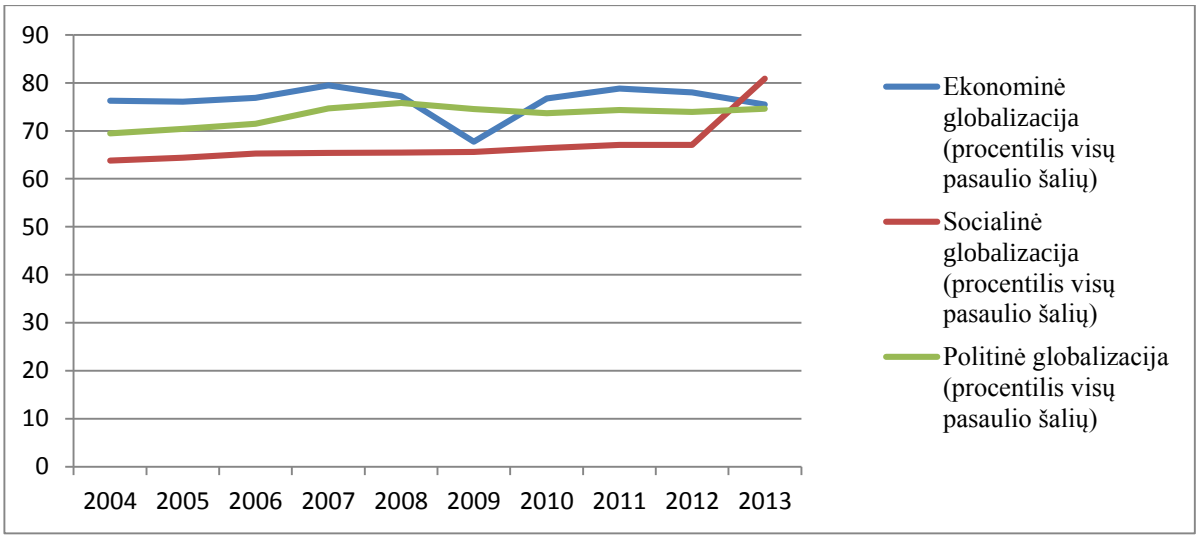
prekių eksportas į ariamos žemės trūkumu pasireiškiančias valstybes būtų protingas žingsnis Lietuvos eksporto didinimui.

Šaltinis: sudaryta darbo autorės pagal World Bank duomenis, 2016

31 pav. Ariamos žemės ploto pokyčiai 2004 - 2014 m. Lietuvoje (% nuo viso valstybės žemės ploto)

Analizuojant globalizacijos veiksnių grupės rodiklių kaitą, galima pastebėti tokias tendencijas: Lietuvoje socialinė globalizacija visu analizuojamu laikotarpiu gerėjo palaipsniui ir nuo 2012 m. pastebimas ženklus gerėjimas (13 procentilių); politinės globalizacijos ženklesnis gerėjimas pastebimas nuo 2006 m.; tuo tarpu, ekonominė globalizacija iki 2008 m. buvo labiausiai pažengusi lyginant su kitomis globalizacijos rūšimis, bet ją paveikė pasaulinė finansų krizė, tačiau nuo 2010 m. pastebimas ekonominės globalizacijos gerėjimas ir grįžimas į buvusią padėtį (žr. 32 pav.). Kadangi, žinoma, jog globalizaciją varantys į priekį veiksniai: technologinės inovacijos, nykstantys prekybos ir investicijų barjerai, auganti konkurencija, galima teigti, kad Lietuvoje visų rūšių globalizacija yra vykstanti ir pakankamai stipriai pasireiškianti. O stipresnis globalizacijos pasireiškimas visose trijose dimensijose duoda geresnių rezultatų tarptautinės prekybos atžvilgiu.

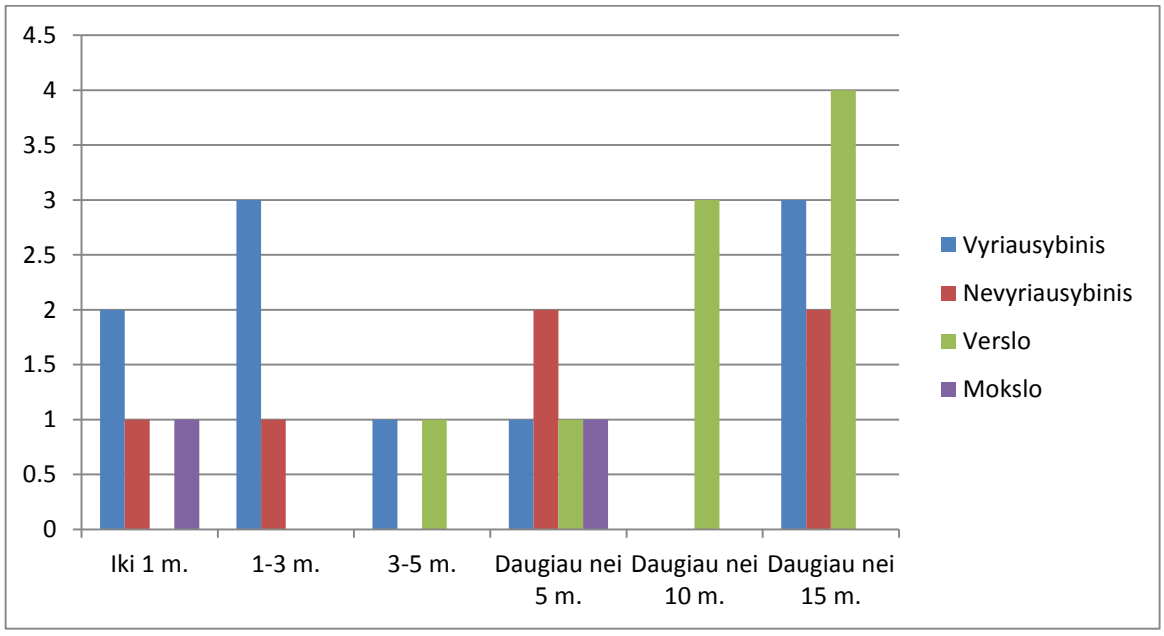

Šaltinis: sudaryta darbo autorės pagal KOF Index of Globalization duomenis, 2016

32 pav. Globalizacijos rodiklių pokyčiai 2004 - 2014 m. Lietuvoje (procentilis visų pasaulio šalių)

3.2. Ekspertinio tyrimo rezultatai

Iš viso apklausta 12 ekspertų, kurie šiuo metu dirba 3 skirtinguose sektoriuose: vyriausybiniame, nevyriausybiniame ir verslo. Tyrime dalyvavo 2 nevyriausybinio sektoriaus atstovai, 4 vyriausybinio ir 6 verslo sektoriaus atstovai. Siekiant profesionalaus prekybos sąlygų įvertinimo, buvo pasirinkti ekspertai, dirbantys svarbiose visuomenei struktūrose, priimantys svarius sprendimus visuomenės atžvilgiu. Visi ekspertai iš vyriausybinio sektoriaus - LR Seimo nariai, iš nevyriausybinio sektoriaus - dirbantys didelėse nevyriausybinėse organizacijose, iš verslo sektoriaus - dauguma konfederacijų nariai. Ekspertai atstovaujantys verslo sektorių turėjo dažniausiai virš 10 metų patirties, kai kurie virš 15 metų ir buvo dirbę kituose sektoriuose iki 3 metų. Nevyriausybinio sektoriaus ekspertai dirba savo srityje virš 5 metų. Vyriausybinio sektoriaus 2 atstovai dirba jame daugiau nei 15 metų, 1 atstovas - daugiau nei 5 metus, 1 atstovas iki 3 metų. Vyriausybinio sektoriaus atstovai, turintys mažiau nei 15 metų patirties vyriausybiniame sektoriuje, turi daugiau nei 10 metų patirties verslo sektoriuje. Taip pat, keletas ekspertų iš vyriausybinio sektoriaus turi patirties ir mokslo sektoriuje. Apibendrinant galima teigti, kad visi pasirinkti ekspertai turi sukaupę didžiulę patirtį savo atstovaujamuose sektoriuose, tačiau turi ir nemažai žinių apie kitas sritis (žr. 33 pav.), todėl gali profesionaliai vertinti užsienio prekybos veiksnių įtaką Lietuvos užsienio prekybos apimtims, vyriausybės vykdomą eksporto skatinimo politiką, numatyti ateities tendencijas ir įvertinti savo sektoriaus įtaką užsienio prekybos veiksnių grupėms.

Šaltinis: sudaryta darbo autorės pagal ekspertų apklausos rezultatus

33 pav. Ekspertų patirtis įvairiuose valstybės sektoriuose (kiekis)

Apklausoje dalyvavusių ekspertų nuomonių sutapimas vertintas Kendall konkordancijos koeficientu. Kuo koeficientas arčiau 1, tuo labiau nuomonės yra sutampančios ir suderintos. Buvo patikrintos ir kiekvienai veiksnių grupei iškeltos hipotezės:

H_0 - *ekspertų vertinimai yra prieštaringi* (konkordancijos koeficientas lygus nuliui);

H_1- *ekspertų vertinimai yra panašūs* (konkordancijos koeficientas nelygus nuliui).

Hipotezei tikrinti pasirinktas reikšmingumo lygmuo $\propto = 0{,}05$. Hipotezė apie koeficiento lygybę nuliui atmesta, kai $x^2_{(\propto,f)} > x^2_{krit}$. Vertinant ekspertų nuomonių sutapimą, prekybos veiksnius ir jų grupes nusakančios Kendall konkordancijos koeficiento W reikšmės bei hipotezėms patikrinti reikalingų kriterijų reikšmės pateiktos 15 lentelėje (skaičiavimų duomenys pateikti 6 priede).

15 lentelė. Prekybos veiksnių ir jų grupių Kendall W koeficiento ir hipotezių rezultatai

Prekybos veiksnių grupės	**W**	$\mathbf{x^2_{(\propto,f)}}$	$\mathbf{x^2_{krit}}$	**Pastabos**
Politinis stabilumas; balsavimas ir atskaitomybė; valdžios efektyvumas; reguliavimo kokybė; įstatymų laikymasis; korupcijos kontrolė; procedūrų skaičius verslui pradėti; dienų skaičius verslui pradėti; kaina verslui pradėti; minimalaus kapitalo dydis verslui pradėti.	0,478	51,62	16,919	Ekspertai gana sutartinai vertino veiksnius. H_0 hipotezė atmetama.
Darbo jėgos skaičius; nedarbo lygis; darbo jėgos kaina; darbo jėgos našumas.	0,766	27,576	7,815	Ekspertų nuomonės patikimai sutapo. H_0 hipotezė atmetama.
Ekonomikos atvirumo laipsnis; prekybos sąlygų rodiklis; BVP metinis augimas; infliacijos lygis; tiesioginės užsienio investicijos.	0,990	47,52	9,488	Ekspertų nuomonės beveik sutapo. H_0 hipotezė atmetama.
Paraiškų patentui kiekis; prekės ženklų registravimo kiekis; skiriamos lėšos tyrimams iš valstybės biudžeto; mokslininkų kiekis.	0,260	9,36	7,815	Ekspertų nuomonės patikimai, nors ir silpnai sutapo. H_0 hipotezė atmetama.
Interneto vartotojų kiekis; mobilaus tel. vartotojų kiekis; saugaus interneto serverių kiekis; geležinkelių linijos; automobilių keliai	0,434	20,832	9,488	Ekspertai gana sutartinai vertino veiksnius. H_0 hipotezė atmetama.
Žaliavų importo kiekis; ariamos žemės plotas; elektros pagaminimas iš atsinaujinančių šaltinių; energijos importas; naudingų iškasenų gavyba.	0,074	3,552	9,488	Ekspertai neturėjo vieningos nuomonės, todėl nustatomi vienodi svorio koeficientai. H_0 hipotezė patvirtinama.
Ekonominė globalizacija; socialinė globalizacija; politinė globalizacija.	0,250	6	5,991	Ekspertų nuomonės silpnai sutapo. H_0 hipotezė atmetama.

Šaltinis: sudaryta darbo autorės, 2016

Remiantis 12 ekspertų anketų rezultatų duomenimis, apskaičiuoti Lietuvos prekybos veiksnių ir jų grupių svorio koeficientai pateikti 16 lentelėje (skaičiavimų duomenys pateikti 7 priede). Remiantis ekspertiniu vertinimu, didžiausią įtaką Lietuvos užsienio prekybos apimtims turi sociokultūriniai veiksniai (0,157 balo), globalizacijos veiksniai (0,155 balo) ir ekonominiai-finansiniai veiksniai (0,154

balo). Šiek tiek mažesnę įtaką turi politiniai-teisiniai veiksniai (0,150 balo) ir infrastruktūriniai veiksniai (0,141 balo). Mažiausią įtaką iš lyginamų veiksnių, pasak ekspertų, turi technologiniai veiksniai (0,128 balo) ir ekologiniai veiksniai (0,115 balo).

16 lentelė. Lietuvos prekybos sąlygų įtakos prekybos mastui svorio koeficientai

Prekybos sąlygos	*Svorio koeficientas*
1. Politiniai-teisiniai veiksniai	**0,150**
1.1. Politinis stabilumas	0,109
1.2. Balsavimas ir atskaitomybė	0,099
1.3. Valdžios efektyvumas	0,101
1.4. Reguliavimo kokybė	0,111
1.5. Įstatymų laikymasis	0,113
1.6. Korupcijos kontrolė	0,117
1.7. Procedūrų skaičius verslui pradėti	0,094
1.8. Dienų skaičius verslui pradėti	0,086
1.9. Kaina verslui pradėti	0,090
1.10. Minimalaus kapitalo dydis verslui pradėti	0,080
2. Sociokultūriniai veiksniai	**0,157**
2.1. Darbo jėgos skaičius	0,271
2.2. Nedarbo lygis	0,211
2.3. Darbo jėgos kaina	0,241
2.4. Darbo jėgos našumas	0,277
3. Ekonominiai-finansiniai veiksniai	**0,154**
3.1. Ekonomikos atvirumo laipsnis	0,225
3.2. Prekybos sąlygų rodiklis	0,204
3.3. BVP metinis augimas	0,183
3.4. Infliacijos lygis	0,180
3.5. Tiesioginės užsienio investicijos	0,208
4. Technologiniai-inovaciniai veiksniai	**0,128**
4.1. Paraiškų patentui kiekis	0,245
4.2. Prekės ženklų registravimo kiekis	0,233
4.3. Skiriamos lėšos tyrimams iš valstybės biudžeto	0,258
4.4. Mokslininkų kiekis	0,264
5. Infrastruktūriniai veiksniai	**0,141**
5.1. Interneto vartotojų kiekis	0,197
5.2. Mobilaus tel. vartotojų kiekis	0,193
5.3. Saugaus interneto serverių kiekis	0,202
5.4. Geležinkelių linijos	0,202
5.5. Automobilių keliai	0,206
6. Ekologiniai veiksniai	**0,115**
6.1. Žaliavų importo kiekis	0,200
6.2. Ariamos žemės plotas	0,200
6.3. Elektros pagaminimas iš atsinaujinančių šaltinių	0,200
6.4. Energijos importas	0,200
6.5. Naudingų iškasenų gavyba	0,200
7. Globalizacijos veiksniai	**0,155**
7.1. Ekonominė globalizacija	0,351
7.2. Socialinė globalizacija	0,338
7.3. Politinė globalizacija	0,311

Šaltinis: sudaryta darbo autorės, 2016

Atliekant politinių-teisinių veiksnių vertinimą, ekspertų nuomonės pasiskirstė statistiškai palyginamai panašiai (žr. 16 lentelė). Užsienio prekybos apimtims didžiausią įtaką daro korupcijos

kontrolė (0,117 balo), įstatymų laikymasis (0,113 balo), reguliavimo kokybė (0,111 balo), bei politinis stabilumas (0,109). Kadangi, korupcijos kontrolė teorijoje pateikiama kaip ypač svarbus veiksnys užsienio prekybos apimčių didėjimui, galima teigti, kad tai tikrai turi tam didelės įtakos. Jeigu, korupcijos lygmuo Lietuvoje būtų mažesnis, tikėtina, kad būtų gaunama daugiau pajamų iš šešėlinės ekonomikos pusės, tuomet ir užsienio prekybos apimtys būtų didesnės. Įstatymų laikymasis glaudžiai susijęs su korupcijos lygiu, todėl šis veiksnys svarbus, norint turėti skaidrią ekonomiką ir užsienio prekybą. Reguliavimo kokybė susijusi su įstatymų laikymusi, politine ir teisine sistema. Kuo reguliavimo kokybė geresnė, kalbant apie muitinių veiklą, įstatymų pakeitimus-palengvinimus verslui, tuo labiau bus plėtojama užsienio prekyba ir galimai išaugs jos apimtys. Kalbant, apie politinį stabilumą, jis ypač svarbus ir turintis didelę įtaką užsienio prekybos mastui, kaip ir teigiama teorinėje dalyje, tik esant stabiliai valstybei, galima tikėtis gerų santykių su kitomis valstybėmis, eksporto partnerėmis, investuotojais, tiekėjais. Esant politinio stabilumo svyravimams, kinta ir visos kitos užsienio prekybos sąlygos, kadangi žaliavų tiekėjai gali nenorėti tiekti prekių nepatikimai valstybei, investuotojai gali dvejoti dėl investicijų didinimo ir apskritai vykdymo, eksporto partneriai gali paskelbti embargą ir pan. Politinis stabilumas yra kintantis dėl politinių procesų, tačiau turi ypač reikšmingą įtaką ekonominiams, užsienio prekybai. Kiek mažesnę įtaką užsienio prekybos apimtims turinčius veiksnius, ekspertai nurodė šiuos: valdžios efektyvumas (0,101 balo), balsavimas ir atskaitomybė (0,099 balo), procedūrų skaičius verslui pradėti (0,094 balo), kaina verslui pradėti (0,090 balo). Apibrėžiant valdžios efektyvumą, jo įtaką reikėtų suvokti, kaip viešųjų paslaugų kokybę, valstybės tarnybos efektyvumą, nepriklausomybę nuo politinio spaudimo, politikos formavimo ir vykdymo kokybę, vyriausybės patikimumą, atliekant funkcijas. Todėl, valdžios efektyvumas, pasak ekspertų turi didelę įtaką užsienio prekybos apimtims. Kalbant, apie balsavimo ir atskaitomybės svarbą, turima omenyje piliečių galimybes balsuoti, renkant valdžią, taip pat, išrinktos valdžios atskaitomybę už nuveiktus darbus. Šis veiksnys svarbus užsienio prekybos mastui, žvelgiant iš įstatymų priėmimo, pasitikėjimo valdžia pusės. Tik piliečiams nusprendus, ką deleguoti į aukščiausius valdžios organus, galima tikėtis teigiamų pokyčių įstatymų priėmime, kurie palengvintų verslo vykdymą, ji skatintų. Be to, nesant valdžios atskaitomybės, informacijos perdavimo apie nuveiktus darbus, mažės pasitikėjimas valdžia, kas lems tai, kad gali kilti verslo struktūrų nepasitenkinimas, streikai ir politinio stabilumo sutrikdymas. Apžvelgiant procedūrų skaičiaus verslui pradėti svarbą, galima pastebėti, kad ekspertų vertinimas yra tarp vidutiniškos įtakos ir didelės. Kadangi, vertinimas atliekamas 2016 m., pasak naujausių Doing Business 2015 m. tyrimo duomenų, procedūrų skaičius verslui pradėti sumažėjo iki 2. Taigi, galima teigti, kad procedūrų skaičius pradėti naujam verslui turi vidutiniška įtaką užsienio prekybos apimtims. Šiuo metu, naujas verslas gali jau po 2 procedūrų pradėti verslą ir eksportą bei prisidėti prie užsienio prekybos masto augimo, tačiau, jei procedūrų skaičius išaugtų, būtų apsunkinama verslo pradžia ir galimai mažiau piliečių norėtų užsiimti tokia veikla. Tuo

tarpu, kainos verslui pradėti įtakos vertinimas taip pat yra tarp vidutiniškos ir didelės įtakos. Šis veiksnys svarbus, nes kuo mažesni mokesčiai įregistruojant verslą, tuo daugiau žmonių tuo užsiima ir didesnė tikimybė vykti didesniam užsienio prekybos eksportui. Mažiausią įtaką politinių-teisinių veiksnių grupėje ekspertai įžvelgė šiuose veiksniuose: dienų skaičius verslui pradėti (0,086 balo) ir minimalaus kapitalo dydis verslui pradėti (0,080 balo). Visiškai suvokiama, kodėl ekspertai šiems veiksniams skyrė mažiausiai įtakos, kadangi 2015 m. Doing Business duomenimis, Lietuvoje pradėti verslui reikia tik trijų su puse dienos (atlikti dviem procedūroms), bei nereikia įnešti visiškai jokio pradinio kapitalo. Todėl, šių veiksnių įtaka palyginimai yra vidutiniška. Kadangi, pastaruoju metu jie yra netrukdantys užsienio prekybos mastui didėti, o netgi skatinantys. Tačiau, jei teisinė sistema šiais klausimais pasikeistų, jų įtaka gali didėti.

Analizuojant sociokultūrinių veiksnių grupės įtaką šalies užsienio prekybai, išryškėjo, kad pavienių veiksnių įtaka palyginamai yra panaši (žr. 16 lentelę). Nors didžiausią įtaką turi darbo jėgos našumas (0,277 balo) ir darbo jėgos skaičius (0,271 balo), ne ką mažesnė įtaka atitenka darbo jėgos kainai (0,241 balo) ir nedarbo lygiui (0,211 balo). Sociokultūriniai veiksniai yra vieni esminių, kadangi jie apima darbo jėgos klausimą. Logiška, kad užsienio prekybos mastui, ekspertai įžvelgė didžiausią įtaką turinti darbo jėgos našumą, kadangi esant žymiai didesniam darbo našumui, per tą patį laiką galima pagaminti dvigubai daugiau eksportuojamos produkcijos ir vykdyti masto ekonomiją. Tačiau, kad būtų galima vykdyti masto ekonomiją, didinti gamybos apimtis, būtina atsižvelgti į darbo jėgos skaičių, kuris yra antras pagal įtaką sociokultūrinių veiksnių grupėje. Jeigu darbo jėgos skaičius ženkliai mažės - demografinių rodiklių pokytis: emigracija, gyventojų senėjimas, gimstamumo mažėjimas, nepakaks darbuotojų, kurie galėtų vykdyti didesnę gamybą, todėl mažės ir užsienio prekybos apimtys. Šalia einantis svarbus veiksnys - nedarbo lygis, kurį suponuoja reikiamų specialistų trūkumas, darbo vietų trūkumas. Čia ypač svarbu pabrėžti, jog Lietuvoje, kurį laiką pastebimas per didelis nereikalingų specialybių darbuotojų ruošimas, kadangi trūksta bendradarbiavimo tarp verslo ir mokslo sektorių, bei vyriausybinio sektoriaus, kurie vykdytų švietimo reformą ir pertvarkytų darbo sektorius, tuomet būtų išspręsta nedarbo problema ir būtų galima tikėtis efektyvesnės, spartesnės užsienio prekybos, ypač aukštos pridėtinės vertės produktuose, paslaugose. Kitas veiksnys - darbo jėgos kaina. Kadangi, žinoma, kad Lietuvoje darbo jėgos kaina palyginamai yra mažesnė, nei kitose ES šalyse, o darbuotojai yra kompetentingi, tai leidžia tikėtis didesnių užsienio investuotojų susidomėjimo, naujų įmonių steigimo, kas leidžia prognozuoti, taip pat, didesnį užsienio prekybos mastą. Tačiau, žvelgiant ilguoju laikotarpiu, žema darbo jėgos kaina ilgainiui augs ir toks valstybės pranašumas gali būti laikomas tik trumpuoju laikotarpiu.

Analizuojant ekonominių-finansinių veiksnių įtaką užsienio prekybai (žr. 16 lentelę), išryškėjo pagal ekspertų vertinimus, kad didžiausią įtaką turi ekonomikos atvirumo laipsnis (0,225 balo), tiesioginės užsienio investicijos (0,208 balo) ir prekybos sąlygų rodiklis (0,204 balo). Siejant ekspertų

įžvalgas su teorija, yra žinoma, kad kuo ekonomikos atvirumo laipsnis didesnis, tuo sėkmingiau užsienio prekyba įveikia socialinės plėtros ir nacionalinės ekonomikos uždavinius. Taip pat, teorijoje teigiama, kad kuo didesnės užsienio investicijos, tuo labiau auga užsienio prekybos mastas. Be to, teorijoje sakoma, kad prekybos sąlygų rodiklio didėjimas rodo užsienio prekybos sąlygų gerėjimą bei patiriamą naudą iš užsienio prekybos ir šalies gyventojų gyvenimo lygio kilimą, o rodiklio mažėjimas rodo prekybos sąlygų blogėjimą ir gyvenimo lygio kitimo tendencijas. Taigi, šiuos tris veiksnius galima laikyti ne be pagrindo turinčiais didžiausią įtaką ekonominių-finansinių veiksnių grupėje. Mažesnę įtaką, pasak ekspertų, turi BVP metinis augimas (0,183 balo) ir infliacijos lygis (0,180 balo). Tai galima paaiškinti tuo, kad šalies BVP pastaraisiais metais auga panašiu tempu, infliacija, taip pat, pasiekusi palyginamai žemą lygį. Todėl, šiuo periodu tai palyginamai neturi tokios didelės įtakos prekybos apimtims.

Analizuojant technologinių-inovacinių veiksnių grupės svarbą šalies užsienio prekybos apimtims, matoma, kad ekspertų vertinimai pasiskirstė statistiškai panašiausiai (žr. 16 lentelę). Pasak 12 ekspertų, užsienio prekybai vidutinišką įtaką turi: mokslininkų kiekis (0,264 balo), skiriamos lėšos iš valstybės biudžeto (0,258 balo), paraiškų patentui kiekis (0,245 balo) ir prekės ženklų registravimo kiekis (0,233 balo). Visi technologiniai-inovaciniai veiksniai vertinti panašiai, todėl, galima daryti išvadą, kad jie visi yra vidutiniškai svarbūs (vertinimų vidurkis tarp 1 ir 5 balų skalės, apytiksliai 3). Kadangi, technologiniai-inovaciniai veiksniai yra tokia grupė, kuri priklauso nuo daugiausia nuo mokslo sektoriaus, neturint švietimo pertvarkos, didesnių pokyčių greitu metu tikėtis nelabai galima. Tačiau, užsienio prekybos mastui turi įtaką, kiek yra pateikiama paraiškų patentui, kiek registruojama naujų prekės ženklų - kadangi, tai atneša naujas technologijas, didesnės pridėtinės vertės produktus, kuriuos galima eksportuoti. Paruoštų mokslininkų kiekis ir valstybės skiriamos lėšos tyrimams irgi leidžia teikti naujas paraiškas patentams bei kurti naujus prekės ženklus. Apibendrinant, galima teigti, kad technologiniai-inovaciniai veiksniai yra svarbus kintamasis užsienio prekybos apimtims, kuriam plėtoti reikalinga švietimo pertvarka, kuri leistų paruošti daugiau reikalingų mokslininkų, o jiems reikalinga didesnės lėšos iš valstybės, kad būtų galima užsiimti tyrimais ir kurti aukštos pridėtinės vertės produktus.

Analizuojant infrastruktūrinių veiksnių grupę, išryškėjo, kad ekspertų nuomonė, labai dažnai sutapo, todėl visi pavieniai veiksniai veiksnių grupėje yra turintys panašius svorius: automobilių keliai (0,206 balo), geležinkelių linijos (0,202 balo), saugaus interneto serverių kiekis (0,202 balo), interneto vartotojų kiekis (0,197 balo), mobilaus tel. naudotojų kiekis (0,193 balo) (žr. 16 lentelę). Ir nors suteikti svoriai panašus, vertinimų vidurkis rodo, kad ekspertų nuomone šie veiksniai užsienio prekybos apimtims turi labiau didelę, nei vidutinišką įtaką (visais atvejais virš 3,5 vertinimų vidurkio). Infrastruktūriniai veiksniai, kaip teigiama teorinėje dalyje, turi ženklią įtaką užsienio prekybos plėtrai. Investicijos į kelius, uostus, ar kitą transporto infrastruktūrą gali sustiprinti tarptautinę prekybą, kol

investicijos į informacijos ir komunikacijos technologijų infrastruktūrą gali įgalinti didžiulį skaičių šalių dalyvauti tarptautinėje prekyboje paslaugomis. Per laiką, priklausomai nuo kapitalo akumuliacijos augimo tempo susijusio su darbo jėgos augimo tempu, yra įmanoma investicijomis į infrastruktūrą ir ne infrastruktūros fizinį kapitalą (kaip mašinos, įrengimai) pakeisti santykinį pranašumą šalies, kuri jau ir taip pakankamai plačiai užsiima užsienio prekyba. Žvelgiant į Lietuvos atvejį, šalis šiuo metu yra pirmaujanti interneto išvystymu ir pajėgumu, todėl privaloma aktyviau išnaudoti komunikacinį potencialą ir teikti paslaugas užsieniui būtent internetu. Kalbant, apie kelių ir uostų infrastruktūrą, galima pastebėti, kad tokie pagerinimai, taip pat, ženkliai atsipirktų, kadangi Lietuva yra tranzitinė valstybė, galinti užsiimti visomis transporto rūšimis (keliai, geležinkeliai, oro ir vandens transportas). Todėl, būtina vystyti ir šią infrastruktūros dalį užsienio prekybos plėtrai.

Vykdant ekologinių veiksnių grupės vertinimo analizę, paaiškėjo kur kas didesnis ekspertų nuomonių išsiskyrimas (žr. 16 lentelę). Pagal Kendall konkordancijos koeficientą ir patikrintą nulinę hipotezę, prieita išvados, kad ekspertai neturėjo vieningos nuomonės dėl ekologinių veiksnių, todėl nustatomi vienodi svorio koeficientai. Vis dėl to, užsienio prekybos plėtrai įtakos turi energijos importas (0,200 balo) bei žaliavų importas (0,200 balo). Kadangi, yra žinoma, jog Lietuva yra stipriai priklausoma nuo kitų valstybių tiek energijos, tiek žaliavų importo klausimu, nelieka dvejonių, kodėl šie veiksniai ypač svarbūs užsienio prekybai. Kaip išeitį energijos importui, būtų galima siūlyti atsinaujinančių energijos šaltinių naudojimo vystymą, o išeitis žaliavų importui - intelektualaus kapitalo panaudojimas - aukštos pridėtinės vertės prekių ir paslaugų kūrimas, kurioms nereikia įprastinių žaliavų. Kiti vienodą įtaką turintys veiksniai - naudingų iškasenų gavyba (0,200 balo), ariamos žemės plotas (0,200 balo) ir elektros pagaminimas iš atsinaujinančių šaltinių (0,200 balo). Kadangi, Lietuva nėra turtinga naudingosiomis iškasenomis, turbūt, nelabai galima tikėtis šio veiksnio įtakos kitimo. Nemažai daliai ekspertų atrodo, kad ariamos žemės plotas ir elektros pagaminimas iš atsinaujinančių šaltinių nedaro didelės įtakos užsienio prekybos apimtims. Tai galima paaiškinti tuo, kad abu veiksniai yra ilgainiui nestipriai kintantys ir įtaka išlieka vienoda.

Analizuojant globalizacijos veiksnių grupės įtakos rezultatus (žr. 16 lentelė), išryškėjo tendencija, kad ekspertai beveik vienodai nurodė visų pavienių veiksnių didelę, arba labai didelę įtaką užsienio prekybos mastui: ekonominė globalizacija (0,351 balo), socialinė globalizacija (0,338 balo), politinė globalizacija (0,311 balo). Teorinėje dalyje, teigiama, kad globalizacija sudaro galimybes daugeliui įmonių internacionalizuoti veiklą, kartu didėja ir gamybos, kapitalo, paslaugų bei prekybos apimtis rinkose. Todėl, neatsiejamai visų trijų rūšių: ekonominė, socialinė, politinė globalizacija yra svarbus veiksnys užsienio prekybos plėtrai.

Eksporto skatinimo priemonių efektyvumo vertinimas

Eksporto skatinimas yra viena iš prioritetinių Vyriausybės ekonominės politikos veiklos sričių. „Tarp pagrindinių veiksnių, lemiančių Lietuvos eksporto plėtrą, yra valstybės vykdoma eksporto skatinimo politika ir palankių sąlygų eksportuotojams sudarymas – aktyviai išnaudojamos ES dvišalių ir daugiašalių laisvosios prekybos susitarimų teikiamos galimybės, ginami Lietuvos įmonių interesai užsienio valstybėse, išnaudojamos tarpvyriausybinių ekonominio bendradarbiavimo komisijų galimybės, rengiami aukšto lygio pareigūnų vizitai, verslo misijos ir pan.” (Lietuvos Respublikos Ūkio ministerija, 2014). Skatinant eksportą Ūkio ministerija, VšĮ „Versli Lietuva“ bei kitos valstybinės institucijos tiek iš nacionalinio biudžeto, tiek iš Europos Sąjungos struktūrinių fondų lėšų vykdo įvairias eksporto skatinimo priemones. Taikomos eksporto paramos priemonės turi būti suderintos su ES teisės aktais, kadangi ES griežtai riboja valstybės pagalbos priemones, kurios veikia prekybą tarp šalių. Sutartyje dėl ES veikimo nustatyta, kad valstybės narės arba iš jos valstybinių išteklių bet kokia forma suteikta pagalba, kuri, palaikydama tam tikras įmones arba tam tikrų prekių gamybą, iškraipo konkurenciją arba gali ją iškraipyti, yra nesuderinama su vidaus rinka, kai ji daro įtaką valstybių narių tarpusavio prekybai.

Lietuvos Respublikos Ūkio ministerija išskiria tokius Vyriausybės 2015 m. veiksmus, siekiant įvairinti Lietuvos eksportą ir sumažinti Lietuvos įmonių nuostolius dėl Rusijos Federacijos paskelbto kai kurių prekių importo iš Europos Sąjungos ir kitų užsienio valstybių draudimo, kaip: 1) Naujų verslo rinkų ir verslo partnerių paieška; 2) Finansinės priemonės; 3) Diplomatinės priemonės ir ekonominio atstovavimo užsienyje stiprinimas; 4) Kitos priemonės (žr. 8 priedą). Pažymima, kad priemonės bus finansuojamos iš nacionalinio biudžeto ir Europos Sąjungos paramos fondų lėšų (Lietuvos Respublikos Ūkio ministerija, 2015).

Todėl, penktuoju anketos klausimu, ekspertų buvo prašoma įvertinti Vyriausybės 2015 m. eksporto skatinimo politikos priemonių efektyvumą (duoti rangus priemonių efektyvumui, kai pati efektyviausia vertinama 1, o mažiausiai efektyvi vertinama 4). Pagal gautus rezultatus (žr. 17 lentelė), ekspertų nuomonės pakankamai skirtingai pasiskirsčiusios, kai kurie ekspertai davė keletui priemonių vienodus rangus. Toks duomenų išsidėstymas galimas dėl to, kad ekspertai yra dirbantys skirtinguose valstybės sektoriuose, be to, politikos priemonių vertinimas galėjo būti paveiktas skirtingo požiūrio į vykdomą vyriausybės politiką. Apibendrinus duomenis, gauti tokie rezultatai: efektyviausia priemonė - naujų verslo rinkų ir partnerių paieška. Kiek mažiau efektyvi - finansinės priemonės. Trečia pagal efektyvumą - diplomatinės priemonės ir ekonominio atstovavimo užsienyje stiprinimas. Mažiausiai efektyvi - kitos priemonės (darbo rinkos priemonės užimtumui; darbo santykių gerinimas; duomenų teikimas apie prekybą su muitų sąjungomis; prekybos pokyčių stebėjimas ir kt.).

17 lentelė. Lietuvos Vyriausybės 2015 m. eksporto skatinimo politikos priemonių efektyvumo vertinimas

Eksperto nr. / Eksporto skatinimo politikos priemonių grupės	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	Rangų suma	Rango vieta
Naujų verslo rinkų ir partnerių paieška	3	3	1	1	2	1	2	1	3	1	2	1	21	1
Finansinės priemonės	3	3	1	1	1	1	1	4	2	3	1	2	23	2
Diplomatinės priemonės ir ekonominio atstovavimo užsienyje stiprinimas	2	2	3	1	3	3	1	2	4	2	1	3	27	3
Kitos priemonės	4	3	3	1	4	4	1	3	1	4	2	4	34	4

Šaltinis: sudaryta darbo autorės, 2016

Lyginant su Vilpišausko (2004) sudarytu ir aprašytu ekonominės politikos eksporto skatinimo priemonių modeliu (žr. 9 lentelę), galima nesunkiai pritaikyti Lietuvos Vyriausybės 2015 m. veiksmų plano priemonių suskirstymą pagal politikos rūšis (žr. 18 lentelę).

18 lentelė. Lietuvos 2015 m. eksporto skatinimo ekonominės politikos priemonės

	Horizontaliosios	**Sektorinės (vertikaliosios)**
Vidaus politikos	Kitos priemonės	Finansinės priemonės
Užsienio politikos	Diplomatinės priemonės ir ekonominio atstovavimo užsienyje stiprinimas	Naujų verslo rinkų ir verslo partnerių paieška

Šaltinis: sudaryta autorės, adaptuota pagal Vilpišauską, 2004, p. 61

Remiantis anksčiau nagrinėtu Vilpišausko (2004) modeliu eksporto skatinimui, buvo išryškinta, kad sektorinės užsienio priemonės yra populiarios, nes tai susiję su informacijos apie užsienio rinkas rinkimu ir skleidimu. Pasitvirtina tai ir ekspertu vertinimu, kad šios priemonės yra efektyviausios. Tačiau, ne kiekviena įmonė gali nusipirkti surinktą informaciją, o laisvai prieinama informacija dažnai būna neatitinkanti įmonių poreikių, ar pernelyg paviršutiniška. Tai galima patvirtinti praktiškai, kadangi daugiausia priemonės - Naujų verslo rinkų ir verslo partnerių paieška, yra VŠĮ „Versli Lietuva“ vykdytojo kompetencijoje (žr. 8 priede), o įstaiga teikia tik dalines paslaugas nemokamai, ir išsami, naudinga informacija, rinkų tyrimai bei partnerių paieškų paslaugos yra tik iš šalies apmokamos ir daugeliui smulkių įmonių neįperkamos. Nors pagal ekspertų nuomones, antrą vietą pagal efektyvumą užima - finansinės priemonės, modelyje išskiriama, kad sektorinės vidaus ekonominės politikos priemonės (finansinės priemonės) yra ir netikslingiausios ir neefektyviausios iš visų, kadangi remiant tik tam tikras šakas, yra sustabdoma viso ūkio struktūra ir naudojami ištekliai iš

kitų ūkio šakų, kurios galėtų būti perspektyvios. Analizuojamu 2015 m. periodu finansinės veiksmų priemonės (žr. 8 priedas) strategiškai labiau skirtos įmonėms nukentėjusioms nuo Rusijos embargo, vadinasi, kitų valstybės sektorių įmonės dalinai irgi nukenčia, kadangi didesnis dėmesys skiriamas tik tam tikroms šakoms (maisto pramonė). Vienintelė teigiamai vertinama finansinė priemonė – investavimas į tyrimus ir plėtrą, kadangi tai atneša didesnę naudą visiems sektoriams bei visuomenei. Tai irgi galima pagrįsti, kadangi 2015 m. Vyriausybės veiksmuose yra išskiriama priemonė, kaip naujų rinkų paieška ir esamų plėtra.

Nors ekspertai nurodė, kad diplomatinės priemonės ir kitos priemonės yra mažiausiai efektyvios iš lyginamų (žr. 17 lentelė), teorinėje dalyje teigiama priešingai. Daugiausia dėmesio reikėtų skirti horizontaliosioms priemonėms (žr. 18 lentelė ir 8 priedas), šiuo atveju diplomatinėms priemonėms ir kitoms priemonėms. Kadangi šiomis priemonėmis yra daromas didžiausias poveikis mažiausiomis šalies biudžeto išlaidomis. Šios priemonės yra tikslingiausios sudarant vienodas sąlygas verslų plėtrai ir konkurencingumui.

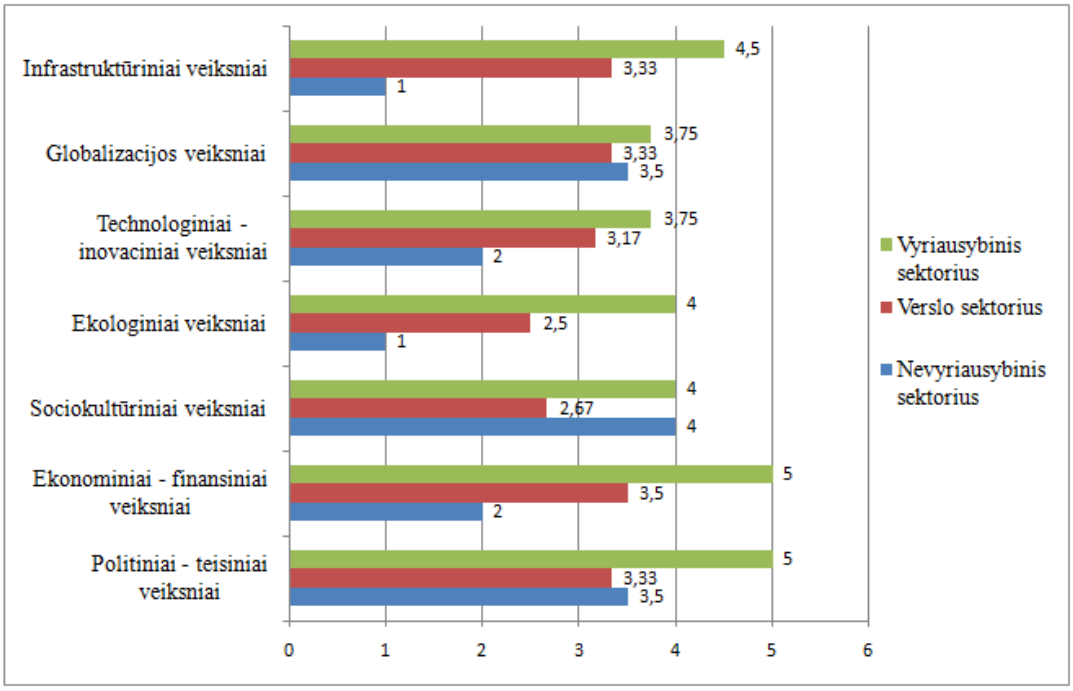
Apibendrinant, galima teigti, kad eksporto skatinimo priemonių efektyvumas turėtų būti apibrėžiamas išlaidų ir rezultatų pavidalu. Kadangi, buvo vertinama pastarųjų metų - 2015 m. eksporto skatinimo priemonės, rezultatų įvertinti objektyviai kol kas negalima. Nors ekspertų vertinimas ir teorinėje dalyje išdėstytas mokslininkų vertinimas nesutapo, galima svarstyti, kad mokslinis priemonių efektyvumo modelis tiesiog netinka dabartinės eksporto skatinimo politikos strategijai dėl patiriamo politinių aplinkybių - Rusijos embargo.

Tačiau, ilguoju periodu Vyriausybės eksporto rėmimo strateginius veiksmus galima tobulinti, kadangi naudojamos ES lėšos, tam tikrų projektų vykdymas numatomas Sąjungos rėmuose ir juos belieka adaptuoti valstybėje pagal numatytas ekonominio poveikio priemones. Kadangi, dalis priemonių yra finansuojama iš valstybės biudžeto, jas būtų galima paskirstyti tikslingiau, remiantis mokslininkų sudarytais modeliais ir analizėmis, investuoti daugiausia į tyrimus ir vystymą (tokių priemonių rasta ne daug 2015 m. veiksmų plane), kadangi tai atneša daugiausiai naudos visiems sektoriams ir valstybės užsienio prekybos plėtrai.

Valstybės sektorių įtakos prekybos veiksnių grupėms vertinimas

Šeštuoju klausimu, ekspertų prašoma įvertinti savo atstovaujamo sektoriaus įtaką užsienio prekybos veiksnių grupėms (nuo 1 iki 5, kai 1 įtaka visai nedidelė, o kai 5 įtaka labai didelė). Pagal gautus rezultatus (žr. 9 priede), nevyriausybinio sektoriaus ekspertų nuomonės labai panašios (2 ekspertai), vyriausybinio sektoriaus ekspertų nuomonės daugeliu atveju labai panašios (4 ekspertai), verslo sektoriaus ekspertų nuomonės kiek skiriasi, bet irgi panašios (6 ekspertai). Sektorių įtaka prekybos veiksnių grupėms atsispindi 34 paveiksle. Kaip matoma, infrastruktūriniams veiksniams didžiausią įtaką turi vyriausybinis sektorius (4,5 balo), kiek mažiau verslo sektorius (3,33 balo) ir visai

nedidelę įtaką, mano, turintys nevyriausybinio sektoriaus atstovai (1 balas). Globalizacijos veiksniams visi sektorių atstovai, mano, turintys panašiai vidutiniška įtaką: vyriausybinis (3,75 balo), kiek mažiau nevyriausybinis (3,5 balo) ir dar šiek tiek mažiau verslo (3,33 balo).

Šaltinis: Sudaryta darbo autorės pagal ekspertų apklausos rezultatus

34 pav. Valstybės sektorių įtaka prekybos veiksnių grupėms

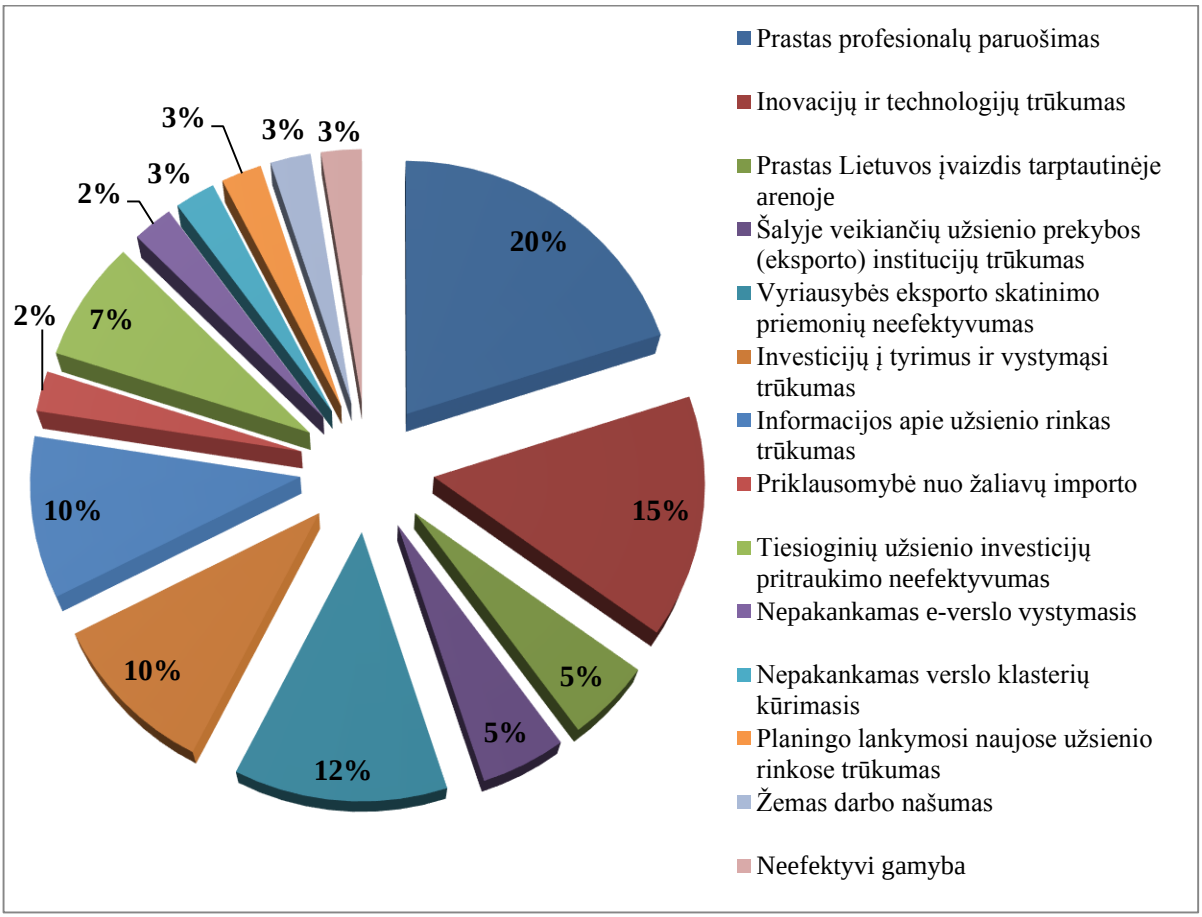
Technologiniams-inovaciniams veiksniams didelę įtaką turi vyriausybinis sektorius (3,75 balo), kiek mažesnę verslo (3,17 balo) ir nedidelę įtaką (2 balai) turi nevyriausybinis sektorius. Ekologiniams veiksniams didelę įtaką turi vyriausybinis sektorius (4 balai), kiek mažiau nei vidutinišką įtaką turi verslo atstovai (2,5 balo) ir visai nedidelę (1 balas) turi nevyriausybinis sektorius. Sociokultūriniams veiksniams vienodai didelę įtaką (4 balai) turi vyriausybinis ir nevyriausybinis sektoriai, kiek mažiau nei vidutinišką turi verslo sektorius (2,67 balo). Ekonominiams - finansiniams veiksniams labai didelę įtaką, mano, turintis vyriausybinis sektorius (5 balai), tarp vidutiniškos ir didelės įtakos, mano, turintis verslo sektorius (3,5 balo) ir nedidelę įtaką turi nevyriausybinis sektorius (2 balai). Politiniams-teisiniams veiksniams labai didelę įtaką turi vyriausybinis sektorius (5 balai), panašiai vidutinišką įtaką turi verslo ir nevyriausybinis sektoriai (atitinkamai 3,33 balo ir 3,5 balo).

Apibendrinant, galima teigti, kad sektorių įtakos pasiskirstymas maždaug atitinka teorinį ir stereotipinį suvokimą apie įtakos galias valstybėje. Daugiausia įtakos visoms prekybos veiksnių grupėms turi vyriausybinis sektorius, kadangi jis formuoja, priima įstatymus, politikos priemones ir vykdo jų kontrolę. Nevyriausybinis sektorius turi šiek tiek didesnę įtaką nei verslo sektorius trims iš septynių veiksnių grupių: globalizacijos veiksniams; sociokultūriniams veiksniams; politiniams-teisiniams veiksniams.

Bandant prognozuoti, kas laukia Lietuvos tarptautinės prekybos ateityje, ekspertai nurodė pagrindines kliūtis Lietuvos užsienio prekybos konkurencingumui per artimiausius dvejus metus (žr. 35 pav.). Nors ekspertų nuomonės pakankamai skirtingos šiuo klausimu, tačiau net penktadalis jų patvirtino, kad pagrindine kliūtimi bus prastas profesionalų paruošimas (mokslo ir verslo sektoriaus kooperacijos trūkumas). Kadangi, jau kurį laiką Lietuvoje yra pastebimas per didelis nepaklausių specialybių darbuotojų paruošimas, dažnai jauni profesionalai dirba ne pagal įgytą išsilavinimą, o kai kurie nesugeba susirasti darbo ir patenka į bedarbių gretas, arba emigruoja iš valstybės. Todėl, logiška teigti, kad neparuošiant tinkamų srities profesionalų, tai turi įtakos šalies užsienio prekybos konkurencingumo nedidėjimui, o esant prastam mokslo ir verslo bendradarbiavimui šios problemos per artimiausią 2 metų laikotarpį išspręsti nepavyks, todėl tai galima laikyti didele kliūtimi. Kita svarbia kliūtimi prekybos konkurencingumui 15 proc. ekspertų išskiria inovacijų ir technologijų trūkumą šalyje. Yra žinoma, kad Lietuva vis labiau tobulėja inovacijų ir technologijų srityje - pagal 2015 m. duomenis yra 37 vietoje iš 140 valstybių pagal inovacijas (World Economic Forum, 2015). Nors visumoje Lietuvos padėtis atrodo pakankamai gera, tačiau labai ne daug intelektinių produktų yra eksportuojama į kitas šalis, lyginant su kitomis prekybos grupėmis, todėl inovacijų ir technologijų kūrimo eksportui trūkumas per artimiausius 2 metus bus nemenka kliūtis.

Nemaža dalis ekspertų įžvelgia tokias kliūtis (žr. 35 pav.), kaip vyriausybės eksporto skatinimo priemonių neefektyvumą (12 proc. ekspertų), investicijų į tyrimus ir vystymąsi trūkumą (10 proc. ekspertų) ir informacijos apie užsienio rinkas trūkumą (10 proc. ekspertų). Kadangi, eksporto skatinimo priemonių parinkimą sprendžia vyriausybės atstovai, galima teigti, kad ekspertai mato tų priemonių neefektyvumo padarinius ir įžvelgia tai kaip kliūtį užsienio prekybos konkurencingumui. Šiuo atveju, tikslinga būtų peržiūrėti eksporto skatinimo priemones ir jas keisti, kad taptų efektyviomis. Tuo tarpu, investicijų į tyrimus ir vystymąsi trūkumas veda prie inovacijų ir technologijų trūkumo (anksčiau išskirtos kliūties) pasireiškimo. Lietuva skiria iš valstybės biudžeto vos 1 proc. tyrimams ir vystymuisi, o tokios valstybės kaip Estija ar Danija skiria apie 1,8 proc. nuo savo biudžeto (Eurostat, 2016). Taigi, galima nesunkiai įžvelgti, kad valstybės išleidžiančios daugiau lėšų tyrimų sričiai, turės didesnį konkurencinį pranašumą užsienio prekybos atžvilgiu, kadangi padidės tikimybė sukurti daugiau technologijų ir inovacijų, kurios generuos didesnės pridedamosios vertės produktus ar paslaugas. Kita ekspertų įvardinta kliūtis - informacijos apie užsienio rinkas trūkumas, ypač svarbi, kadangi nežinant savo konkurentų (užsienio rinkų) sunku turėti pranašumą tarptautiniu lygmeniu. Informacijos trūkumo kliūtis tikrai išliks per artimiausius 2 metus, kadangi Lietuva neturi didelės, bendros, stabilios, verslui prieinamos duomenų bazės, kurioje būtų sutalpinta informacija apie galimybes užsienio rinkose, o jei tokia informacija ir yra, ji brangiai kainuoja ir ne kiekviena įmonė gali sau leisti pirkti rinkos tyrimus. Todėl, šią kliūtį galima laikyti esmine, kadangi visas tarptautinės

prekybos procesas ir konkurencingumo siekimas atsiremia į informaciją, kurios turint nepakankamai, negalima tikėtis greito augimo ir užsienio prekyboje.

Šaltinis: Sudaryta darbo autorės pagal ekspertų apklausos rezultatus, 2016

35 pav. Kliūtys užsienio prekybos konkurencingumui per artimiausius dvejus metus (proc.)

Kiek mažesnė dalis ekspertų įžvelgia ir kitas galimas kliūtis tarptautinės prekybos konkurencingumui (žr. 35 pav.): tiesioginių užsienio investicijų pritraukimo neefektyvumas (7 proc.); prastas Lietuvos įvaizdis tarptautinėje arenoje (5 proc.); šalyje veikiančių užsienio prekybos (eksporto) institucijų trūkumas (5 proc.). Tiesioginių užsienio investicijų pritraukimas yra svarbus veiksnys tarptautinėje prekyboje, kadangi pastebima, jog kuo šalis gauna daugiau investicijų, tuo didesnės prekybos apimtys. Todėl, neefektyvumas investicijų pritraukime gali būti rimta kliūtimi konkurencingumo didinimui. Užsienio prekybos institucijų trūkumą galima sieti su informacijos apie užsienio rinkas nepakankamumu. Kadangi, neturime pakankamai tokių institucijų, nėra pagrindinės viską apimančios institucijos užsienio prekybos atžvilgiu, todėl tai tampa kliūtimi užsienio prekybos plėtojimui. Prastas Lietuvos įvaizdis tarptautinėje arenoje prisideda prie prasto investicijų pritraukimo ir santykių su naujomis rinkomis užmezgimo. Kadangi, valstybė yra nedidelė, ilgą laiką buvusi Rusijos sudėtyje, tik neilgą laiką atgavusi nepriklausomybę ir laisvą rinką, nuo 2004 m. įstojusi į ES ir atvėrusi sienas, sunku tikėtis greito tarptautinio pripažinimo. Todėl, šiuo atveju, ypač reikalingas užsienio

prekybos institucijų kūrimas, kuris aktyviai užsiimtų šalies reklamavimu, išsamios informacijos apie rinką teikimu užsienio rinkoms.

Pavieniai ekspertai išskyrė tokias galimas kliūtis: priklausomybė nuo žaliavų importo, nepakankamas elektroninio verslo vystymasis, nepakankamas verslo klasterių kūrimasis, planingo lankymosi naujose užsienio rinkose (valdžios institucijų vadovų ir verslo delegacijų) trūkumas, žemas darbo našumas, neefektyvi gamyba. Šias kliūtis, taip pat, galima grupuoti ir priskirti prie kitų kliūčių. Žemas darbo našumas ir žaliavų importas gali sąlygoti neefektyvią gamybą. Nepakankamas verslo klasterių kūrimasis, žinoma, bus kliūtis, kadangi mažos įmonės nesugebės vienos įžengti į naujas užsienio rinkas, kai, tuo tarpu, klasteris sėkmingai galėtų prisidėti prie užsienio prekybos konkurencingumo didinimo. Planingo valdžios atstovų (vyriausybės) ir verslo sektoriaus delegacijų lankymosi užsienyje trūkumas remiasi į vyriausybės eksporto skatinimo politikos neefektyvumą - diplomatinių priemonių ir ekonominio atstovavimo užsienyje silpnumo pasireiškimas. Jeigu, būtų vykdomas pakankamai stiprus šalies atstovavimas užsienyje, ko gero, nereikėtų ir papildomų planingų vizitų, nors žinoma tai tik sustiprintų konkurencines pozicijas.

IŠVADOS

1. Apibendrinant mokslininkų nuomonę apie globalizacijos, internacionalizacijos ir integracijos procesų svarbą tarptautinei prekybai, galima teigti, kad globalizacijos procese tarptautinė prekyba prekėmis, paslaugomis, idėjomis yra labiau paplitusi, dažnesnė, greitesnė ir atnešanti gilesnes pasekmes: *ekonominiams veiksniams* (pajamų didėjimas, pasaulinė prekyba, finansų rinkos); *politiniams veiksniams* (mažinami prekybos barjerai, regioninių prekybos blokų plėtimasis); *socialiniams veiksniams* (vartotojų teisės, skonių supanašėjimas); *technologiniams veiksniams* (industrializacija, transporto evoliucija, komunikacijos infrastruktūros vystymasis, inovacijos); *konkurenciniams veiksniams* (peržengiamos regionų ribos, rinkų išsiplėtimas).

Pažymima, kad užsienio prekybai svarbus integracijos procesas pasireiškia dviem formomis - *globalia* (organizacijų kaip PPO, TVF, JTO kūrimasis); *regionine* (regioninių blokų kaip ES, NAFTA, EFTA vystymasis). Autorių studijos rodo, kad tarptautiniu lygiu veikiančias bendroves tolygiai veikia ir tarptautinė aplinka. Mokslininkai išskiria verslo aplinkas į *makroekonominę (išorinę) ir mikroekonominę (vidinę).* Pasak jų, išorinė aplinka yra radikaliai besikeičianti ir tampa mažiau nuspėjama dėl: *globalizacijos greičio*; *informacinių technologijų revoliucijos;augančio rinkų ekonominio ir politinio svorio,tarptautinių institucijų, nevyriausybinių organizacijų opozicijos.*

Mokslininkų studijos rodo, kad siekiant efektyviai įgyvendinti eksporto politiką, valstybės taiko įvairias eksporto skatinimo priemones, kaip: antidempingas, antisubsidijinės, apsaugos (protekcinės) bei įvairios netarifinio reguliavimo priemonės. Išskiriamos eksportui įtaką turinčios ekonominės politikos priemonės: *horizontalios* – nurodomos kaip efektyviausios*, sektorinės (vertikaliosios), vidaus politikos priemonės, užsienio politikos priemonės.*

2. Siekiant suformuoti užsienio prekybos vertinimo metodologiją buvo pasitelkti įvairūs modeliai bei ekspertų anketinė apklausa. Remiantis mokslinės literatūros analize nustatyta, kad mokslininkai pasitelkia įvairius modelius ir naudoja skirtingus metodus užsienio prekybai vertinti, tačiau nėra visoms šalims tinkančio apibendrinto užsienio prekybos plėtrai palankių veiksnių vertinimo modelio. Todėl, buvo sudarytas teorinis *šalies užsienio prekybos plėtrai palankių veiksnių vertinimo modelis*bei pagrįstas iš: identifikuotų 7 pagrindinių veiksnių grupių ir juos atspindinčių rodiklių. Atliekant modelio pagrindinių rodiklių statistinę analizę buvo patikrintas užsienio prekybos pokytis 2004 - 2014 m. ir įvertintos Lietuvos užsienio prekybos plėtros galimybės. Empiriniu tyrimu nustatytas teoriniam modeliui priskirtų rodiklių tikslingumas ir praktinė reikšmė (įtakos dydis užsienio prekybos apimtims), taip pat, įvertintas sudaryto teorinio modelio patikimumas ir praktinis pritaikomumas.

3.Atlikus Lietuvos prekybos apimčių analizę 2004 - 2014 m. laikotarpyje, paaiškėjo, kad Lietuvos prekybos balansas, visą laikotarpį nuo įstojimo į ES (2004 m.) iki 2014 m. pabaigos, yra deficitinis. Statistinė eksporto, importo ir jų struktūros analizė atskleidžia Lietuvos užsienio prekybos problemą - prekybos balanso deficitą su didele dalimi eksporto, priklausančio nuo importuojamų žaliavų ir žemos pridėtinės vertės industrijos sektorių. Matoma, kad deficitą šalies balanse lemia prekyba ne su trečiosiomis šalimis, o su kitomis ES valstybėmis narėmis.

Atlikus Lietuvos prekybos veiksnių kaitos analizę 2004 - 2014 m. laikotarpyje buvo gauti tokie rezultatai:

1) lyginant *politinius - teisinius veiksnius*: Lietuvoje buvo geriausiai išvystyta reguliavimo kokybė, prasčiausiai - korupcijos kontrolė; pagal verslo pradėjimo rodiklius - verslo steigimo procesas palengvėjo 4 kartus, steigimo greitis daugiau nei 7 kartus, neliko minimalaus kapitalo reikalavimo ir procedūrų kaina sumažėjo 4 kartus. Tokie pokyčiai tik prisideda prie aktyvesnio verslo kūrimosi, didina galimybes didėti ir prekybos mastui;
2) lyginant *sociokultūrinius veiksnius*: darbo jėgos sumažėjo beveik 100 tūkst., daugiausia dėl emigracijos; lyginant Lietuvoje nedarbo lygį 2004 m. ir 2014 m., jis beveik nepakito - (10,9 proc. ir 10,7 proc.), nors būta ženklesnių svyravimų. 2004 m. iki 2008 m. tiek darbo jėgos kaina, tiek našumas padidėjo apie 1,7 karto, 2010 - 2014 m. darbo našumas didėjo šiek tiek daugiau (1,27 karto) nei darbo jėgos kaina (1,17 karto);
3) lyginant *ekonominius - finansinius veiksnius nustatyta, kad* ekonomikos atvirumas padidėjo 1,45 karto. Prekybos sąlygų rodiklis atskleidė, kad Lietuvoje eksporto kainų indeksas yra mažesnis už importo kainų indeksą. BVP ir TUI augimas yra panašus (TUI išaugo 2,7 karto, o šalies BVP 2 kartus). Pastebima, kad nedidelė iki 2 proc. infliacija yra „sveika“ šalies ekonomikai, kadangi skatina konkurencingumą, todėl 2014 m. nedidelis infliacijos lygis (0,2 proc.) neturi didelės įtakos užsienio prekybai;
4) lyginant *technologinius - inovacinius veiksnius*: paraiškų patentui kiekis išaugo kiek daugiau dvigubai; paraiškų prekės ženklams registruoti kiekis vidutiniškai apie 2000 vnt. kasmet, pastebimas 3,4 karto mokslininkų skaičiaus augimas. Valstybės skiriamų lėšų kiekis paskutiniais analizuojamais metais augo nedideliu tempu ir nesiekia prieš krizinio laikotarpio skiriamų lėšų apimčių;
5) lyginant *infrastruktūros veiksnius nustatyta, kad* interneto vartotojų kiekis didėjo nuo 29,2 proc. iki 72,1 proc. populiacijos; saugių interneto serverių kiekis išaugo beveik 15 kartų; telekomunikacijų infrastruktūros srityje - viešojo judriojo telefono ryšio abonentai nuo 91 iki 153 abonentų 100 gyv.; 3) transporto infrastruktūros: pokyčiai šioje srityje nėra ženklūs;
6) lyginant *ekologinius veiksnius matome, kad* žaliavų importas išaugo 2,5 karto; energijos produktų importas išaugo 3 kartus, bei naftos gavyba sumažėjo 4,5 karto. Elektros energijos pagaminimo dalis atsinaujinančių energijos išteklių pagaminime išaugo beveik 4 kartus. Ariamos žemės plotas išaugo 10 proc., nustatytos geresnės sąlygos ūkio prekių eksportui.
7) lyginant *globalizacijos veiksnius išryškėjo, kad* socialinė globalizacija gerėjo palaipsniui: nuo 2012 m. pastebimas ženklus gerėjimas (13 procentilių); stebimas politinės globalizacijos ženklesnis gerėjimas nuo 2006 m.; ekonominė globalizacija iki 2008 m. buvo labiausiai pažengusi, bet ją paveikė pasaulinė finansų krizė, tačiau nuo 2010 m. nustatytas ekonominės globalizacijos gerėjimas.

Atliktas empirinis tyrimas, kuriame dalyvavo 12 ekspertų, padėjo įvertinti prekybos veiksnių įtaką prekybos mastui. Tyrimo rezultatai atskleidė, kad mažiausią įtaką užsienio prekybai turi ekologiniai veiksniai (0,115 balo). Nustatyta didžiausia įtaką užsienio prekybai turi šios veiksnių grupės (gauti labai panašūs rezultatai, todėl visos laikomos vienodai svarbiomis):

1) sociokultūriniai veiksniai (0,157 balo) - svarbiausias - darbo jėgos našumas;

2) globalizacijos veiksniai (0,155 balo) - svarbiausia - ekonominė globalizacija;

3) ekonominiai - finansiniai veiksniai (0,154 balo) - svarbiausias - ekonomikos atvirumas.

Kendall konkordancijos koeficientu patikrintas ekspertų nuomonių suderinamumas. Ekspertų nuomonės stipriausiai sutapo dėl ekonominių - finansinių veiksnių, taip pat, patikimai sutapo dėl kitų veiksnių grupių. Dėl ekologinių veiksnių grupės ekspertai neturėjo vieningos nuomonės, todėl rodiklių grupei nustatyti vienodi svorio koeficientai.

Atlikus Vyriausybės 2015 m. eksporto skatinimo politikos priemonių efektyvumo vertinimą, paaiškėjo, kad efektyviausia priemonė yra naujų verslo rinkų ir partnerių paieška, mažiausiai efektyvi - kitos priemonės (darbo rinkos priemonės užimtumui; darbo santykių gerinimas; duomenų teikimas apie prekybą su muitų sąjungomis; prekybos pokyčių stebėjimas ir kt.).

Atlikus valstybės sektoriaus įtakos prekybos veiksnių grupėms vertinimą, nustatyta: daugiausia įtakos visoms prekybos veiksnių grupėms turi vyriausybės institucijos, kadangi formuoja, priima įstatymus, politikos

priemones ir vykdo jų kontrolę. Nevyriausybinis sektorius turi šiek tiek didesnę įtaką nei verslo sektorius trims iš septynių veiksnių grupių: globalizacijos veiksniams; sociokultūriniams veiksniams; politiniams-teisiniams veiksniams.

Prognozuojant Lietuvos užsienio prekybos ateitį, ekspertai nurodė pagrindines kliūtis Lietuvos užsienio prekybos konkurencingumui per artimiausius dvejus metus: penktadalis patvirtino, kad pagrindine kliūtimi bus prastas profesionalų paruošimas (mokslo ir verslo sektoriaus kooperacijos trūkumas); 15 proc. ekspertų išskiria inovacijų ir technologijų trūkumą šalyje; kaip vyriausybės eksporto skatinimo priemonių neefektyvumą (12 proc. ekspertų), investicijų į tyrimus ir vystymąsi trūkumą (10 proc. ekspertų) ir informacijos apie užsienio rinkas trūkumą (10 proc. ekspertų).

Apibendrinant ekspertų nuomonę ir realius veiksnių pokyčius 2004 - 2014 metų laikotarpyje, identifikuoti palankiausi veiksniai ir rodikliai Lietuvos užsienio prekybos plėtrai:

- *sociokultūriniai veiksniai* - darbo jėgos našumas (analizuojamu laikotarpiu didėjo 2,2 karto);
- *politiniai - teisiniai veiksniai*- verslo steigimo rodikliai (analizuojamu laikotarpiu gerėjo daugiau nei 4 kartus);
- *ekonominiai - finansiniai veiksniai*- tiesioginės užsienio investicijos (analizuojamu laikotarpiu išaugo 2,4 karto);
- *technologiniai - inovaciniai veiksniai*- MTEP veikla užsiimančių darbuotojų skaičius (analizuojamu laikotarpiu išaugo 3,4 karto);
- *infrastruktūros veiksniai* - saugių interneto serverių kiekis (analizuojamu laikotarpiu išaugo 15 kartų);
- *globalizacijos veiksniai* - ekonominė globalizacija (analizuojamu laikotarpiu geriausiai išvystyta).

Remiantis atliktu statistinių duomenų tyrimu ir ekspertų vertinimais, galima teigti, kad suformuotas modelis gali būti taikomas. Modelyje išskirtos grupės sutapo su ekspertų nuomone. Ekspertų vertinimai leidžia teigti, kad visos modelyje nurodytos veiksnių grupės yra svarbios šalies užsienio prekybos plėtrai, tik skiriasi jų įtakos dydis. Statistinių duomenų analizė leidžia teigti, kad veiksniai yra išmatuojami statistiškai ir galima stebėti jų pokyčius laikotarpyje. Kadangi, ekologinių veiksnių grupės tyrimas leidžia teigti, kad tai yra mažiausią įtaką turintys veiksniai, be to, pasireiškė ekspertų nuomonių išsiskyrimas vertinant šios veiksnių grupės rodiklius, reikėtų tobulinti modelį ir atlikti papildomų, platesnių tyrimų, kuriais būtų galima pagrįsti ekologinių veiksnių grupės svarbą ir vietą modelyje.

PASIŪLYMAI

Įvertinus atliktų tyrimų rezultatus ir suformuoto šalies užsienio prekybos plėtrai palankių veiksnių vertinimo modelio patikrą, galima teigti, kad:

- Nustačius Lietuvos užsienio prekybos plėtrai palankius veiksnius, siūloma atlikti papildomų ir platesnių tyrimų, pasitelkiant: valiutos kurso kitimą ir konkurencingumą. Vertinant konkurencingumą, kuris svarbus ne tik užsienio prekybos apimtims, bet ir šalies ekonomikos augimui, tikslinga tirti konkurencingumo veiksnius ir jų įtaką atskirai, pasitelkiant įvairius tyrimų metodus;
- Remiantis tyrime dalyvavusių ekspertų nuomone apie Vyriausybės eksporto skatinimo priemonių neefektyvumą bei inovacijų ir technologijų trūkumą šalyje, siūloma Vyriausybei ilguoju periodu tobulinti eksporto rėmimo strateginius veiksmus. Kadangi nemaža dalis eksporto skatinimo priemonių yra finansuojama iš valstybės biudžeto, lėšas būtų galima paskirstyti tikslingiau, investuojant daugiausia į tyrimus ir vystymą, nes tai atneša didžiausią naudą visiems valstybėms sektoriams ir valstybės užsienio prekybos konkurencingumo didinimui;
- Užsienio prekybos plėtra siejasi su konkurencingumu, todėl siekiant išplėsti jos apimtis, galėtų pasitarnauti bendra, stabili, verslui lengvai prieinama duomenų bazė, kurioje būtų talpinama ir atnaujinama informacija apie galimybes užsienio rinkose;
- Geresnio Lietuvos valstybės įvaizdžio kūrimui tarptautinėje arenoje bei tiesioginių užsienio investicijų pritraukimui reikalingos efektyvios priemonės, nukreiptos į šalies, jos įmonių, gaminių ar paslaugų reklamavimą, išsamios, prieinamos informacijos apie rinką teikimas užsienio rinkoms.

LITERATŪRA

1. Augustinaitis A. ir kt., *Lietuvos e. valdžios gairės: ateities įžvalgų tyrimas,* Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2009.
2. Ball R.J., Linnemann : Study of International Trade Flows // *The Economic Journal*, Vol. 77, No. 306 (Jun., 1967), p. 366-368. Prieiga per internetą: http://www.jstor.org/stable/2229319?seq=2#page_scan_tab_contents, [žiūrėta 2016-02-21].
3. Bagdonas E., Bagdonienė L. *Administravimo principai*, Kaunas: Technologija, 2000.
4. Barkauskas V., Bačkaitis D., Konkurencingumo įtaka šalies ūkiui // *Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos*, 4 (13), p. 32-40.
5. Bernatonytė D. *Tarptautinė prekyba*. – Kaunas: Kauno technologijos universitetas, 2011
6. Bernatonytė D. , Normantienė A. Smulkių ir vidutinių įmonių vaidmuo Lietuvos užsienio prekyboje // *Ekonomika ir vadyba*.-2008.13, p. 430-437. Prieiga per internetą: http://etalpykla.lituanistikadb.lt/fedora/objects/LT-LDB-0001:J.04~2008~1367161554041/datastreams/DS.002.0.01.ARTIC/content , [žiūrėta 2016.01.24].
7. Bivainis J. ir kt. *Užsienio prekybos analizės metodika,* Vilnius: Mokslo aidai, 1999.
8. Bluenomics, *Exports by broad economic categories (BEC), Estonia, Denmark*. Prieiga per internetą: https://www.bluenomics.com/data#!data/external_trade , [žiūrėta 2016-03-24].
9. Brenton P. et al., The life and death of trade flows: understanding the survival rates of developing-country exporters // *International trade, distribution and development: empirical studies of trade policies*, Singapore: World Scientific, 2015.
10. Brenton P., Newfarmer R. Watching more than the discovery channel to diversify exports // *International trade, distribution and development: empirical studies of trade policies*, Singapore: World Scientific, 2015.
11. Bruneckiene J., Paltanaviciene D. Measurement of export competitiveness of the Baltic States by composite index // *Engineering economics*, 23 (1), 2012, p. 50-62. Prieiga per internetą http://www.itc.ktu.lt/index.php/EE/article/download/1218/1219, [žiūrėta 2016-04-05].
12. Bruton H., Import substitution // *Handbook of Development Economics*, Volume II, 1989, p. 160-1644. Prieiga per internetą: http://faculty.nps.edu/relooney/bruton_is89.pdf , [žiūrėta 2016-02-29].
13. Burinskienė A. Tarptautinės prekybos pokyčių analizė // *Mokslas – Lietuvos ateitis.* 2014 6(1): 103-110. Prieiga per internetą: http://www.mla.vgtu.lt/index.php/mla/article/viewFile/ mla.2014.013/1113, [žiūrėta 2016-02-21].
14. Drodždz J. *Regioninės ekonominės integracijos poveikio Lietuvos žemės ir maisto ūkio sektoriui vertinimas - Rusijos, Kazachstano ir Baltarusijos muitų sąjungos atvejis: mokslo studija,* Lietuvos agrarinės ekonomikos institutas, 2010. Prieiga per internetą: http://www.laei.lt/x_file_download.php?pid=1512 , [žiūrėta 2016-04-05].
15. Europos Komisija, *Europos Komunikatas Europos Parlamentui, Tarybai ir Europos Ekonomikos ir socialinių reikalų komitetui, Muitų sąjungos padėtis,* 2012, p. 1-16. Prieiga per internetą: http://www.ipex.eu/IPEXL-WEB/dossier/files/download/082dbcc53b70d21c013bbcfebca6 13c4.do [žiūrėta 2016-01-24].
16. Europos Komisija *Globalizacija*, 2014. Prieiga per internetą: http://ec.europa.eu/economy_finance/international/globalisation/index_lt.htm , [žiūrėta 2016-04-06].
17. Europos Komisija, *Prekyba – pagrindinis ekonomikos augimo ir darbo vietų kūrimo ES šaltinis,* 2013, p.1-21. Prieiga per internetą: http://ec.europa.eu/europe2020/pdf/total_lt.pdf , [žiūrėta 2016-02-29].
18. Eurostat, *International trade of EU, the euro area and the Member States by SITC product group*, 2016. Prieiga per internetą: http://ec.europa.eu/eurostat/data/database , [žiūrėta 2016-03-12].
19. Fisher S. *Globalization and Its Challenges //* Ely lecture presented at the American Economic Association meetings in Washington, 2003. Prieiga per internetą: http://www.iie.com/fischer/pdf/fischer011903.pdf , [žiūrėta 2016-03-29].
20. Galinienė B. ir kt., *Ekonomikos modernizavimas: nauji iššūkiai ir ekonominės politikos prioritetai.* VU: Vilniaus universiteto leidykla, 2007.
21. Ghosh B. N., Guven H. M. *Globalization and the Third World*, London: Yale University Pres, 2009.
22. Ginevičius R. ir kt., *Eksporto ir investicijų plėtra Lietuvoje,* Vilnius: Technika, 2005.
23. Grebliauskas A., Stonys M. Lietuvos pramonės eksporto konkurencingumo vertinimas // *Taikomoji ekonomika: sisteminiai tyrimai*, 2012.6/2, p. 49 - 72. Prieiga per internetą: http://vddb.library.lt/fedora/get/LT-eLABa-0001:J.04~2012~ISSN_1822-7996.V_6.N_2.PG _49-72/DS.002.0.01.ARTIC , [žiūrėta 2016-04-03].

24. Hamilton L., Webster P., *The international business environment*, Oxford: Oxford University Press, 2012.
25. Held D. et al. *Globaliniai pokyčiai: politika, ekonomika ir kultūra,* Vilnius: Margi raštai, 2002.
26. Jakutis A. *Ekonomikos teorijos pagrindai*, Kaunas: Smaltijos leidykla, 2000.
27. Jakutis A. ir kt. Lietuvos eksporto plėtros veiksnių tyrimai // *Ūkio technologinis ir ekonominis vystymas,* 2007, Vol XIII, No 4, 272 – 279. Prieiga per internetą: http://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/13928619.2007.9637812, [žiūrėta 2016-02-21].
28. Jonušas A. Lietuvos ekonomikos atvirumo vertinimas // *Ekonomikos ir vadybos aktualijos 2011, Šiaulių universitetas, Socialinių mokslų fakultetas,* p. 504-512. Prieiga per internetą: http://etalpykla.lituanistikadb.lt/fedora/objects/LT-LDB-0001:J.04~2011~1367179038817/datastreams/DS.002.0.01.ARTIC/content , [žiūrėta 2016-03-10].
29. Juozapavičienė A., Eizentas V. Lithuania exports in the framework of Heckscher-Ohlin international trade theory // *Ekonomika ir vadyba*. -2010. 15, p. 86-93. Prieiga per internetą: http://etalpykla.lituanistikadb.lt/fedora/get/LT-LDB-0001:J.04~2010~1367172760367/DS.002.1.01.ARTIC, [žiūrėta 2016-01-24].
30. Kelly T., *The Impact of the WTO: the environment, public health and sovereignty*, Cheltenham; Northampton: Edward Elgar, 2007.
31. Kelly D., Grant W., *The politics of international trade in the twenty-first century: actors, issues and regional dynamics*, Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2005.
32. KOF Index of Globalization, *Lithuania's economic, social, political globalization 2004-2013 query results.* Prieiga per internetą: http://globalization.kof.ethz.ch/query/ , [žiūrėta 2016-02-15].
33. Kvainauskaitė R. *Tarptautinių ekonominių santykių pagrindai,* Kaunas: Technologija, 2004.
34. Langvinienė N. ir kt. *Tarptautinis verslas*. – Kaunas: Technologija, 2010.
35. Laskienė D. Ryšys tarp tiesioginių užsienio investicijų ir investicijas priimančios šalies tarptautinės prekybos: Lietuvos atvejis // *Ekonomika ir vadyba*, 2010.15, p. 140-144. Prieiga per internetą: http://internet.ktu.lt/lt/mokslas/zurnalai/ekovad/15/1822-6515-2010-140.pdf , [žiūrėta 2016-03-27].
36. Laurinavičius J., Čiaponytė R. *Importas ir eksportas Lietuvoje*, Šiaurės Lietuvos kolegija, 2011. Prieiga per internetą: http://www.slk.lt/studentu-konferencijos/2011/articles/DOC/17_Laurinavicius_Ceponyte_SLK.doc , [žiūrėta 2016-02-02].
37. Lederman D., Maloney W. F. *R&D and Development*, 2003. Prieiga per internetą: http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=402480 , [žiūrėta 2016-04-02].
38. Lietuvos Respublikos Ūkio ministerija, *Atnaujintos rekomendacijos dėl eksporto įvairinimo*, 2015, p. 1-6. Prieiga per internetą: http://ukmin.lrv.lt/uploads/ukmin/documents/files/Eksportas/ataskaitos/ATNAUJINTOS_REKOMENDACIJOS_2015.pdf, [žiūrėta 2016-03-07].
39. Lietuvos Respublikos Ūkio ministerija, *Lietuvos eksporto plėtros 2014 - 2020 metų gairės,* 2014. Prieiga per internetą: http://ukmin.lrv.lt/uploads/ukmin/documents/files/4-339.pdf, [žiūrėta 2016-03-08].
40. Lietuvos statistikos departamentas, *Nedarbo lygis*. Prieiga per internetą: http://osp.stat.gov.lt/statistiniu-rodikliu-analize?id=2034&status=A, [žiūrėta 2016-03-13].
41. Liučvaitienė A., Peleckis K. Konkurencinio pranašumo formavimas globalioje rinkoje: teorinės prielaidos ir vertinimo galimybės // *Contemporary issues in business, management and education*, 2011, p. 181-194. Prieiga per internetą: http://leidykla.vgtu.lt/conferences/CIBME_2011/pdf/2011-liucvaitiene_peleckis-konkurencinio .pdf , [žiūrėta 2016-04-01].
42. Mansfield E. D., Milner H. V. Preferential trade agreements in hard times // *The political economist*, Winter 2012, p. 9-12. Prieiga per internetą: https://www.princeton.edu/~hmilner/forthcoming%20papers/Mansfield%20Milner-%20PTAs%20in%20Hard%20 Times.pdf , [žiūrėta 2016-02-15].
43. Marčinskas A., Diskienė D. Įmonės konkurencingumą lemiantys veiksniai // *Ekonomika*, 2001, p. 64-74. Prieiga per internetą: http://etalpykla.lituanistikadb.lt/fedora/objects/LT-LDB-0001:J.04~2001~1367180510096/datastreams/DS.002.0.01.ARTIC/content , [žiūrėta 2016-03-29].
44. Meilienė E., Snieška V. Lietuvos ekonominės politikos ir eksporto skatinimo strategijos sąveika // *Viešoji politika ir administravimas,* Nr. 11, 2005, p. 48-54. Prieiga per internetą: https://repository.mruni.eu/bitstream/handle/007/13675/2424-5172-1-SM.pdf?sequence=1&isAllowed=y , [žiūrėta 2016-03-21].
45. Meilienė E., Snieška V. Lietuvos pramonės konkurencingumo veiksniai eksporto politikos nuostatose // *Viešoji politika ir administravimas,* Nr. 31, 2010, p. 119-132. Prieiga per internetą: https://www.mruni.eu/upload/iblock/f82/9_e.meiliene%20ir%20kt..pdf , [žiūrėta 2016-04-04].

46. Miečinskienė A. *Tiesioginio investavimo užsienyje modeliavimas:* daktaro disertacija. Vilnius: Technika, 2003.
47. Mitkutė G., Nagreckaitė L. *Konkurencingumo tyrimo modelių analizė,* Kauno technologijos universitetas, 2005, p. 15-22. Prieiga per internetą: http://elibrary.lt/resursai/Konferencijos/KTU_PI/KNYGA2005%20PDF/straipsniai/Plenarinis/Mitkute,%20Nagreckaite.pdf , [žiūrėta 2016-01-25].
48. Miškinis A. *Tarptautinė prekybos politika*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2008.
49. Montvilaitė K., Ruplienė D., Globalizacijos poveikis ekonominio augimo tempams konvergavimo aspektu // *Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos*, 2011. 3 (23), p. 80-88. Prieiga per internetą: http://su.lt/bylos/mokslo_leidiniai/ekonomika/2011_3_23_/montvilaite_rupliene.pdf , [žiūrėta 2016-04-02].
50. Navickas V. *Lietuvos ekonomika: dabartis ir perspektyvos.* Vilnius: Valgra, 1999.
51. Navickas V., Malakauskaitė A., Konkurencingumo vertinimo metodologinės problemos ir ribotumas // *Verslas: teorija ir praktika*, 2010, 11(1):5-11. Prieiga per internetą: http://www.btp.vgtu.lt/index.php/btp/article/download/btp.2010.01/1 , [žiūrėta 2016-02-29].
52. Observatory of economic complexity (OEC). Prieiga per internetą: http://atlas.media.mit. edu/en/, [žiūrėta 2016-03-13].
53. Petrošiūtė M. *Tiesioginių užsienio investicijų analizė:* baigiamasis magistro darbas. Vilnius: Technika, 2004.
54. Podvezko V., Sudėtingų dydžių kompleksinis vertinimas // *Verslas: teorija ir praktika*, 2008, 9(3): p. 160-168. Prieiga per internetą: http://www.btp.vgtu.lt/index.php /btp/article/view File/61/pdf , [žiūrėta 2016-03-27].
55. Podvezko V., Podviezko A., Kriterijų reikšmingumo nustatymo metodai // *Lietuvos matematikos rinkinys, Lietuvos matematikų draugijos darbai,* ser. B, 55 t., 2014, p. 111-114. Prieiga per internetą: http://www.mii.lt/LMR/B/2014/55B21.pdf, [žiūrėta 2016-03-27].
56. Pukelienė V., Glinskienė R. Statiškieji ir dinamiškieji efektai muitų sąjungoje ir jų galimų pasekmių prognozės, Lietuvai integruojantis į Europos Sąjungą // *Socialiniai mokslai*, Nr. 3 (24), 2000, p. 18-25. Prieiga per internetą: http://etalpykla.lituanistikadb.lt/fedora/get/LT-LDB-0001:J.04~2000~1367175199514/DS.002.0.01.ARTIC , [žiūrėta 2016-04-10].
57. Pupeikienė I. *Politiniai veiksniai, įtakojantys Lietuvos eksporto plėtrą,* Lietuvos žemės ūkio universitetas, 2006. Prieiga per internetą: http://jaunasis-mokslininkas.asu.lt/smk_2006/ekonomika/Pupeikiene%20Irena.pdf , [žiūrėta 2016-04-03].
58. Radžiukynas J. ir kt. *Europos Sąjungos bendroji prekybos politika,* Vilnius: Mykolo Romerio Universitetas, 2011.
59. Rakauskienė O. G. , *Valstybės ekonominė politika,* Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2006.
60. Rudzkis R., Kvedaras V., Lietuvos eksporto tendencijos ir ekonometriniai modeliai // *Pinigų studijos,* 2003, p. 29-51. Prieiga per internetą: http://www.lb.lt/rudzkis_1, [žiūrėta 2016-03-08].
61. Rudzkis R., Rojaka J. Lietuvos konkurencingumas statistikos veidrodyje // *Lietuvos statistikos darbai*, Vol. 48, No.1, p. 122-136. Prieiga per internetą: http://www.statisticsjournal.lt/index.php/statisticsjournal/article/view/36/pdf , [žiūrėta 2016-04-05].
62. Ruplienė D. ir kt. Tiesiogines užsienio investicijas lemiantys veiksniai // *Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos.* 2008. 3 (12), p. 271-280. Prieiga per internetą: http://etalpykla.lituanistikadb.lt/fedora/objects/LT-LDB-0001:J.04~2008~1367161897064/datastreams/DS.002.0.01.ARTIC/content, [žiūrėta 2016-02-06].
63. Ruškytė D., Verslumo ugdymo ir ekonominio turinio pagrįstumas // *Lietuvos ekonomikos ateities vizija, strateginiai tikslai ir valstybės misija juos įgyvendinant, Pranešimai, Jaunųjų mokslininkų ekonomistų konferencija, Lietuvos mokslų akademija,* Vilnius, 2015, p. 1-191. Prieiga per internetą: http://lma.lt/files/JM_ekonomistu_pranesimai_internetui.pdf , [žiūrėta 2016-03-15].
64. Rakauskienė G., Tamošiūnienė R. Šalies konkurencingumo pokyčio optimizavimas //*Verslo sistemos ir ekonomika*, Mykolo Romerio universitetas, Vol. 3 (2), 2013, p. 167 - 176. Prieiga per internetą: https://www.mruni.eu/upload/iblock/a5f/VSE-13-3-2-03.pdf , [žiūrėta 2016-03-25].
65. Sabonienė A. *Pramonės restruktūrizacija ir konkurencingumas: metodinė priemonė,* Kaunas: Technologija, 2007.
66. Sabonienė A. Lithuanian Export Competitiveness: Comparison with other Baltic States // *Inzinerine ekonomika - Engineering Economics* (2), 2009, p. 49 -57. Prieiga per internetą: http://matsc.ktu.lt/index.php/EE/article/download/11617/6300 , [žiūrėta 2016-04-01].

67. Sergejeva J. Hierarchiškai struktūrizuotų procesų kompleksinis vertinimas // *14-osios Lietuvos jaunųjų mokslininkų konferencijos „Mokslas - Lietuvos ateitis“ 2011 metų teminės konferencijos straipsnių rinkinys,* 2011, p. 1-7. Prieiga per internetą: http://dspace.vgtu.lt/bitstream/1/730/1/Sergejeva.pdf, [žiūrėta 2016-03-26].
68. Snieška V. ir kt. *Makroekonomika,* Kaunas: Technologija, 2005.
69. Snieškienė G. Išorinės aplinkos veiksnių poveikio eksporto kainodaros strategijai vertinimas // *Ekonomika ir vadyba* , 2009. 14, p. 968 - 975. Prieiga per internetą: http://www.ecoman.ktu.lt/index.php/Ekv/article/viewFile/9499/4823 , [žiūrėta 2016-04-04].
70. Sourdin P., Pomfret R., *Trade facilitation: defining, measuring, explaining and reducing the cost of international trade*, Cheltenham; Northampton: Edward Elgar, 2012.
71. Startienė G. *Tarptautinės prekybos finansavimas: rizika, mokėjimai, kreditavimas,* Kaunas: Technologija, 2002.
72. Staskevičiūtė G., Tamošiūnienė R., Šalies konkurencingumas: sampratos raida laiko perspektyvoje // *Verslas: teorija ir praktika,* 11(2), 2010, p. 159-167. Prieiga per internetą: http://www.btp.vgtu.lt/index.php/btp/article/view/18 , [žiūrėta 2016-03-15].
73. Steger M.B. *Globalizacija,* Vilnius: Eugrimas, 2008.
74. Stiglitz J. E. , *Globalization and its discontents,* London: Penguin Books, 2002.
75. Stiglitz J. E. *Making globalization work*, London: Penguinbooks: Thenextsteps to global justice, 2006.
76. Šeputienė J., Brazauskienė K. Lietuvos konkurencingumo pokyčių vertinimas Europos Sąjungos šalių kontekste // *Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos,* 2013. 1 (23), p. 30-37. Prieiga per internetą: http://vddb.library.lt/fedora/get/LT-eLABa-0001:J.04~2013~ISSN_1648-9098.N_1_29.PG_30-37/DS.002.0.01.ARTIC , [žiūrėta 2016-04-01].
77. Šliburytė L., Masteikienė R., Globalizacijos raiška Europos pereinamosios ekonomikos šalių verslo aplinkai: ypatumai ir poveikio veiksniai // *Economics and management: 2012.17 (4),* p. 1430-1442. Prieiga per internetą: http://inzeko.ktu.lt/index.php/Ekv/article/view/3010/ 2087 , [žiūrėta 2016-01-25].
78. Tidikis R. *Socialinių mokslų tyrimų metodologija,* Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2003.
79. Titarenko V. ir kt. *Verslo sąlygos ir jų gerinimas Lietuvoje: taikomasis mokslinis tyrimas,* Vilnius: Europos technologinių platformų ir pramoninių klasterių nacionalinis biuras, 2007. Prieiga per internetą: https://ukmin.lrv.lt/uploads/ukmin/documents/files/imported/lt/strategija/doc08/VS_Idalis.pdf , [žiūrėta 2016-03-28].
80. Trevkina I. *The evaluation of factors having an impact on the Lithuanian export competitiveness:* doctoral dissertation. Vilnius: Technika, 2015. Prieiga per internetą: http://dspace.vgtu.lt/bitstream/1/1907/1/2333_Travkina_Disertacija.pdf , [žiūrėta 2016-03-01].
81. Urbšienė L. Globalizacijos samprata: šiuolaikiniai požiūriai // *Verslas: teorija ir praktika,* 2011 12 (3), p. 203-2014. Prieiga per internetą: http://www.btp.vgtu.lt/index.php/btp/article/viewFile/btp.2011.21/pdf , [žiūrėta 2016-03-28].
82. Valodkienė ir kt. Inovacijų ir mokslo įtaka Lietuvos pramonės konkurencingumui // *Ekonomika ir vadyba,* 16, 2011, p. 411-417.
83. Valodkienė G., Snieška V. Tarptautinis konkurencingumas ir jį lemiantys veiksniai ekonomikos nuosmukio laikotarpiu // *Economics and management* , 2012. 17 (2), p. 602 - 608. Prieiga per internetą: http://www.ecoman.ktu.lt/index.php/Ekv/article/download/2188/1698 , [žiūrėta 2016-04-03].
84. Van den Berg H., Lewer J.J. *International trade and economic growth,* Armonk; New York; London: M. E. Sharpe, 2007.
85. Vaškelaitis V. *Pinigai: centriniai bankai ir jų funkcijos,* Vilnius: Mokslotyros institutas, 2006.
86. Vijeikis J., Mačys G., Trade policy in Lithuania: past experience and benchmarks for the future // *Intelectual economics,* 2010, No. 1(7), p.76-86. Prieiga per internetą: https://www.mruni.eu/upload/iblock/31b/Macys-Vijeikis.pdf, [žiūrėta 2016-03-07].
87. Vilkė R., Bernatonytė D., Lietuvos smulkaus ir vidutinio verslo užsienio prekybos sąlygų pokyčiai Europos ekonominės integracijos kontekste // *Ekonomika ir vadyba:* 2009. 14. Prieiga per internetą: http://www.ecoman.ktu.lt/index.php/Ekv/article/download/9508/4832, [žiūrėta 2016-02-21].
88. Vilpišauskas R. *Europos Sąjungos vidaus rinka ir Lietuva: integracija ir jos ekonominis poveikis,* Vilnius: Eugrimas, 2003.
89. Vilpišauskas R. Tarptautinis konkurencingumas ir Lietuvos eksporto politika // *Pinigų studijos,* 2004, p.54-69. Prieiga per internetą: http://www.lb.lt/vilpisauskas_2 ,[žiūrėta 2016-02-29].
90. Žitkiene R., Žitkus L. Evolution of economic boundaries in conditions of European integration and globalization // *European intergration studies,* No 6, 2012, p. 249-254. Prieiga per internetą: http://www.eis.ktu.lt/index.php/EIS/article/view/1604/1598, [žiūrėta 2016-04-05].

91. Žitkus L., Žitkienė R. The system of factors affecting the intensity of Lithuanian-Polish cooperation // *International Business and Global Economy*, no. 33, 2014, p. 723-742. Prieiga per internetą: http://www.ejournals.eu/IBage/2014/Tom-33/art/4266/ , [žiūrėta 2016-04-06].
92. Ward P. T. et al. Business Environment, Operations Strategy, and Performance:An Empirical Study of Singapore Manufacturers // *Journal of Operations Management*, *13 (2)*, 1995, p. 99-115. Prieiga per internetą:https://www.researchgate.net/profile/G_Leong/publication/223952063_Business_environment_operations_strategy_and_performance_An_empirical_study_of_Singapore_manufacturers/links/02bfe50d1e9e9e6bfb000000.pdf , [žiūrėta 2016-01-25].
93. Wild J. J. et al., *International business: the challenges of globalization*, Upper Saddle River (N.J.): Pearson: Prentice Hall, 2008.
94. Wolf M. *Why Globalization Works*, London: Yale University Pres, 2004.
95. World Bank, *Gross Domestic Product 2014*. Prieiga per internetą: http://databank.worldbank.org/data/download/GDP.pdf , [žiūrėta 2016-03-12].
96. World Bank Group, *Doing Business*: *Ease of Doing Business in Lithuania*. Prieiga per internetą:http://www.doingbusiness.org/data/exploreeconomies/lithuania#starting-a-business, [žiūrėta 2016-01-25].
97. World Intellectual Property Organization, *Lithuania IP Filings*. Prieiga per internetą: http://www.wipo.int/ipstats/en/statistics/country_profile/profile.jsp?code=LT, [žiūrėta 2016-02-11].
98. Worldwide Governance Indicators, *Lithuania's governance indicators 2004-2014 query results*. Prieiga per internetą: http://info.worldbank.org/governance/wgi/index.aspx#reports , [žiūrėta 2016-02-16].
99. Worthington J., Britton C. *The Business Environment*, UK: Pearson Education Limited, 2006.
100. WTO, *Volume of world merchandise exports and gross domestic product, 1950-2013*. Prieiga per internetą: https://www.wto.org/english/res_e/statis_e/its2014_e/charts_e/chart_01.pdf, [žiūrėta 2016-03-12].
101. WTO, *World trade report 2013: II - factors shaping the future of world trade*, 2013, p. 114-217. Prieiga per internetą: https://www.wto.org/english/res_e/booksp_e/wtr13-2c_e.pdf , [žiūrėta 2016-03-04].

Ramonaitė I. *Lietuvos užsienio prekybos plėtrai palankių veiksnių vertinimas* / Tarptautinės prekybos magistro baigiamasis darbas. Vadovė prof. dr. R. Žitkienė. - Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, Ekonomikos ir finansų valdymo fakultetas, 2016, - 122 p.

ANOTACIJA

Magistro baigiamajame darbe atliktas Lietuvos užsienio prekybos plėtrai palankių veiksnių vertinimas. Identifikuoti užsienio prekybos apimtims įtaką darantys veiksniai bei pateikti siūlymai, kaip galėtų būti gerinama Lietuvos užsienio prekybos plėtra. Pirmoje darbo dalyje atliekama mokslinės literatūros analizė skiriant dėmesį užsienio prekybos veiksniams: analizuojami globalizacijos, internacionalizacijos ir integracijos proceso veiksniai, nagrinėjamos tarptautinio verslo aplinkos ir jų poveikis užsienio prekybai, išskiriami užsienio prekybos plėtrai svarbūs pavieniai veiksniai, nagrinėjama užsienio prekybos politika ir skatinimo priemonės. Antroje darbo dalyje atliekama susijusių su užsienio prekybos vertinimu modelių apžvalga, remiantis modeliais ir mokslinėje literatūroje minimų užsienio prekybos veiksnių analize sudaromas šalies užsienio prekybos plėtrai palankių veiksnių vertinimo modelis, taip pat, pateikiama ir pagrindžiama empirinio tyrimo metodologinė dalis, kurioje aprašomi tyrimo metodai ir organizavimo procesas. Trečioje darbo dalyje pateikiamas Lietuvos užsienio prekybos pokyčių 2004 - 2014 m. laikotarpyje vertinimas bei ekspertinio vertinimo rezultatai. Ekspertiniu vertinimu nustatytos pagrindinės kliūtys užsienio prekybos konkurencingumui bei įvertinta užsienio prekybos veiksnių įtaką Lietuvos užsienio prekybos apimtims, nustatytas eksporto skatinimo priemonių efektyvumas, valstybės sektorių įtaka užsienio prekybos veiksnių grupėms. Patikrintas ekspertų vertinimų suderinamumas, apskaičiuojant Kendall konkordancijos koeficientus. Paskutinėje darbo dalyje pateikiamos išvados ir siūlymai kaip gerinti šalies užsienio prekybos plėtrą.

Pagrindiniai žodžiai: užsienio prekyba, plėtra, prekybos apimtys, Lietuva, veiksnių vertinimas.

Ramonaite I. *The evaluation of favorable factors having an impact on Lithuanian foreign trade development* / International Trade Master Thesis. Supervisor prof. dr. R. Zitkiene. - Vilnius: Mykolas Romeris University, Faculty of Economics and Finance Management, 2016, - 122 p.

ANNOTATION

This master's thesis analyses the evaluation of favorable factors having an impact on Lithuanian foreign trade development. Relevant foreign trade influencing factors were identified and suggestions on how to improve Lithuanian foreign trade development were made. The first part of the present work focuses foreign trade factors: analyzes globalization, internationalization and integration factors, explains importance of international business environment and it's impact on foreign trade, identifies important individual factors, examines the foreign trade policy and export promotion measures. The second part analyses and summarizes different foreign trade factors in relation to foreign trade assessment models overview. This part also presents the methodology for evaluation of favourable factors having an impact on Lithuanian foreign trade development. The third part includes Lithuanian foreign trade change analysis in 2004 - 2014 period. The expert assessment identifies the major barriers to foreign trade competitiveness, it also provides an assessment of foreign trade factors impact on Lithuanian foreign trade volumes. The expert assessment shows the export promotion measures efficiency and determines the influence of county's sectors to foreign trade factors groups. It was also made calculations for experts' answers compatibility. The final section presents the conclusions and recommendations on how to improve the country's foreign trade volumes.

Key words: foreign trade, development, trade volumes, Lithuania, evaluation of the factors.

Ramonaitė I. *Lietuvos užsienio prekybos plėtrai palankių veiksnių vertinimas* / Tarptautinės prekybos magistro baigiamasis darbas. Vadovė prof. dr. R. Žitkienė. - Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, Ekonomikos ir finansų valdymo fakultetas, 2016, - 122 p.

SANTRAUKA

Lietuvoje užsienio prekyba yra dažniausiai nagrinėjama kaip importo ir eksporto veikla, skaičiuojamas veiklos balansas. Mokslinėje literatūroje pastebimas nepakankamas prekybos veiksnių, jų kaitos ir įtakos Lietuvos užsienio prekybos apimtims ištirtumas.

Atlikta analizė leidžia teigti, kad mokslinėje literatūroje nėra išskiriamo vieno modelio, apimančio užsienio prekybos veiksnius, darančius įtaką užsienio prekybos apimtims ir nusakančio tų sąlygų įtakos dydį. Siekiant plėtoti eksportą ir siekti kuo efektyvesnių rezultatų užsienio prekybos veikloje yra svarbu susisteminti ir pateikti bendrą modelį, kuriame atsispindėtų užsienio prekybos veiksniai, veikiantys tiek šalies ekonominius rodiklius, tiek ir kiekvienos eksportuojančios įmonės užsienio prekybos apimtis.

Magistro darbo objektas - užsienio prekybos plėtros veiksniai. Tikslas - atlikti mokslinės literatūros analizę apie užsienio prekybos veiksnius ir įvertinti Lietuvos užsienio prekybai įtaką darančius veiksnius. Darbo tikslui pasiekti iškelti šie uždaviniai: išanalizuoti mokslinę literatūrą apie užsienio prekybai įtaką darančius veiksnius ir politikos priemones; parengti užsienio prekybos plėtrai palankių veiksnių vertinimo metodologiją bei suformuoti ir pagrįsti teorinį modelį; įvertinti užsienio prekybos pokyčius Lietuvoje 2004 - 2014 metais, atlikti empirinį tyrimą ir patikrinti Lietuvos užsienio prekybos plėtrai palankių veiksnių vertinimo modelį; pateikti tyrimo išvadas ir pasiūlymus. Darbe taikomi lyginamosios, sisteminės analizės metodai, atliekama mokslinės literatūros, dokumentų ir statistinių duomenų analizė bei ekspertinis vertinimas, Kendall konkordancijos koeficientų skaičiavimas ir vertinimas.

Statistinė eksporto, importo ir jų struktūros analizė atskleidžia gilią Lietuvos užsienio prekybos problemą - prekybos balanso deficitą su didele dalimi eksporto, priklausančio nuo importuojamų žaliavų ir žemos pridėtinės vertės industrijos sektorių. Įžvelgiama, kad deficito šalies balanse padidėjimą lemia būtent prekyba su kitomis ES valstybėmis narėmis, o ne su trečiosiomis šalimis.

Atlikta 12 ekspertų vertinimų analizė padėjo įvertinti užsienio prekybos veiksnių įtaką šalies užsienio prekybos mastui. Didžiausią įtaką Lietuvos užsienio prekybos mastui turi sociokultūriniai, globalizacijos ir ekonominiai - finansiniai veiksniai. Šiek tiek mažesnę įtaką turi politiniai - teisiniai ir infrastruktūriniai veiksniai. Mažiausią įtaką turi technologiniai ir ekologiniai veiksniai. Daugiausia įtakos visoms prekybos veiksnių grupėms turi vyriausybinis sektorius. Nevyriausybinis sektorius turi šiek tiek didesnę įtaką nei verslo sektorius trims iš septynių veiksnių grupių.

Atlikus ekspertinį Vyriausybės 2015 m. eksporto skatinimo politikos priemonių efektyvumo vertinimą, paaiškėjo: efektyviausia priemonė - naujų verslo rinkų ir partnerių paieška. Prognozuojant, kas laukia Lietuvos užsienio prekybos ateityje, ekspertai nurodė pagrindines kliūtis Lietuvos užsienio prekybos per artimiausius dvejus metus: penktadalis patvirtino, kad pagrindine kliūtimi bus prastas profesionalų paruošimas (mokslo ir verslo sektoriaus kooperacijos trūkumas); kiti ekspertai išskiria inovacijų ir technologijų trūkumą šalyje, vyriausybės eksporto skatinimo priemonių neefektyvumą, investicijų į tyrimus ir vystymąsi trūkumą ir informacijos apie užsienio rinkas trūkumą.

Atlikus ekspertinį tyrimą ir išanalizavus užsienio prekybos veiksnių grupes pagal išskirtus rodiklius, patvirtinamas sukurto šalies užsienio prekybos plėtrai palankių veiksnių vertinimo modelio patikimumas. Remiantis šiuo modeliu, už valstybės užsienio prekybą atsakingos institucijos planuodamos biudžetą užsienio prekybos plėtrai, galės jį paskirstyti efektyviau: didesnės įtakos užsienio prekybos veiksniams skiriant didesnį dėmesį bei finansinius resursus.

Ramonaite I. *The evaluation of favorable factors having an impact on Lithuanian foreign trade development* / International Trade Master Thesis. Supervisor prof. dr. R. Zitkiene. - Vilnius: Mykolas Romeris University, Faculty of Economics and Finance Management, 2016, - 122 p.

SUMMARY

Lithuanian foreign trade is usually analyzed as the import and export activity, calculating the changes of trade balance. In scientists' researches occurs noticeable lack of assessment of trading factors change and impact on Lithuanian foreign trade volumes.

The literature analysis shows that there isn't one model covering trade factors having an impact on the country's foreign trade volumes, and describing these factors impact size. In order to develop exports and to achieve the most effective results in foreign trade, it is important to structure and present a single model, which reflects the factors of foreign trade, affecting country's economic indicators, as well as each of the exporting company's foreign trade.

Master's thesis object - foreign trade development factors. The purpose of thesis - to make an evaluation of foreign trade factors. To achieve the purpose of thesis, it's necessary to perform these tasks: to analyze the scientific literature on foreign trade factors and measures; to create an evaluation methodology of favorable factors having an impact on country's foreign trade; to evaluate foreign trade changes and factors impact on it in 2004 - 2014 years period in Lithuania; by expert assessment identify the major barriers to foreign trade competitiveness, also provide an assessment of foreign trade factors impact on Lithuanian foreign trade volumes, by expert assessment evaluate the export promotion measures efficiency and determine the influence of county's sectors to foreign trade factors groups; to analyze the research results and present proposals on how to improve foreign trade development. In thesis used methods: a comparative, system analysis; scientific literature, official documents and statistical data analysis; experts survey; Kendall concordance coefficients calculation and assessment.

The statistical export, import, and their structure analysis reveals a deep Lithuania's foreign trade problem - the balance of trade deficit with a large part of the export dependent upon imported raw materials and low-value-added industry sectors. Comparing the increase in the deficit of the balance sheet is determined exactly by foreign trade with other EU Member States and not with third parties.

Experts survey analysis helped to evaluate foreign trade factors impact on foreign trade volumes. The biggest influence on Lithuania's foreign trade volumes has socio-cultural, globalization and economic - financial factors. Slightly less impact have the political - legal and infrastructural factors. The least impact have technological and ecological factors. The largest influence on all trade groups of factors have governmental sector. The non-governmental sector have a slightly greater impact than the business sector for three of the seven groups of factors.

The expert survey analysis of government's export promotion policy effectiveness evaluation shows that the most effective measure - new markets and business partners search. Trying to predict what lies ahead for Lithuanian foreign trade in the future, the experts identified the main obstacles to the competitiveness of Lithuanian foreign trade over the next two years: fifth of experts confirmed that the main obstacle is poor professionals preparation (education and business sectors cooperation deficiency); other experts distinguish: lack of innovation and technology in the country, the government export promotion measures inefficiencies; lack of in investment in research and development; information about foreign markets shortages.

The experts study and analysis of trading conditions (factors) in accordance with the extracted indicators confirmed the reliability of developed model. According to this model, country's foreign trade institutional bodies, responsible for budget planning and development of foreign trade, will be able to distribute it more efficiently: by increasing the attention and financial resources to greater influence factors.

PRIEDAI

1 PRIEDAS

EKSPORTUI IR UŽSIENIO PREKYBAI ĮTAKĄ DARANTYS VEIKSNIAI

EKSPORTUI ĮTAKĄ DARANTYS VEIKSNIAI

	Politiniai-teisiniai veiksniai	Ekonominiai-finansiniai veiksniai	Ekologiniai veiksniai	Technologiniai-inovaciniai veiksniai	Infrastruktūriniai veiksniai	Sociokultūriniai veiksniai
Aplinkos	Meilienė, Snieška (2010); Laurinavičius, Čiaponytė (2011); Snieškienė (2009); Bruneckiene, Paltanaviciene (2012); Brenton et al. (2015); Travkina (2015)	Meilienė, Snieška (2010); Laurinavičius, Čiaponytė (2011); Snieškienė (2009); Vijeikis, Mačys (2010); Bruneckiene, Paltanaviciene (2012); Travkina (2015)	Meilienė, Snieška (2010); Travkina (2015)	Meilienė, Snieška (2010); Snieškienė (2009); Bruneckiene, Paltanaviciene (2012); Travkina (2015)		Meilienė, Snieška (2010); Laurinavičius, Čiaponytė (2011); Snieškienė (2009); Bruneckiene, Paltanaviciene (2012); Travkina (2015)
Politinis stabilumas	Meilienė, Snieška (2010)					
Eksporto politika	Meilienė, Snieška (2010); Vilkė, Bernatonytė (2009); Bruneckiene, Paltanaviciene (2012)					
Žmogiškieji ištekliai						Meilienė, Snieška (2010); Bivainis ir kt. (1999); Jakutis ir kt. (2007); Travkina (2015)
Informacinės, komunikacinių technologijos					Meilienė, Snieška (2010)	
Infliacija		Snieška ir kt. (2005); Snieškienė (2009); Kvainauskaitė (2004); Vaškelaitis (2006)				
Valiutos kurso kitimas		Vaškelaitis (2006); Jakutis ir kt. (2007); Snieškienė (2009)				
BVP		Jakutis ir kt. (2007); Bruneckiene, Paltanaviciene (2012);				

		Rudzkis, Kvedaras (2003); Travkina (2015); Bivainis ir kt. (1999); Miečinskienė (2003); Petrošiūtė (2004).				
TUI		Laskienė (2010); Navickas (1999); Barkauskas, Bačkaitis (2007); Jakutis ir kt. (2007); Vijeikis, Mačys (2010); Bruneckiene, Paltanaviciene (2012); Rudzkis, Kvedaras (2003); Travkina (2015)				
Išlaidos MTEP, technologijos, inovacijos				Lederman, Maloney (2003); Rudzkis, Rojaka (2009); Valodkienė ir kt. (2011); Jakutis ir kt. (2007); Vijeikis, Mačys (2010); Bruneckiene, Paltanaviciene (2012); Bruneckiene, Paltanaviciene (2012); Travkina (2015)		
Darbo našumas						Rudzkis, Rojaka (2009); Travkina (2015)
Darbo jėgos kaina						Valodkienė ir kt. (2011)
Žaliavos			Valodkienė ir kt. (2011); Vijeikis, Mačys (2010)			
Ariamos žemės plotas			WTO (2013)			
Nedarbo lygis						Bruneckiene, Paltanaviciene (2012)

UŽSIENIO PREKYBAI ĮTAKĄ DARANTYS VEIKSNIAI

	Politiniai-teisiniai	**Ekonominiai-finansiniai**	**Ekologiniai**	**Technologiniai-inovaciniai**	**Infrastruktūriniai**	**Globalizacija, integracija**	**Sociokultūriniai**
Aplinkos	Šeputienė, Brazauskienė (2013); Liučvaitienė, Peleckis (2011); Droždz (2010); Worthington, Britton (2006); Bagdonas, Bagdonienė (2000); Marčinskas, Diskienė (2001); Langvinienė ir kt. (2010); Hamilton, Webster (2012); Wild et al. (2008); WTO (2013); Mansfield, Milner (2012); Ball (1967); Sourdin, Pomfret (2012)	Liučvaitienė, Peleckis (2011); Worthington, Britton (2006); Bagdonas, Bagdonienė (2000); Marčinskas, Diskienė (2001); Hamilton, Webster (2012); Wild et al. (2008); WTO (2013); Ginevičius ir kt. (2005)	Liučvaitienė, Peleckis (2011); Bagdonas, Bagdonienė (2000); Hamilton, Webster (2012); WTO (2013); Ginevičius ir kt. (2005)	Valodkienė, Snieška, (2012); Liučvaitienė, Peleckis (2011); Vilpišauskas (2003); Bagdonas, Bagdonienė (2000); Marčinskas, Diskienė (2001); Langvinienė ir kt. (2010); Hamilton, Webster (2012); WTO (2013); Ginevičius ir kt. (2005)	Valodkienė, Snieška, (2012); Šeputienė, Brazauskienė (2013); Liučvaitienė, Peleckis (2011); Brenton, Newfarmer (2015); WTO (2013)	Šliburytė, Masteikienė (2012); Žitkienė, Žitkus (2007); Kelly, Grant (2005); Stiglitz (2002); Langvinienė ir kt. (2010); Jatuliavičienė (2009); Pukelienė.Glinskienė (2000); Droždz (2010); Wild et al. (2008); Hamilton, Webster (2012); Ginevičius ir kt. (2005)	Liučvaitienė, Peleckis (2011); Droždz (2010); Worthington, Britton (2006); Bagdonas, Bagdonienė (2000); Marčinskas, Diskienė (2001); Hamilton, Webster (2012); Wild et al. (2008); WTO (2013)
Ekonomikos atvirumas		Grebliauskas, Stonys (2012); Montvilaitė, Ruplienė (2011); Ginevičius ir kt. (2005); Jonušas (2011)					
TUI		Valodkienė, Snieška, (2012); Laskienė (2010); Galinienė ir kt. (2007); Šeputienė, Brazauskienė (2013); Ginevičius ir kt. (2005); WTO					

		(2013)					
Prekybos sąlygų rodiklis		Vilkė, Bernatonytė (2009)					
Vyriausybės efektyvumas	Valodkienė, Snieška, (2012)						
Užimtumas							Valodkienė, Snieška, (2012)
MTTP žmogiškieji ištekliai				Valodkienė, Snieška, (2012)			
Patentai				Valodkienė, Snieška, (2012)			
Prekių ženklai				Valodkienė, Snieška, (2012)			
Aukštosios technologijos, inovacijos				Valodkienė, Snieška, (2012); Šeputienė, Brazauskienė (2013); Staskevičiūtė, Tamošiūnienė (2010); Ginevičius ir kt. (2005)			
BVP		Sabonienė (2007); Šeputienė, Brazauskienė (2013)					
Infliacija		Šeputienė, Brazauskienė (2013); Marčinskas, Diskienė (2001)					
Politinis stabilumas	Šeputienė, Brazauskienė (2013); Drožd (2010); Marčinskas, Diskienė (2001)						
Reguliavimo	Šeputienė,						

kokybė	Brazauskienė (2013)						
Korupcijos lygis	Šeputienė, Brazauskienė (2013); Sourdin, Pomfret (2012)						
Verslo pradėjimo reguliavimas	World Bank Group (2016)						
Darbo našumas							Šeputienė, Brazauskienė (2013); Vijeikis, Mačys (2010); Ginevičius ir kt. (2005)
Darbuotojų skaičius							Šeputienė, Brazauskienė (2013)
Gamtiniai ištekliai			Staskevičiūtė, Tamošiūnienė (2010)				
Energija			WTO (2013)				
Nedarbo lygis							Marčinskas, Diskienė (2001)
Darbo jėgos kaina							Vijeikis, Mačys (2010); Ginevičius ir kt. (2005)
Interneto vartotojų kiekis					WTO (2013)		
Mobilaus tel. vartotojų kiekis					WTO (2013)		
Saugaus interneto serverių kiekis					WTO (2013)		
Geležinkeliai					WTO (2013)		
Automobilių keliai					WTO (2013)		
Prekybos sąnaudos	Brenton et al. (2015); Brenton, Newfarmer (2015); WTO (2013); Sourdin, Pomfret (2012)						
Konkurencingumas	Langvinienė ir kt. (2010); Ginevičius ir kt. (2005); Valodkienė, Snieška (2012); Titarenko ir kt. (2007); Navickas, Malakauskaitė (2010); Sabonienė (2007); Mitkutė, Nagreckaitė (2005).						

2 PRIEDAS

EKSPERTŲ APKLAUSOS ANKETA

Gerb. Respondente,

Mykolo Romerio universiteto Ekonomikos ir verslo instituto studentė Irma Ramonaitė atlieka tyrimą, kurio tikslas nustatyti užsienio prekybos veiksnių įtaką valstybės užsienio prekybos apimtims. Apibendrinti tyrimo rezultatai bus pateikti tik magistro baigiamajame darbe „Lietuvos užsienio prekybos plėtrai palankių veiksnių vertinimas“. Tyrimo metu vardo ir pavardės nurodyti nereikia, tai daroma siekiant užtikrinti jūsų anonimiškumą. Klausimyne nėra teisingo ar klaidingo atsakymo variantų, tyrimui svarbiausia jūsų asmeninė nuomonė, kurią išreikšti užtruksite apie 10 min. Jums tinkamiausio atsakymo numerį apibrėžkite apskritimu, pažymėkite kryželiu, arba parašykite savo nuomonę nurodytoje vietoje.

1. **Pažymėkite, kurį sektorių atstovaujate dabar?**
   a) vyriausybinį;
   b) nevyriausybinį;
   c) verslo;
   d) mokslo.

2. **Pažymėkite, kuriuose sektoriuose esate dirbę ir kiek metų?**

Sektorius\ Patirtis	**Iki 1 metų**	**1-3 metų**	**3-5 metų**	**Daugiau nei 5 metai**	**Daugiau nei 10 metų**	**Daugiau nei 15 metų**
Vyriausybinis						
Nevyriausybinis						
Verslo						
Mokslo						

3. **Kokias įžvelgiate kliūtis Lietuvos užsienio prekybos konkurencingumui per artimiausius dvejus metus? (Galimi keli atsakymo variantai).**
   a) priklausomybė nuo žaliavų importo;
   b) prastas Lietuvos įvaizdis tarptautinėje arenoje;
   c) informacijos apie užsienio rinkas trūkumas;
   d) tiesioginių užsienio investicijų pritraukimo neefektyvumas;
   e) nepakankamas e - verslo vystymasis;
   f) prastas profesionalų paruošimas (mokslo ir verslo sektoriaus kooperacijos trūkumas);
   g) investicijų į tyrimus ir vystymąsi trūkumas;
   h) nepakankamas verslo klasterių kūrimasis;
   i) šalyje veikiančių užsienio prekybos (eksporto) institucijų trūkumas;
   j) importo ribojimo nebuvimas;
   k) inovacijų ir technologijų trūkumas;
   l) vyriausybės eksporto skatinimo priemonių neefektyvumas;
   m) kita (įrašykite).....
   n) kita (įrašykite).....

4. **Įvertinkite žemiau pateiktų užsienio prekybos veiksnių įtaką valstybės užsienio prekybos apimtims, nuo 1 iki 5** (kai 1 reiškia visiškai nedidelė, o 5 labai didelė):

Prekybos sąlygos	Visiškai nedidelė	Nedidelė	Vidutiniška	Didelė	Labai didelė
Politiniai - teisiniai veiksniai					
Politinis stabilumas					
Balsavimas ir atskaitomybė					
Valdžios efektyvumas					
Reguliavimo kokybė					
Įstatymų laikymasis					
Korupcijos kontrolė					
Procedūrų skaičius verslui pradėti					
Dienų skaičius verslui pradėti					
Kaina verslui pradėti					
Mokamas minimalus kapitalas verslui pradėti					
Sociokultūriniai veiksniai					
Darbo jėgos skaičius					
Nedarbo lygis					
Darbo jėgos kaina					
Darbo jėgos našumas					
Ekonominiai - finansiniai veiksniai					
Ekonomikos atvirumo laipsnis					
Prekybos sąlygų rodiklis					
BVP metinis augimas					
Infliacijos lygis					
Tiesioginės užsienio investicijos Lietuvai					
Technologiniai - inovaciniai veiksniai					
Paraiškų patentui kiekis					
Prekės ženklų registravimo kiekis					
Skiriamos lėšos tyrimams iš valstybės biudžeto					
Darbuotojai, dalyvaujantys MTEP					
Infrastruktūriniai veiksniai					
Interneto vartotojų kiekis					
Viešojo judriojo telefono ryšio aktyvūs abonentai					
Saugių interneto serverių kiekis					
Geležinkelių linijos (km)					
Automobilių keliai (km)					

Prekybos sąlygos	Visiškai nesvarbu	Nesvarbu	Vidutiniškai svarbu	Svarbu	Labai svarbu
Ekologiniai veiksniai					
Žaliavų importas					
Ariamos žemės plotas					
Elektros pagaminimas iš atsinaujinančių šaltinių (%)					
Energijos produktų importas					
Naudingų iškasenų gavyba (nafta)					
Globalizacijos veiksniai					
Ekonominė globalizacija					
Socialinė globalizacija					
Politinė globalizacija					

5. **Įvertinkite žemiau pateiktų Vyriausybės 2015 m. eksporto skatinimo politikos priemonių efektyvumą** (suranguokite priemonių efektyvumą nuo pačios efektyviausios (1) iki mažiausiai efektyvios (4)):

Priemonės:	Efektyvumas
Naujų verslo rinkų ir partnerių paieška (įmonių dalyvavimo parodose, verslo forumų organizavimas; įmonių konsultavimas prekių ženklų kūrimo ir žinomumo klausimais; vadybinių gebėjimų stiprinimas; nemokama verslo partnerių paieška žemės ūkio, maisto, logistikos sektorių įmonėms ir kt.)	
Finansinės priemonės (projektų finansavimas naujų rinkų paieškai, esamų plėtrai; lengvatinės paskolos verslui, nukentėjusiam nuo Rusijos sankcijų; sertifikatų įteisinimo, dokumentų vertimo išlaidos ir kt.).	
Diplomatinės priemonės ir ekonominio atstovavimo užsienyje stiprinimas (aktyvesnis atstovybių užsienyje įtraukimas; specialiųjų atašė išsidėstymo optimizavimas; siekti sprendimų ES lygiu dėl trečiųjų rinkų atvėrimo ir Rusijos sankcijų atšaukimo; techninių barjerų šalinimas, siekiant gauti leidimus eksportui).	
Kitos priemonės (darbo rinkos priemonės užimtumui; darbo santykių gerinimas; duomenų teikimas apie prekybą su muitų sąjungomis; prekybos pokyčių stebėjimas ir kt.)	

6. **Įvertinkite savo atstovaujamo sektoriaus įtaką prekybos veiksnių grupėms nuo 1 iki 5** (kai 1 reiškia visiškai nedidelė, o 5 labai didelė)**:**

Veiksnių grupės:	Visai nedidelė	Nedidelė	Vidutiniška	Didelė	Labai didelė
Politiniai - teisiniai					
Ekonominiai - finansiniai					
Sociokultūriniai					
Ekologiniai					
Technologiniai - inovaciniai					
Globalizacijos					
Infrastruktūriniai					

Dėkoju už skirtą laiką.

3 PRIEDAS

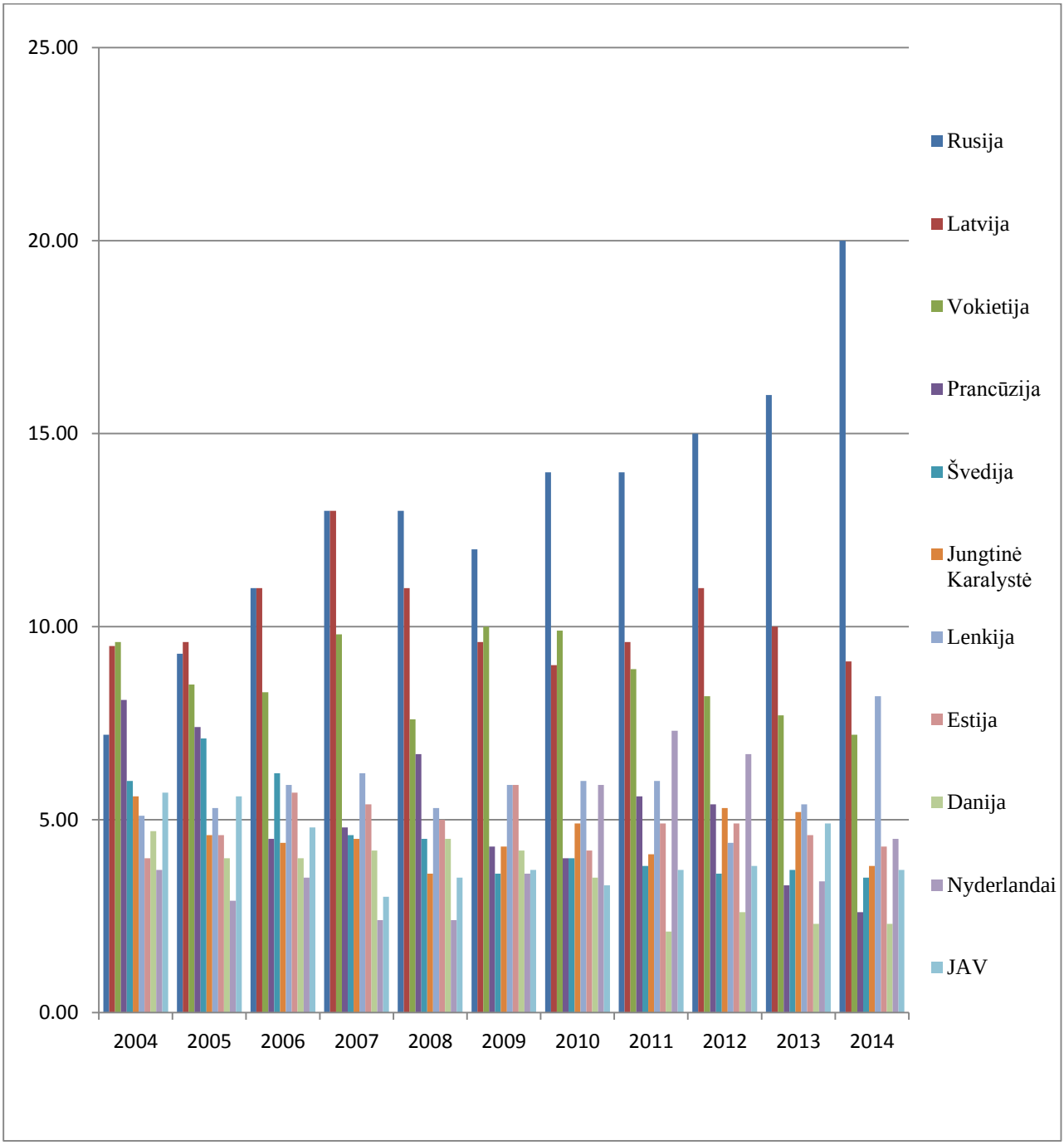
PIRSONO PASISKIRSTYMO REIKŠMIŲ LENTELĖ

χ^2 - **Pirsono pasiskirstymo** $p(t,n)$ $\int_{\chi_\alpha^2}^{\infty} p(t,n)\mathrm{d}t = \alpha$ χ^2 **reikšmės**

$\nu\backslash\alpha$	0,005	0,01	0,025	0,05	0,95	0,975	0,99	0,995
1	7,879	6,635	5,024	3,841	0,004	0,001	0,000	0,000
2	10,597	9,210	7,378	5,991	0,103	0,051	0,020	0,010
3	12,838	11,345	9,348	7,815	0,352	0,216	0,115	0,072
4	14,860	13,277	11,143	9,488	0,711	0,484	0,297	0,207
5	16,750	15,086	12,832	11,070	1,145	0,831	0,554	0,412
6	18,548	16,812	14,449	12,592	1,635	1,237	0,872	0,676
7	20,278	18,475	16,013	14,067	2,167	1,690	1,239	0,989
8	21,955	20,090	17,535	15,507	2,733	2,180	1,646	1,344
9	23,589	21,666	19,023	16,919	3,325	2,700	2,088	1,735
10	25,188	23,209	20,483	18,307	3,940	3,247	2,558	2,156

4 PRIEDAS

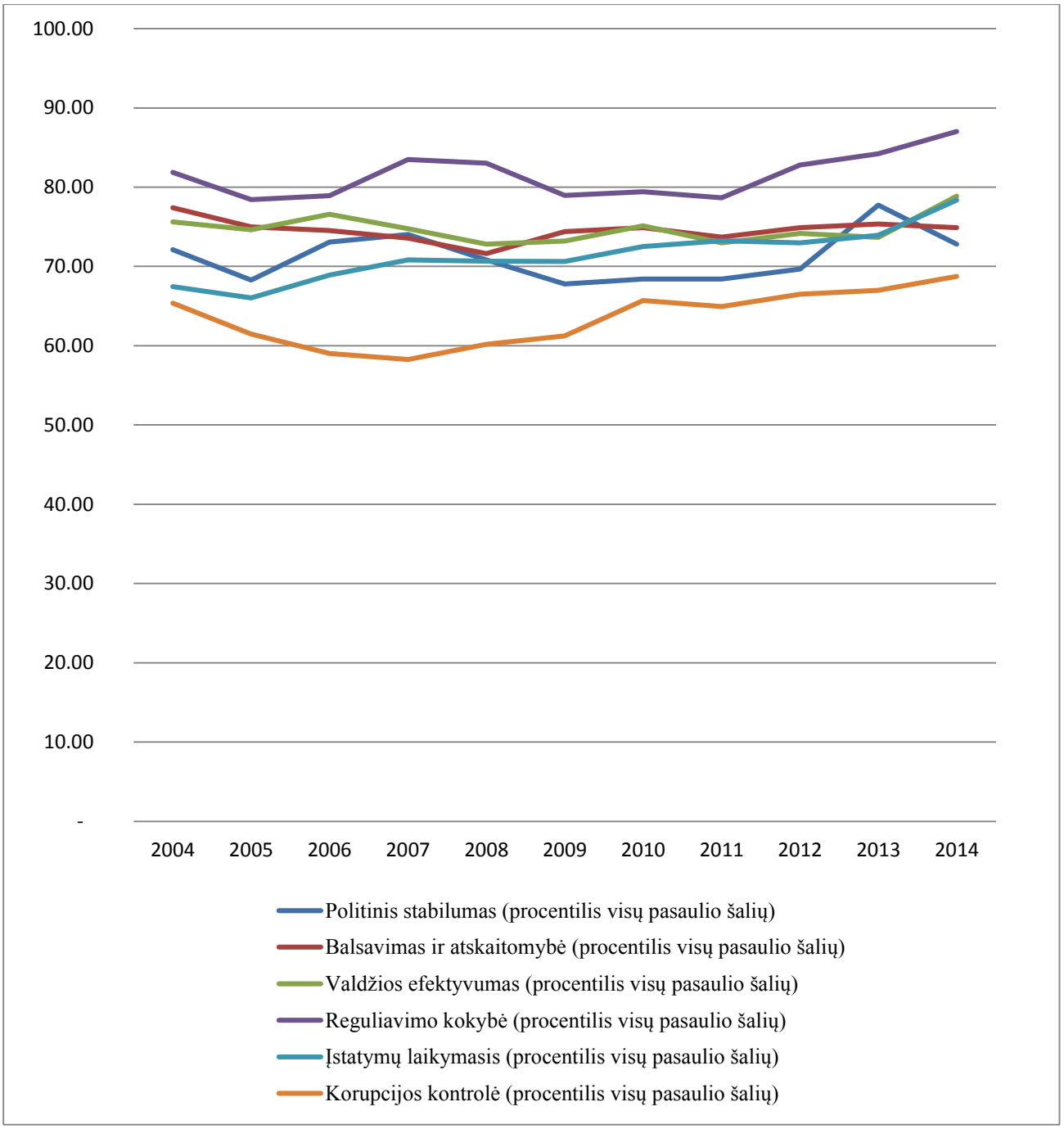
LIETUVOS EKSPORTO PARTNERĖS 2004 - 2014 M. (PAGAL EKSPORTO APIMTIS %)

Šaltinis: sudaryta autorės pagal Observatory of economic complexity (OEC) duomenis, 2016

5 PRIEDAS

LIETUVOS VALDYMO RODIKLIŲ POKYČIAI 2004 - 2014 M.

Šaltinis: sudaryta darbo autorės pagal Worldwide Governance Indicators duomenis, 2016

6 PRIEDAS

KENDALO KONKORDACIJOS KOEFICIENTO SKAIČIAVIMAS

Politinių-teisinių veiksnių rangavimas (12 ekspertų vertinimai)															
Eksperto nr.	**1**	**2**	**3**	**4**	**5**	**6**	**7**	**8**	**9**	**10**	**11**	**12**	Rangų suma	Rangų sumų vidurkis a	Nuokrypio kv.
Politinis stabilumas	2	2	4	6	4	4	4	4	2	4	2	2	40	66	676
Balsavimas ir atskaitomybė	4	4	4	8	4	6	4	4	2	4	2	4	50	66	256
Valdžios efektyvumas	6	4	2	6	4	6	2	4	4	4	4	2	48	66	324
Reguliavimo kokybė	2	6	2	2	4	2	2	4	4	6	2	2	38	66	784
Įstatymųlaikymasis	2	2	2	4	4	4	4	2	2	6	2	2	36	66	900
Korupcijos kontrolė	2	2	2	4	2	4	4	4	2	2	2	2	32	66	1156
Procedūrų skaičius verslui pradėti	6	4	4	6	4	6	4	4	4	6	4	2	54	66	144
Dienų skaičius verslui pradėti	6	4	4	6	6	6	6	4	4	8	6	2	62	66	16
Kaina verslui pradėti	6	4	6	6	6	6	6	6	2	6	4	2	60	66	36
Minimalaus kapitalo dydis verslui pradėti	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	2	68	66	4
Papildomų skaičiavimų rezultatai															
Nuokrypio kv. suma	4296														
T reikšmė	2898														
W reikšmė	0,478														
f reikšmė	9														
∝ reikšmė	0,05														

Sociokultūrinių veiksnių rangavimas (12 ekspertų vertinimai)															
Eksperto nr.	**1**	**2**	**3**	**4**	**5**	**6**	**7**	**8**	**9**	**10**	**11**	**12**	Rangų suma	Rangų sumų vidurkis a	Nuokrypio kv.
Darbo jėgos skaičius	1	1	1	2	3	2	1	2	1	1	2	1	18	30	144
Nedarbo lygis	4	2	3	2	3	2	4	2	3	2	2	1	30	30	0
Darbo jėgos kaina	3	2	2	1	3	2	2	1	3	2	2	1	24	30	36
Darbo jėgos našumas	2	1	2	1	1	2	1	1	2	1	2	1	17	30	169
Papildomų skaičiavimų rezultatai															
Nuokrypio kv. suma	349														
T reikšmė	270														
W reikšmė	0,766														
f reikšmė	3														
∝ reikšmė	0,05														

Ekonominių-finansinių veiksnių rangavimas (12 ekspertų vertinimai)															
Eksperto nr.	**1**	**2**	**3**	**4**	**5**	**6**	**7**	**8**	**9**	**10**	**11**	**12**	Rangų suma	Rangų sumų vidurkis a	Nuokrypio kv.
Ekonomikos atvirumo laipsnis	1	1	1	2	1	3	1	1	2	2	1	1	17	36	361
Prekybos sąlygų rodiklis	3	2	2	2	1	2	2	2	2	2	1	1	22	36	196
BVP metinis augimas	3	2	3	3	2	3	2	2	2	2	2	1	27	36	81
Infliacijos lygis	4	2	3	3	4	2	2	2	2	1	2	1	28	36	64
Tiesioginės užsienio investicijos Lietuvai	2	1	2	2	3	3	2	1	2	1	1	1	21	36	225
Papildomų skaičiavimų rezultatai															
Nuokrypio kv. suma	927														
T reikšmė	504														
W reikšmė	0,99														
f reikšmė	4														
∝ reikšmė	0,05														

Technologinių-inovacinių veiksnių rangavimas (12 ekspertų vertinimai)															
Eksperto nr.	**1**	**2**	**3**	**4**	**5**	**6**	**7**	**8**	**9**	**10**	**11**	**12**	Rangų suma	Rangų sumų vidurkis a	Nuokrypio kv.
Paraiškų patentui kiekis	3	2	2	4	3	4	3	3	2	3	2	1	32	30	64
Prekės ženklų registravimo kiekis	3	1	3	4	4	4	3	3	3	2	3	1	34	30	16
Skiriamos lėšos tyrimams iš valstybės biudžeto	3	2	1	4	3	4	3	3	2	3	1	1	30	30	0
Mokslininkų kiekis	1	2	1	4	3	4	3	3	3	2	2	1	29	30	1
Papildomų skaičiavimų rezultatai															
Nuokrypio kv. suma	81														
T reikšmė	408														
W reikšmė	0,26														
f reikšmė	3														
∝ reikšmė	0,05														

Infrastruktūrinių veiksnių rangavimas (12 ekspertų vertinimai)															
Eksperto nr.	**1**	**2**	**3**	**4**	**5**	**6**	**7**	**8**	**9**	**10**	**11**	**12**	Rangų suma	Rangų sumų vidurkis a	Nuokrypio kv.
Interneto vartotojų kiekis	2	2	2	1	3	3	3	3	3	2	2	2	28	36	64
Mobilaus tel. naudotojų kiekis	3	2	2	1	3	2	3	3	3	2	2	3	29	36	49
Saugaus interneto serverių kiekis	3	2	3	2	3	2	3	3	2	1	2	1	27	36	81
Geležinkelių linijos (km)	2	1	3	3	3	2	3	2	2	2	2	2	27	36	81
Automobilių keliai (km)	2	1	3	3	3	2	3	2	3	1	1	2	26	36	100
Papildomų skaičiavimų rezultatai															
Nuokrypio kv. suma	375														
T reikšmė	576														
W reikšmė	0,434														
f reikšmė	4														
∝ reikšmė	0,05														

Ekologinių veiksnių rangavimas (12 ekspertų vertinimai)															
Eksperto nr.	**1**	**2**	**3**	**4**	**5**	**6**	**7**	**8**	**9**	**10**	**11**	**12**	Rangų suma	Rangų sumų vidurkis a	Nuokrypio kv.
Žaliavų importo kiekis	3	2	3	2	4	2	2	2	3	3	3	3	32	36	16
Ariamos žemės plotas	3	4	4	2	4	3	4	4	2	3	3	3	39	36	9
Elektros pagaminimas iš atsinaujinančių šaltinių (%)	4	4	3	2	4	4	3	4	3	3	3	3	40	36	16
Energijos importas (%)	3	2	2	2	3	4	3	2	3	2	2	2	30	36	36
Naudingų iškasenų gavyba (kiekis)	4	3	4	2	4	4	3	3	2	4	2	1	36	36	0
Papildomų skaičiavimų rezultatai															
Nuokrypio kv. suma	77														
T reikšmė	402														
W reikšmė	0,074														
f reikšmė	4														
∝ reikšmė	0,05														

Globalizacijos veiksnių rangavimas (12 ekspertų vertinimai)															
Eksperto nr.	**1**	**2**	**3**	**4**	**5**	**6**	**7**	**8**	**9**	**10**	**11**	**12**	Rangų suma	Rangų sumų vidurkis a	Nuokrypio kv.
Ekonominė globalizacija	2	2	2	1	1	1	2	2	1	2	2	2	20	24	16
Socialinė globalizacija	2	2	2	2	1	1	2	2	2	3	1	2	22	24	4
Politinė globalizacija	2	2	2	3	1	3	2	2	2	3	2	2	26	24	4
Papildomų skaičiavimų rezultatai															
Nuokrypio kv. suma	24														
T reikšmė	192														
W reikšmė	0,25														
f reikšmė	2														
∝ reikšmė	0,05														

7 PRIEDAS

UŽSIENIO PREKYBOS RODIKLIŲ SVORIŲ SKAIČIAVIMAS

Politinių-teisinių veiksnių vertinimas (12 ekspertų vertinimai)													Vertinimų vidurkis	Vidurkių normalizuotos reikšmės (rodiklių svoriai)	% išraiška
Politinis stabilumas	5	5	4	3	4	4	4	4	5	4	5	5	4,333333333	0,109	11
Balsavimas ir atskaitomybė	4	4	4	2	4	3	4	4	5	4	5	4	3,916666667	0,099	10
Valdžios efektyvumas	3	4	5	3	4	3	5	4	4	4	4	5	4	0,101	10
Reguliavimo kokybė	5	3	5	5	4	5	5	4	4	3	5	5	4,416666667	0,111	11
Įstatymų laikymasis	5	5	5	4	4	4	4	5	5	3	5	5	4,5	0,113	11
Korupcijos kontrolė	5	5	5	4	5	4	4	4	5	5	5	5	4,666666667	0,117	12
Procedūrų skaičius verslui pradėti	3	4	4	3	4	3	4	4	4	3	4	5	3,75	0,094	9
Dienų skaičius verslui pradėti	3	4	4	3	3	3	3	4	4	2	3	5	3,416666667	0,086	9
Kaina verslui pradėti	3	4	3	3	3	3	3	3	5	3	5	5	3,583333333	0,090	9
Minimalaus kapitalo dydis verslui pradėti	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	5	3,166666667	0,080	8
							Vertinimų vidurkių suma:						39,75	**Vidurkių normalizuotų reikšmių suma**: 1	**Viso:** 100%

Sociokultūrinių veiksnių vertinimas (12 ekspertų vertinimai)													Vertinimų vidurkis	Vidurkių normalizuotos reikšmės (rodiklių svoriai)	% išraiška
Darbo jėgos skaičius	5	5	5	4	3	4	5	4	5	5	4	5	4,5	0,271	27
Nedarbo lygis	2	4	3	4	3	4	2	4	3	4	4	5	3,5	0,211	21
Darbo jėgos kaina	3	4	4	5	3	4	4	5	3	4	4	5	4	0,241	24
Darbo jėgos našumas	4	5	4	5	5	4	5	5	4	5	4	5	4,5833333	0,277	28
							Vertinimų vidurkių suma:						16,583333	**Vidurkių normalizuotų reikšmių suma**: 1	**Viso:** 100%

Ekonominių-finansinių veiksnių vertinimas (12 ekspertų vertinimai)													Vertinimų vidurkis	Vidurkių normalizuotos reikšmės (rodiklių svoriai)	% išraiška
Ekonomikos atvirumo laipsnis	5	5	5	4	5	3	5	5	4	4	5	5	4,583333333	0,225	23
Prekybos sąlygų rodiklis	3	4	4	4	5	4	4	4	4	4	5	5	4,166666667	0,204	20
BVP metinis augimas	3	4	3	3	4	3	4	4	4	4	4	5	3,75	0,183	18
Infliacijos lygis	2	4	3	3	2	4	4	4	4	5	4	5	3,666666667	0,180	18
Tiesioginės užsienio investicijos Lietuvai	4	5	4	4	3	3	4	5	4	5	5	5	4,25	0,208	21
							Vertinimų vidurkių suma:						20,41666667	**Vidurkių normalizuotų reikšmių suma**: 1	**Viso:** 100%

Technologinių-inovacinių veiksnių vertinimas (12 ekspertų vertinimai)													Vertinimų vidurkis	Vidurkių normalizuotos reikšmės (rodiklių svoriai)	% išraiška
Paraiškų patentui kiekis	3	4	4	2	3	2	3	3	4	3	4	5	3,333333333	0,245	25
Prekės ženklų registravimo kiekis	3	5	3	2	2	2	3	3	3	4	3	5	3,166666667	0,233	23
Skiriamos lėšos tyrimams iš valstybės biudžeto	3	4	5	2	3	2	3	3	4	3	5	5	3,5	0,258	26
Mokslininkų kiekis	5	4	5	2	3	2	3	3	3	4	4	5	3,583333333	0,264	26
							Vertinimų vidurkių suma:						13,58333333	**Vidurkių normalizuotų reikšmių suma**: 1	**Viso:** 100%

Infrastruktūrinių veiksnių vertinimas (12 ekspertų vertinimai)													Vertinimų vidurkis	Vidurkių normalizuotos reikšmės (rodiklių svoriai)	% išraiška
Interneto vartotojų kiekis	4	4	4	5	3	3	3	3	3	4	4	4	3,666666667	0,197	20
Mobilaus tel. naudotojų kiekis	3	4	4	5	3	4	3	3	3	4	4	3	3,583333333	0,193	19
Saugaus interneto serverių kiekis	3	4	3	4	3	4	3	3	4	5	4	5	3,75	0,202	20
Geležinkelių linijos (km)	4	5	3	3	3	4	3	4	4	4	4	4	3,75	0,202	20
Automobilių keliai (km)	4	5	3	3	3	4	3	4	3	5	5	4	3,833333333	0,206	21
							Vertinimų vidurkių suma:						18,58333333	**Vidurkių normalizuotų reikšmių suma**: 1	**Viso:** 100%

Ekologinių veiksnių vertinimas (12 ekspertų vertinimai)													Vertinimų vidurkis	Vidurkių normalizuotos reikšmės (rodiklių svoriai)	% išraiška
Žaliavų importo kiekis	3	4	3	4	2	4	4	4	3	3	3	3	3,33333333	0,200	20
Ariamos žemės plotas	3	2	2	4	2	3	2	2	4	3	3	3	2,75	0,200	20
Elektros pagaminimas iš atsinaujinančių šaltinių (%)	2	2	3	4	2	2	3	2	3	3	3	3	2,66666667	0,200	20
Energijos importas (%)	3	4	4	4	3	2	3	4	3	4	4	4	3,5	0,200	20
Naudingų iškasenų gavyba (kiekis)	2	3	2	4	2	2	3	3	4	2	4	5	3	0,200	20
							Vertinimų vidurkių suma:						15,25	**Vidurkių normalizuotų reikšmių suma**: 1	**Viso:** 100%

Globalizacijos veiksnių vertinimas (12 ekspertų vertinimai)													Vertinimų vidurkis	Vidurkių normalizuotos reikšmės (rodiklių svoriai)	% išraiška
Ekonominė globalizacija	4	4	4	5	5	5	4	4	5	4	4	4	4,333333333	0,351	35
Socialinė globalizacija	4	4	4	4	5	5	4	4	4	3	5	4	4,166666667	0,338	34
Politinė globalizacija	4	4	4	3	5	3	4	4	4	3	4	4	3,833333333	0,311	31
							Vertinimų vidurkių suma:						12,33333333	**Vidurkių normalizuotų reikšmių suma**: 1	**Viso:** 100%

8 PRIEDAS

VYRIAUSYBĖS 2015 M. VEIKSMAI EKSPORTUI SKATINTI

Priemonės pavadinimas	Vykdytojas
Naujų verslo rinkų ir verslo partnerių paieška	
1. Organizuoti įmonių dalyvavimą parodose, verslo misijose ir kituose eksporto plėtros renginiuose (Lietuvos dienos, Lietuvos gaminių salelės ar panašiai)	ŪM, URM, ŽŪM (informuojant EDT DG)
2. Įgyvendinti su žemės ūkio produkcijos, maisto prekių ir logistikos sektoriaus įmonėms 2014 metais pasirašytas sutartis dėl nemokamų verslo partnerių paieškos paslaugų teikimo.	ŪM, VšĮ „Versli Lietuva“
3. Rengiant tarpvyriausybinių bendradarbiavimo komisijų posėdžius, drauge suorganizuoti verslo forumus (misijas), užtikrinti aktyvų Lietuvos verslo atstovų dalyvavimą juose.	URM, ŪM
4. Pakviesti į Lietuvą užsienio prekybos agentus, dirbančius individualiai su įmonėmis ir siekiančius padėti jų gaminiams patekti į užsienio prekybos tinklus.	ŪM, VšĮ „Versli Lietuva“
5. Pasitelkti komerciniais pagrindais samdomus konsultantus, mokančius tam tikros šalies kalbą, išmanančius šalies specifiką ir padedančius Lietuvos verslininkams patekti į tos šalies rinką.	ŪM, VšĮ „Versli Lietuva“
6. Organizuoti įmonių įsiliejimo į užsienio rinkas ir vadybinių gebėjimų stiprinimo seminarus, konsultuoti įmones prekių ženklų kūrimo ir jų žinomumo didinimo klausimais per VšĮ „Versli Lietuva“ eksporto plėtros skatinimo projektus.	ŪM, VšĮ „Versli Lietuva“
7. Reguliariai (kiekvieną ketvirtį) peržiūrėti aukštų pareigūnų vizitų planus ir, esant poreikiui, juos koreguoti	URM, ŪM,ŽŪM, SM
Finansinės priemonės	
8. Skatinti įmonių tarptautiškumą naudojant 2014 - 2020 m. ES fondų investicijas ir finansuojant projektus, skirtus naujų užsienio rinkų paieškai ir esamų rinkų plėtrai:	ŪM
9. Pasiūlyti lengvatinių paskolų, paskolų garantijų ir palūkanų kompensavimo priemones verslui, nukentėjusiam nuo Rusijos sankcijų	ŪM
10. Kompensuoti sertifikatų įteisinimo, klausimynų, teisės aktų ir kitų reikiamų dokumentų vertimo, oficialių trečiųjų šalių pareigūnų vizitų rengimo ir laboratorinių tyrimų pagal trečiųjų šalių reikalavimus diegimo išlaidas.	ŪM, ŽŪM, VMVT, VšĮ „Versli Lietuva“
Diplomatinės priemonės ir ekonominio atstovavimo užsienyje stiprinimas	
11. Aktyviau naudoti diplomatines priemones (įskaitant instrukcijų Lietuvos diplomatinėms atstovybėms, komercijos, žemės ūkio ir transporto atašė, „Versli Lietuva“ atstovams užsienyje parengimą ir aukštų pareigūnų vizitus) alternatyviose prioritetinėse rinkose, siekiant rasti jose nišų Lietuvos žemės ūkio ir maisto produktų eksportuotojams, aktyviau bendrauti su garbės konsulais.	URM (koordinuojant su ŪM, ŽŪM, SM)
12. Peržiūrėti ir esant poreikiui optimizuoti specialiųjų atašė užsienyje išdėstymą.	ŪM, ŽŪM, SM, URM
13. Teikti Lietuvos Respublikos Vyriausybei ir Užsienio reikalų ministerijai informaciją apie techninių barjerų pašalinimą ir problemas, su kuriomis susiduriama siekiant gauti leidimus eksportuoti produkciją į naujas trečiųjų šalių rinkas; pateikti Užsienio reikalų ministerijai kitą informaciją, kurios reikia rinkoms įvairinti. Aktyvinti diplomatinius veiksmus, remiant Valstybinės maisto ir veterinarijos tarnybos pastangas gauti leidimus įvežti maisto produktus į trečiąsias šalis.	ŽŪM, Valstybinė maisto ir veterinarijos tarnyba (VMVT), URM
14. Koordinuojant veiksmus su kitomis ES valstybėmis narėmis ir Europos Komisija, siekti sprendimų ES lygiu dėl trečiųjų šalių rinkų atvėrimo ir Rusijos Federacijos ES šalims taikomų sankcijų atšaukimo.	URM, (koordinuojant su ŪM, SM, ŽŪM, VMVT)
15. Spręsti naujų tarpvyriausybinių susitarimų sudarymo procedūrų spartinimo klausimus, kol Rusijos Federacija draudžia kai kurių produktų importą; inicijuoti dvišalius susitikimus su užsienio valstybių kompetentingomis institucijomis, siekiant užtikrinti, kad būtų gauta pakankamai tarptautinių krovinių vežimo leidimų.	URM, SM

Kitos priemonės	
16. Kas mėnesį teikti Ūkio ministerijai, Užsienio reikalų ministerijai, Susisiekimo ministerijai ir Žemės ūkio ministerijai preliminarius duomenis: apie dvišalę prekybą su Rusijos Federacija, Kazachstanu, Baltarusija ir kitomis muitų sąjungos valstybėmis (bendrus duomenis ir pagal prekių grupes, išskiriant lietuviškos kilmės eksportą); apie prekybos uždraustomis importuoti į Rusijos Federaciją prekėmis su kitomis šalimis pokyčius	Muitinės departamentas
17. Stebėti grupinių atleidimų iš įmonių mastą (taip pat ir darbuotojų, atleistų iš jų tiekėjų ar tolesnės gamybos grandies įmonėse) atleistiems darbuotojams taikyti darbo rinkos priemones	SADM, LDB
18. Plėtoti dėl sankcijų bedarbiais tapusių ar įspėtų apie atleidimą iš darbo darbingo amžiaus asmenų profesinį mokymą, siekiant padėti jiems įgyti ar tobulinti kvalifikaciją, kad jie galėtų įsidarbinti į laisvas darbo vietas ar pradėti dirbti savarankiškai, o įspėti apie atleidimą iš darbo – liktų dirbti tose pačiose darbovietėse	SADM, LDB
19. Išanalizuoti informaciją, gaunamą iš Valstybinio socialinio draudimo fondo valdybos, Lietuvos darbo biržos ir Valstybinės darbo inspekcijos, apie darbuotojų atleidimų skaičiaus pokyčius pagal skirtingus DK nurodytus atvejus, taip pat atkreipiant dėmesį į grupės darbuotojų atleidimus bei gaunamus skundus; pateikti išvadas ir pasiūlymus dėl galimų veiksmų darbo santykių srityje	SADM SODRA LDB VDI
20. Parengti Smulkiojo ir vidutinio verslo plėtros įstatymo pakeitimo projektą. Pakeitimo tikslas įmonių metinių pajamų ir balanse nurodyto turto vertės ribas, pagal kurias įmonės priskiriamos smulkiojo ir vidutinio verslo (toliau – SVV) subjektams, sulyginimas su 2003 m. gegužės 6 d. Europos Komisijos rekomendacijoje 2003/361/EB dėl mikro, mažų ir vidutinių įmonių (toliau – Rekomendacija) nustatyta leistina aukščiausia riba bei nuostatomis, reglamentuojančiomis valstybės paramos SVV subjektams teikimo formas ir būdus.	ŪM

Šaltinis: Lietuvos Respublikos Ūkio ministerija, 2015

9 PRIEDAS

SEKTORIŲ ĮTAKOS UŽSIENIO PREKYBOS VEIKSNIŲ GRUPĖMS SKAIČIAVIMAS

Nevyriausybinio sektoriaus įtakos prekybos veiksnių grupėms vertinimas (2 ekspertų vertinimai)			Vertinimų suma	Vertinimų vidurkis
Politiniai - teisiniai veiksniai	3	4	7	3,5
Ekonominiai - finansiniai veiksniai	2	2	4	2
Sociokultūriniai veiksniai	4	4	8	4
Ekologiniai veiksniai	1	1	2	1
Technologiniai - inovaciniai veiksniai	2	2	4	2
Globalizacijos veiksniai	4	3	7	3,5
Infrastruktūriniai veiksniai	1	1	2	1

Verslo sektoriaus įtakos prekybos veiksnių grupėms vertinimas (6 ekspertų vertinimai)							Vertinimų suma	Vertinimų vidurkis
Politiniai - teisiniai veiksniai	4	3	3	4	3	3	20	3,33
Ekonominiai - finansiniai veiksniai	4	3	3	4	3	4	21	3,5
Sociokultūriniai veiksniai	2	3	2	4	3	2	16	2,67
Ekologiniai veiksniai	2	3	2	4	2	2	15	2,5
Technologiniai - inovaciniai veiksniai	4	3	3	4	2	3	19	3,17
Globalizacijos veiksniai	4	3	4	4	2	3	20	3,33
Infrastruktūriniai veiksniai	4	3	4	4	2	3	20	3,33

Vyriausybinio sektoriaus įtakos prekybos veiksnių grupėms vertinimas (4 ekspertų vertinimai)					Vertinimų suma	Vertinimų vidurkis
Politiniai - teisiniai veiksniai	5	5	5	5	20	5
Ekonominiai - finansiniai veiksniai	5	5	5	5	20	5
Sociokultūriniai veiksniai	4	4	3	5	16	4
Ekologiniai veiksniai	4	4	4	4	16	4
Technologiniai - inovaciniai veiksniai	5	4	3	3	15	3,75
Globalizacijos veiksniai	5	5	3	2	15	3,75
Infrastruktūriniai veiksniai	5	5	4	4	18	4,5